

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Άπο τόν παππού στόν έγγονό

Οί πολιτικές μορφές
τοῦ πραξικοπήματος

Τό πολιτικό σκάνδαλο:
ένα άκόμη έμπορεύμα

Έη κρίση καί ό τρίτος δρόμος

Γιώργου Καρρά, Έη ζωή έν τάφω. ● Άλόης Σιδέρη, Προελαύνουμε όλοταχώς πρός τά πίσω. ● Françoise Dolto, Νά βαριέται ένα παιδί τό σχολείο είναι σημάδι έξυπνάδας ● Νίκου Πουλιαντζά, Οί πολιτικές μορφές τοῦ στρατιωτικοῦ πραξικοπήματος ● Γιώργου Πάσχου, Τό πολιτικό σκάνδαλο - ένα άκόμη έμπορεύμα ● Άγγελου Έλεφάντη, Άπο τόν παππού στόν έγγονό. ● Πιέτρο Ίνγκράο, Έη κρίση καί ό τρίτος δρόμος ● Διεθνή θέματα, Έο αίθιοπικός δρόμος γιά τό σοσιαλισμό, Έη ένότητα τής Γαλλικής Άριστερας, Έο έξοστρακισμός τοῦ Πάβελ Κόχουτ, Δέν υπάρχουν παιδιά κάτω τών πέντε έτών στήν Καμπότζη ● Χριστίνας Μιχαλακοπούλου - Βέικου, Έη άύτονομία τοῦ γυναικειοῦ κινήματος ● Διονύση Καψάλη, «Έτεροδοξία ή έπανάσταση» τοῦ Ντ. Λεκούρ ● Τιτου Μυλωνόπουλου, «Μάζες καί έξουσία» τοῦ Πιέτρο Ίνγκράο ● Διονύση Καψάλη, Έη έκθεση τής Έθνικης Πινακοθήκης ● Παντελή Μπουκάλα, Νά (σās) μαθαίνουμε καί τή λιτότητα ● Διονύση Καψάλη, Μιλάτε σοβαρά κύριε Στσαματίου; ● Παντελή Μπουκάλα, Παλιός λόγος καί σημερινές άνησυχίες ● Βιβλία - Περιοδικά ● Άλληλογραφία.

Μηνιαία έπιθεώρηση ● τεῦχος 29 ● Όκτώβριος 1979 ● 60 δρχ.

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Μηνιαία επιθεώρηση, Οκτώβριος 1979, 60 δρχ.

Κέκροπος 2, Αθήνα (Πλάκα), τηλ. 3245332.

περιεχόμενα

Γιώργος Καρράς Η ζωή έν τάφω	2
Άλδη Σιδέρη Προελαύνουμε όλοταχώς πρός τά πίσω	4
Françoise Dolto «Νά βαριέται ένα παιδί τό σχολείο είναι σημάδι έξυπνάδας»	9
Ν. Πουλιαντζής Οί πολιτικές μορφές τού στρατιωτικού πραξι- κοπήματος	14
Γιώργος Πάσχος Τό πολιτικό σκάνδαλο – ένα άκόμη έμπόρευμα	19
Άγγελος Έλεφάντης Από τόν παπού ότόν έγγονό	25
Πιέτρο Ίνγκράο Η κρίση και ό τρίτος δρόμος	32
Πέτρος Πιζάνιας Ο αίθιοπικός δρόμος γιά τό «σοσιαλισμό»	39
Δ.Μ. Η ένότητα τής γαλλικής άριστερας	39
Διονύσης Καψάλης Ο έξοστρακισμός τού Πάβελ Κόχουτ	40
Άγγελος Έλεφάντης «Στήν Καμπότζη δέν υπάρχουν παιδιά κάτω τών 5 έτών»	41
Χριστίνα Μιχαλακοπούλου-Βέικου Η άυτονομία τού γυναικείου κινήματος: ένα παραπλανητικό σχήμα	42
Διονύσης Καψάλης «Έτεροδοξία ή επανάσταση;» τού Ντ. Λεκούρ	48
Τίτος Μυλωνόπουλος «Μάζες και έξουσία» τού Πιέτρο Ίνγκράο	49
Βιβλία-Περιοδικά	
Διονύσης Καψάλης Η έκθεση τής Έθνικης Πινακοθήκης: άρχαίο πνεύμα και σύγχρονος έπαρχιωτισμός	50
Παντελής Μπουκάλας Νά (σάς) μαθαίνουμε και τή λιτότητα	54
Διονύσης Καψάλης Μιλάτε σοβαρά κ. Σταματίου;	55
Παντελής Μπουκάλας Παλαιός λόγος και σημερινές άνησυχίες	56
Έπιστολές	57

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: έξάμηνη 300 δρχ., έτήσια 600. ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: Εύρώπης: έξάμηνη 450 δρχ., έτήσια 850. ΗΠΑ – Καναδά (άερ.): έξάμηνη 600 δρχ., έτήσια 1000 ● Γιά Όργανισμούς, Τράπεζες, Άνών. Έταιρείες: έξάμηνη 500 δρχ., έτήσια 1000 ● ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ – ΤΡΑΠΕΖΙΚΕΣ ΕΠΙΤΑΓΕΣ: Σπύρος Δελέγκας, Κέκροπος 2, Αθήνα 119, τηλ. 32.45.332. ● ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ Ταχυδρ. Θυρίδα Νο 1762, Πλ. Συντάγματος Αθήνα.

Έκδότης: «Σ. Δελέγκας και Σία Ο.Ε.», Διευθυντής: Άγγελος Έλεφάντης ● Φωτοστοιχειοθεσία: Φωτοκύνταρο ΕΠΕ Βασ. Άλεξάνδρου 2 Χίλτον, τηλ. 748314 ● Έκτύπωση: Άφοί Χρυσόχου, Στυμφαλίας 8 – Περιστερί, τηλ. 5719937 ● Διόρθωση: Παντελής Μπουκάλας ● Φωτογραφική έπιμέλεια: Σπύρος Βασιλείου, Χ. Τρικούπη 24 Τηλ. 3612349

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

‘Η ζωή έν τάφω

“Τιμητική φρουρά” ή κομματική άφρόκρεμα. «Πάνδημη και μέσα σέ ατμόσφαιρα βαρύτατου πένθους έγινε χθές στο χωριό Έλλοπία τής Βοιωτίας ή κηδεία του σ. Κώστα Κολιγιάννη, πρώην πρώτου Γραμματέα τής ΚΕ του ΚΚΕ...» (Ριζοσπάστης, 13.9.79). ‘Ο βιολογικός διέκοψε τόν κομματικό θάνατο του Κ. Κολιγιάννη και του χάρισε τή μετά θάνατον ζωή: «οί κομμουνιστές, οί σύντροφοι και συναγωνιστές του στους κοινούς αγώνες θά διατηρήσουν άσβεστη τή μνήμη του» (‘Απόφαση τής ΚΕ του ΚΚΕ, Ριζοσπάστης, 7.9.79). Μόνο πού θά χρειαστεί πρώτα νά τήν ξανανάβουν. Μέ καθυστέρηση ογδόντα μηνών...

‘Αν ήξεραν έναν άνθρωπο οί αναγνώστες του Νέου Κόσμου πριν τό 1973, αυτός ήταν ο Κ. Κολιγιάννης. ‘Οντας, ως γραμματέας, ο νόμιμος διαχειριστής τής συμπυκνωμένης συλλογικής σοφίας του ΚΚΕ και των αδελφών του, δέσποζε στο έντυπο μέ τά άρθρα, τίς αναλύσεις, τούς λόγους, τά χαιρετιστήρια μηνυμάτά του. Ταυτόχρονα, άσκούσε βέβαια στο άκέραιο τά καθήκοντα του γραμματέα, εκπροσωπούσε επίσημα παντού τό ΚΚΕ (έξωτερικού, τότε) και έκανε αδιάλειπτα τίς κεντρικές εισηγήσεις σέ όλα τά ανώτατα σώματα, γιά παράδειγμα στη 12η ‘Ολομέλεια τό 1968, στη 13η τό 1969, στη 14η τό 1970, στη 15η τό 1971, στη 16η τό 1972. ‘Ηταν, μέ δύο λόγια, ο επικεφαλής.

‘Ωσπου ξάφνου, στη 17η ‘Ολομέλεια τό Δεκέμβρη του 1972 (Νέος Κόσμος, 1/1973), και ένω τήν κεντρική εισηγήση έκανε μάλλον ο Χ. Φλωράκης και ο Κ. Κολιγιάννης άπ’ ό,τι φαίνεται δέν ήταν παρών, «συζητήθηκε επίσης αίτηση του συντρόφου Κώστα Κολιγιάννη, πρώτου Γραμματέα τής ΚΕ, νά απαλλαγεί γιά λόγους υγείας άπό τά καθήκοντα του πρώτου Γραμματέα και μέλους του Πολιτικού Γραφείου». ‘Η ολομέλεια δέν του χάλασε τό χατήρι και «έκανε δεκτή τήν αίτηση» όμόφωνα. Γραμματέας λοιπόν ο Χ. Φλωράκης, ο όποιος στο έξής κατακλύζει τόν Νέο Κόσμο.

‘Αν εξαιρέσουμε μερικά έμμεσα και ύπαινεκτικά ψελλίσματα περι «λαθών» κ.λπ. λίγο άργότερα, τό θέμα Κ. Κολιγιάννη έκλεισε εκεί και τότε. Τό όνομά του εξαφανίζεται άμέσως άπό τά περιεχόμενα του κομματικού τύπου (μέχρι νά αναγγελθεί πρό ήμερών ή κηδεία του και νά προαχθεί, χωρίς βέβαια νά του αναγνωριστούν τά συντάξιμα χρόνια, σέ «μεγάλο ύπερασπιστή του μαρξισμού - λενινισμού και του προλεταριακού διεθνισμού»). ‘Ο επί 17 (δεκαεπτά!) συναπτά χρόνια γραμματέας του κόμματος έξουθενώνεται ως μέλος, ως πολιτικό όν και ως άνθρωπος, στέλνεται νά άσκητέψει στο ούγγρικό καθούκι του και δέν ξανανοίγει έκτοτε τό στόμα του παρά μόνο γιά νά φάει. Στο 9ο Συνέδριο του ΚΚΕ (Γενάρης 1974), πού άσχολείται μέ τό διάστημα 1961-1973, ο γραμματέας του κόμματος γιά τήν περίοδο 1961-1972 όχι μόνο δέν κάνει κάποιον ύποτυπώδη έστω άπολογισμό γιά τήν ύπ’ αυτόν δράση του κόμματος, όχι μόνο δέν συμμετέχει στο δημόσιο προσυνηδριακό διάλογο, αλλά ούτε καν του παρέχεται τό δικαίωμα νά υπερασπιστεί τουλάχιστον τόν εαυτό του, γιατί άπλούστατα ή παρουσία του στο συνέδριο δέν κρίθηκε αναγκαία: ή επί μιάμιση και πλέον δεκαετία ήγητική μορφή του ΚΚΕ παύει άπότομα νά έχει άπόψεις, σκέψεις, γνώμες, φωνή, μιλιά, γλώσσα. ‘Ο αντιπαθητικός κομματικός

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

κοπετός στην κηδεία του μᾶς πήρε προχτές τᾶ αυτιά μέ καθυστέρηση ἑπτά ἐτῶν.

Γιατί ὁμως ὄλα αὐτᾶ; Μήπως δέν εἶχε παραμείνει πάντα ὁ Κ. Κολιγιάννης «πιστός στό κόμμα»; Μέλος τοῦ Π.Γ. ἀπό τό 1950, στενός συνεργάτης τοῦ Ζαχαριάδη ἀλλά καί μέ εὐαίσθητο αὐτί στίς σλαδικές γλώσσες, ἔπιασε τό 1956 τᾶ μηνύματα τῶν καιρῶν καί πήρε πρωτοβουλίες πού τόν ἔφεραν στή θέση τοῦ γραμματέα οὐσιαστικά ἤδη ἀπό τό 1956, ὅταν τᾶ ἀδελφά κόμματα συγκαλοῦσαν τήν 6η Πλατιά Ὀλομέλεια, τυπικά ἀπό τό 1961 στό 8ο Συνέδριο. Μεγάλος φίλος τῆς Σοβιετικῆς Ἐνωσης καί ἔχοντας πάντα τίς εὐλογίες τῆς στίς ἀποσκευές του (ἕνα χρόνο πρὶν τήν ἀποπομπή του ἡ Πράβδα τόν εἶχε ἐξάρει ὡς «ἐπιφανή λενινιστή»), ὁ Κ. Κολιγιάννης ἦταν ἐπιπλέον ὁ βασικός σκηνοθέτης τῆς διάσπασης τοῦ 1968. Ἦταν τότε πού σχεδόν οἱ πάντες εἶχαν θεωρήσει ἀυτονόητο νά συνταχθοῦν μέ τό Γραφεῖο Ἐσωτερικοῦ (ἄλλες ἐποχές...), ὥστε τό μετέπειτα ΚΚΕ νά φέρει ἐπί καιρό τό ὄνομά του: «οἱ κολιγιαννικοί».

Γιατί λοιπόν ὄλα αὐτᾶ; Γιατί νά τόν ἐξοντώσουν ἔτσι τόν ἄνθρωπο; Γιατί νά καταφύγουν στό τετριμμένο κλισέ τῆς ἐπιστολῆς, πού ὁ Κ. Κολιγιάννης ποτέ του δέν ἔγραψε (βλέπε τᾶ ὄσα πικρόχολα εἶπε στόν ἐκδότη τοῦ Ἐντί, ἀρ. 134, 14.9.79); Γιατί – ἐφόσον εἶχε πλέον προγραμματιστεῖ ἡ ἀντικατάστασή του, τό δίχως ἄλλο μέ τή συνήθη διεθνιστική διαδικασία πού διαπράττονται τᾶ συναφή – νά μήν τοῦ ποῦν δημόσια, σύντροφε, εἶσαι καλός καί ἅγιος, πές μας ἀνοιχτά ὅ,τι ἔχεις νά πείς, ἀλλά δυστυχῶς δέν μᾶς κάνεις πιά γιά γραμματέας γιατί ἐκεῖ καί τότε ἔκανες αὐτᾶ καί ἐκεῖνα τᾶ λάθη καί, χωρίς παρεξήγηση, λέμε νά σέ ἀλλάξουμε; Μήπως γιατί οἱ ἀπόψεις τοῦ Κ. Κολιγιάννη θεωρήθηκαν ἀστικές, ρεφορμιστικές, ρεβιζιονιστικές, σεκταριστικές, ἀναθεωρητικές; Ἦ μήπως πάλι «ἀνανεωτικές»;

Τίποτα ἀπ' ὄλα αὐτᾶ. Καί δέν εἴμαστε ἐμεῖς πού θά ζωγραφίσουμε τό εἰδυλλιακό πορτρέτο ἑνός «διαφωνοῦντος», «ἀντιδογματικοῦ» Κολιγιάννη, οὔτε θά ἐνδώσουμε στή μεταφυσική τοῦ «ἀνέβηκε μέ τή δοῆθεια τῶν σκοτεινῶν μηχανισμῶν καί τελικά ἔπεσε θύμα τους». Οὔτε ὁμως μποροῦν νά ἀρκέσουν, γιά πολλοστή πιά φορά, ἡ ἀπλή τοποθέτηση, ὁ κοινός τόπος ἢ ἡ περιγραφή, πράγματα πού συνθέτουν τελικά τό ἄρθρο τοῦ Ἐντί. Μπριλλάκη στό Ἐντί, ἀρ. 135, 28.9.79. Εἶναι βέβαια πραγματικά θαρραλέο νά θέτουν «θέμα Κολιγιάννη» ἐκεῖνοι ἀκριβῶς οἱ κομμουνιστές πού διασπάστηκαν μαζί του, καί ποτέ δέν θά ἔχουμε καταγγεῖλει ἀρκετά τήν «ἀντιδημοκρατική καί ἀπάνθρωπη» μεταχείριση πού ἐπιφυλάχθηκε καί ἐπιφυλάσσεται σέ ἕνα σωρό ἡγετικά καί μή στελέχη· καί εἶναι ἀπολύτως ἀπαραίτητο νά διαχωρίζουμε σέ κάθε εὐκαιρία τή θέση μας ἀπό τό δυσφημιστικό (ὄχι μόνο γιά τόν ἑαυτό του ἀλλά, δυστυχέστατα, καί) γιά ὀλόκληρο τό κομμουνιστικό κίνημα σοβιετικό κέντρο, ὅπως ἐνδιαφέρουσα εἶναι καί ἡ διερεύνηση τῶν «ἀνθρώπινων πλευρῶν» τοῦ ζητήματος. Ὁ περιγραφισμός ὁμως, δειλός καθῶς εἶναι, ἀφήνει συνήθως τᾶ διότι ἀπέξω.

Ἄν προκρίθηκε ἡ ἰατροφαρμακευτική ἐρμηνεία τῆς ἀντικατάστασής του, αὐτό εἶναι ὄχι μόνο γιατί διαπρεπεῖς σοβιετικοί ψυχίατροι θά ἦταν ἀνά πάσα στιγμή πρόθυμοι νά καταθέσουν μέ τό χέρι στό σφυρο-

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

δρέπανο γιά τήν κλονισμένη του υγεία, αλλά γιατί άλλιώς κάποιιοι θά ήταν υποχρεωμένοι νά εξηγήσουν δημόσια τούς λόγους αυτής τής αντικατάστασης· και ό Κ. Κολιγιάννης θά άπαντοῦσε. Δέν έχει άπολύτως καμιά σημασία τί θά έλεγε. Σημασία έχει ότι ή κουδέντα θά 'ρχόταν από μόνη της στό χτές (και τό σήμερα), στά γιατί και τά πώς. Και άν πάλι θεωρήθηκε άπαραίτητη ή πολιτική εξαέρωση του Κ. Κολιγιάννη, αυτό είναι γιατί ακόμα και ή άπλή παρουσία του μέσα στό κόμμα και περί αυτό θά ήταν επικίνδυνη, άφου θά μπορούσε νά μαγαρίσει τό μυαλό μέ τό χτές (και τό σήμερα), μέ τά γιατί και τά πώς. Άλλά τά μικρά γιατί φέρνουν τά μεγάλα, και τούτα είναι πολύ, πάρα πολύ ζόρικα, τό δέ ΚΚΕ έχει διαγράψει πρό πολλου από τά σημεία τής στίξης του τά έρωτηματικά, πλήν των ρητορικων. Νά γιατί τό έπόμενο δήμα από τή γραμματεία του κόμματος είναι, στήν καλύτερη έννοείτα περίπτωση, τό έμπορικάκι σε κάποια άπόμερη σοβιετική ή ούγγρική κώμη: τό σήμα κατατεθέν μιās νέας κάθε φορά παρθενογένεσης.

Ό Κ. Κολιγιάννης στό σκοτάδι (ή ειρωνεία του πράγματος) πά νά πεί ή ιστορία, τό χτές και τό σήμερα, στό μαυρο σκοτάδι. Γιατί μυαλό, μάτια, αυτιά, γλώσσα έχει τό ΚΚΕ μόνο για τό αύριο: μέ τούς χαρωπούς, ροδαλούς, ξανθωπούς έφηβους, μέ τούς ρομπούστους μπρούντζινους εργάτες μέ τά σφυριά και τίς ψωμωμένες μπρούντζινες αγρότισσες μέ τό φακιόλι και τά δρεπάνια, μέ τά πανηγύρια για τά διάφορα έξάχρονα, έντεκάχρονα, είκοσιεπτάχρονα και τριανταεννιάχρονα, μέ τούς ασάλεντους παρά τό δηματισμό τους σχηματισμούς των κομμουνιστοπροσκοπων μέ τά κομματικά έξαπτέρυγα και μ' ένα σκασμό παράσημα στά πέτα των αιωνόδιων επισήμων νά τούς καμαρώνουν στην εξέδρα.

Άλλά χωρίς παρελθόν (και παρόν) τό αύριο θά είναι πάντα έτσι ζοφερό· χωρίς γιατί και πώς τό διά ταῦτα θά είναι πάντα έτσι κωμικοτραγικά φάλτσο.

Γιώργος Καρράς

Προελαύνουμε όλοταχώς προς τά πίσω

Ό τίτλος του άρθρου αυτού δέν είναι μόνο άστειότητα, λεκτικό σχήμα. Είναι ή φράση, μέ τήν όποία συνόψισε τήν έντύπωσή της από τήν πρώτη συνεδρίαση του συλλόγου φέτος σε κάποιο σχολείο μιά καθηγήτρια αρκετά ηλικιωμένη για νά έχουν δει πολλά τά μάτια της. Τό κείμενο πού διαβάστηκε στή συνεδρίαση αυτή, καθώς, υποθέτω, και στίς αντίστοιχες συνεδριάσεις όλων των ελληνικών Γυμνασίων, έχει τόν τίτλο «Προεδρικό διάταγμα 104 "Περί σχολικού και διδακτικού έτους κ.λπ.", 7/2/1979» και όρίζει, άνάμεσα σε άλλα, και τά εξής:

*Άρθρον 26

1. Η συμπεριφορά των μαθητών, ή καθ' οίονδήποτε τρόπον έκδηλωμένη έντός και έκτός του σχολείου διά πράξεις ή παραλείψεων, συνιστά τήν διαγωγή αυτών.

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

3. Ἡ προσήκουσα διαγωγή τῶν μαθητῶν, νοουμένη ὡς ἔμπρακτος συμμόρφωσις πρὸς τοὺς διέποντας τὴν σχολικὴν ζωὴν κανόνας καὶ πρὸς τὰς ἠθικὰς ἀρχὰς τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου διαβιοῦν, ἀποτελεῖ ὑποχρέωσιν αὐτῶν, πᾶσα δὲ παρέκκλισις ἐκ ταύτης δι' ὑπαίτιον πράξεως ἢ παραλείψεως, ἀποτελεῖ ἀντικείμενον παιδαγωγικοῦ ἐλέγχου καὶ ἐν ἀνάγκῃ ἀντιμετωπίζεται διὰ σχολικῶν κυρώσεων κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ παρόντος Π. Δ/τος.

5. Ὁ ἐτήσιος χαρακτηρισμὸς τῆς διαγωγῆς τῶν μαθητῶν ἐκάστου Γυμνασίου ἢ Λυκείου ἐνεργεῖται κατὰ τὴν λήξιν τοῦ διδακτικοῦ ἔτους δι' εἰδικῆς πράξεως τοῦ Συλλόγου τῶν Διδασκόντων ἀποφαινομένου κατὰ πλειοψηφίαν ἐπὶ τῆς βάσει τῆς ἐν γένει ἐν τῷ σχολεῖω καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ συμπεριφορᾶς τούτων καὶ τῶν τυχόν εἰς τὰ οἰκεία βιβλία κατακεχωρισμένων κυρώσεων ἢ ἠθικῶν ἀμοιβῶν, προσηκόντως συνεκτιμωμένων κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Συλλόγου τῶν Διδασκόντων. Προκειμένου περὶ χαρακτηρισμοῦ τῆς διαγωγῆς μαθητοῦ τινος ὡς «κοσμίας» ἢ «ἐπίμεμπτης» ἢ κατὰ τὰ ἀνωτέρω πράξεις τοῦ Συλλόγου τῶν Διδασκόντων δεόν νά εἶναι ἠτιολογημένη.

*Ἄρθρον 27

1. Διὰ πᾶσαν ὑπαίτιον παρέκκλισιν ἐκ τῆς προσηκούσης κατὰ τὴν ἐννοίαν τῆς παρ. 3 τοῦ ἁρθροῦ 26 τοῦ παρόντος Π. Δ/τος διαγωγῆς καὶ ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ τῆς παρεκκλίσεως ταύτης ἐπιβάλλονται εἰς τοὺς μαθητὰς αἱ κάτωθι κυρώσεις:

α) Παρατήρησις, β) ἐπίπληξις, γ) ὠριαία ἀπομάκρυνσις ἐκ τοῦ διδασκόμενου μαθήματος, δ) ἀποβολή ἐκ τῶν μαθημάτων μέχρι 5 ἡμερῶν καὶ στ) ἀλλαγὴ σχολικοῦ περιβάλλοντος.

Εἶναι ἄγνωστο ἂν ἡ καθηγήτρια, πού διατύπωσε μὲ τὴ φράση τοῦ Ρόμμελ τὴν πίκρα της γιὰ τὴ γενικὴ ὀπισθοδρόμηση πού χαρακτηρίζει τὰ νέα ἐκπαιδευτικὰ μέτρα, εἶχε ἐπακριδῶς ὑπόψη της πόσο «πρὸς τὰ ὀπίσω» μᾶς πάει τὸ προεδρικό διάταγμα τοῦ 1979. Ἡ κλιμάκωση τῶν ποινῶν (ἐπίπληξις, ὠριαία ἀπομάκρυνσις κ.λπ.), ἀλλὰ καὶ ἡ ἀρχαῖζουσα γλῶσσα θυμίζουσι οὔτε λίγο οὔτε πολὺ τὴς παιδαγωγικῆς ὁδηγίας τοῦ Καποδίστρια τὸ 1828 σχετικὰ μὲ τὴ λειτουργία τοῦ ὄρφανοτροφείου τοῦ Πόρου¹: «Ἡ ἀποταξία, ἡ ἀπειθεια, ἡ στάσις καὶ τὸ ψεῦδος θέλουσι κολάζεσθαι ὡς ἐξῆς: Τὴν μὲν πρώτην φορὰν ἔστω νουθέτησις ἐμβριθῆς καὶ δημοσία ἐνώπιον ἄλλων παιδίων, τὴν δὲ δευτέραν ὀλιγόστευσις τῆς τροφῆς εἰς τὸ ἥμισον καὶ τὴν τρίτην ἐκδυσίς τοῦ ἐνόχου παιδίου ἀπὸ τὰ καινούρια φορέματα καὶ ἔνδυσις μὲ τὰ πρῶτα κουρέλια...».²

Γιατί δὲν εἶναι βέβαια ἡ μορφή τῆς τιμωρίας πού συνιστᾶ τὸ βαθμὸ τῆς ἀντιπαιδαγωγικότητος σὲ τέτοιου εἴδους μέτρα. Ἡπιότερες ποινές, πού πλησιάζουσι περισσότερο αὐτές πού σήμερον θεσμοθετοῦνται, προτάθησαν ἀπὸ πολὺ παλιά. Στὸ διάταγμα γιὰ τὴν ἰδρυση τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Ὁθωνα (1836) προβλέπονται τὰ ἐξῆς «πρὸς συντήρησιν τῆς πειθαρχίας τῶν μαθητῶν : α) πατρικὴ προτροπή β) μυστικὴ καὶ δημοσία ἐπίπληξις γ) κράτησις ἐντὸς τοῦ θαλάμου δ) φυλάκισις ε) ἀπειλή ἀποπέμψεως στ) προσωρινὴ ἀπόπεμψις ζ) παράιτησις η) ἀποβολή».³

Ἐκεῖνο πού ὡς κοινὸ στοιχεῖο χαρακτηρίζει καὶ τὰ μέτρα τοῦ Καποδίστρια (1828) καὶ τοῦ Ὁθωνα (1836) καὶ τοῦ κ. Βαρβιτσιώτη (1979) εἶναι ὁ ἀποτρόπαιος ρόλος τοῦ παιδονόμου καὶ τοῦ δικαστῆ

1. Πρόκειται γιὰ τὸ πρῶτο ἐκπαιδευτικὸ ἴδρυμα πού συστάθηκε στὴν Ἑλλάδα μετὰ τὴν ἀφιξη τοῦ Καποδίστρια.

2. Ἀλέξη Δημαρᾶ, *Ἡ μεταρρυθμιση πού δὲν ἔγινε*, τ. Α', σελ. 19.

3. Στὸ παραπάνω βιβλίον, σελ. 82.

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

πού ανατίθεται στό δάσκαλο. Είναι ή μεταφορά στό σχολείο αὐτοῦσιας τῆς λειτουργίας τοῦ κοινοῦ ποινικοῦ δικαίου. Είναι, ἐν ὀλίγοις, ή βαρβαρότητα, λιγότερο ή περισσότερο ἀπροσημάτιστη, πού ἀσκεῖται ἐναντίον τῶν παιδιῶν. Κυρίως εἶναι ή πρόθεση. Καί πρόθεση εἶναι καί τότε καί τώρα νά κοποῦν ἐγκαίρως τά φτερά τοῦ νέου ἀνθρώπου, νά συντριβεῖ κάθε δύναμη ἀντίστασης, νά διαμορφωθοῦν πλάσματα πρόθυμα νά ὑποταχτοῦν σέ ὁποιαδήποτε ἐκ τῶν ἄνω ἐπιβολή, παραιτημένα, δουλοπρεπή καί ἀδιάφορα. Ἄνθρωποι πού ἐνδίδουν στήν ἀπειλή, χωρίς δυνατότητα γιά αὐτοπροαίρετη πράξη, μέ συμπεριφορά ὀριζόμενη ἀπό τό φόβο. Πρόκειται, μέ δύο λόγια, γιά τήν ἴδια παιδαγωγική ἀποψη πού συνοψίζεται ἐν ἔτει 1842 στόν Ὁδηγό Ἀλληλοδιδασκτικῆς τοῦ Κοκκίνη μέ τά ἐξῆς: «Ἡ ἄμιλλα μεταξύ τῶν μαθητῶν διεγείρεται καί ή φιλοτιμία αὐτῶν κινεῖται διά τῆς ἐλπίδος τῶν βραβεύσεων καί τοῦ φόβου τῶν ποινῶν».⁴

Θά ἔλεγε μάλιστα κανεῖς ὅτι στά σωφρονιστικά μέτρα τοῦ περασμένου αἰῶνα ὑπάρχει σέ μεγαλύτερο βαθμό τό στοιχεῖο τῆς δικαιοσύνης. Ἐκεῖ οἱ κολάσιμες πράξεις (ἀποταξία, ἀπειθεία...) σαφῶς κανονομάζονται. Ἐκδίδονται «Κανόνες διαγωγῆς τῶν μαθητῶν, τοὺς ὁποίους ὅλοι χρεωστοῦν ἀπαρασαλεύτως νά φυλάσσωσιν».⁵ Στήν ἐξελιγμένη μορφή του τοῦ 1979 τό ἴδιο μέτρο ἀναφέρεται σέ παρεκκλίσεις τῶν παιδιῶν ἀπό «τάς ἠθικάς ἀρχάς τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, ἐντός τοῦ ὁποίου διαβιοῦν». Ποιές ἀρχές καί τίνοσ, ἀλήθεια, κοινωνικοῦ περιβάλλοντος; Σέ παλιότερους καιροὺς ὑπῆρχαν ἴσως – κωδικοποιημένες ή ὄχι – κάποιες σταθερές ἠθικῆς συμπεριφορᾶς. Σέ μιά ἐποχή τρομακτικῶν ἀλλαγῶν καί γενικῆς ἀμφισβήτησης, ὅπως ή δική μας, οἱ σταθερές αὐτές εἶναι τό ζητούμενο. Μέσα στό ἴδιο περιβάλλον οἱ ἀντιλήψεις κονταροχτυπιοῦνται. Ὑπῆρχαν ἀπό παλιά, καί ὑπάρχουν περισσότερα σήμερα, τεράστιες διαφορές στίς ἀντιλήψεις αὐτές ἀνάλογα μέ τά κοινωνικά στρώματα, τό φύλο, τό ἐπίπεδο παιδείας, τήν ἡλικία κ.λπ. Πῶς θά μπορούσε νά εἶναι «δεόντως ἠτιολογημένη» καί ἐπομένως στοιχειωδῶς σύννομη (ἂν ἀφήσουμε καταμέρος τήν παιδαγωγική) μιά πράξη χαρακτηρισμοῦ διαγωγῆς βασισμένη σ' ἓνα τέτοιο νεφέλωμα ἀξιῶν, ἀρχῶν, ἀντιλήψεων κ.λ.π.

Ἐπιτέλους, ἀφοῦ θέλουμε νά παραβλέπουμε ὅτι στά σχολεῖα κάνομε ἐκπαίδευση καί ἐπιμένουμε νά μιμούμαστε τόν τρόπο πού ἐπιβάλλεται ή «ἐννομος τάξις» στίς κοινωνίες τῶν ἐνηλίκων, πού εἶναι τό δικαίωμα τοῦ παιδιοῦ – κατηγορουμένου νά προσαγάγει τοὺς μάρτυρές του, νά ἀπολογηθεῖ, νά ὑπερασπίσει τόν ἑαυτό του; Τῶν μεγάλων οἱ παρεκκλίσεις δέ συνεπάγονται ποινή, ὅταν ἐνεργοῦν ἐν ἀμύνη. Τοὺς καταλογίζεται ὡς ἐλαφροντικό ή σύγχυση. Καί τά παιδιά θέβαια ἐνεργοῦν συχνά ἀμυνόμενα μπροστά σέ ἄμεση ἐπίθεση ή – ἂν δέν εἶναι τόλμη νά εἰπωθεῖ – λειτουργοῦν γενικά ἀμυνόμενα μέσα σέ μιά ἀδιάκοπη παραγνώριση τῶν ἀναγκῶν τους, ἀπέναντι σ' ἓνα βομβαρδισμό ἐπαχθῶν καί ἀκατανοήτων «καθηκόντων». Ὅσο γιά κατάσταση σύγχυσης, μετρίας ή πλήρους, θά ἦταν θαῦμα ἂν τήν ἀπέφειγαν τά παιδιά μέ τόν ἀβίωτο τρόπο ζωῆς πού τοὺς ἐπιβάλλεται.

Τό ζήτημα ὁμως δέν εἶναι ἐκεῖ. Ὁλόκληρη ή τακτική τῆς μεταφορᾶς

4. Στό ἴδιο, σελ. 96.

5. Στό ἴδιο, σελ. 97 καί 157.

Δια γυμνου οφθαλμου Δια γυμνου οφθαλμου

τῶν λειτουργιῶν τῆς κοινωνίας τῶν ἐνηλίκων στό σχολεῖο εἶναι ἀπαρχῆς λάθος. Τό πρόβλημα τῆς ἀγωγῆς δέ λύνεται οὔτε κἀν μέ τήν ἐφαρμογή τῶν θεσμῶν μιᾶς ἰδεατῆς δημοκρατίας. Δέ μᾶς πάνε πουθενά οὔτε οἱ κανονισμοί πού ἐκπονοῦνται ἀπό τά ἴδια τά παιδιά οὔτε τά πειθαρχικά συμβούλια τά συγκροτημένα ἀπό μαθητές πού ἐφαρμόζονται σέ ὀρισμένα αὐτοδιαφημιζόμενα ὡς δημοκρατικά σχολεῖα. Τό ἐρώτημα δέν εἶναι ποιός ἐπιβάλλει τήν τάξη, ἀλλά, ὅταν μιᾶμε γιά ἐκπαίδευση, πῶς θά πλάσει τό σχολεῖο ἀνθρώπους μέ αὐτοπροαίρετη συγκατάθεση στούς θεσμούς τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης, πού δέν ἀνέχονται καί δέ χρειάζεται νά τούς ἐπιβάλλεται τίποτε.

Στό σημεῖο αὐτό θρῖσκεται καί ἡ τραγική παρεξήγηση τῆς ἔννοιας «δημοκρατικότητα» μέσα στήν ὁποία παραπαίουν πλήθος καλοπροαίρετοι δάσκαλοι. Εἶναι αὐτοί πού συγγέουν τή δημοκρατικότητα μέ τήν ἐπιείκεια καί τόν αὐταρχισμό μέ τήν αὐστηρότητα. Οἱ χαρακτηρισμοί ὅμως αὐστηρός ὅσο καί ἐπιεικής, ὅπως ἐξάλλου καί οἱ χαρακτηρισμοί «ὑπάκουο – ἀνυπάκουο» γιά τά παιδιά, πού ἰσοδυναμοῦν, στήν ἀντιστοιχία τους μέ τό ἀξιοκρατικό σύστημα μικρῶν – μεγάλων, μέ τό «καλός – κακός» δάσκαλος ἢ μαθητής, εἶναι ἐξίσου χαρακτηρισμοί πού ταιριάζουν σέ ἀφέντες καί δούλους. Πρόκειται πάντα γιά τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ἀσκεῖται ἢ γίνεται ἀποδεκτή ἢ ἐξουσία, γιά σχέση ἐξουσιαστική – ἐξουσιαζόμενου. Ἄφου τίποτε ἄλλο δέν ἔχουμε μάθει, φαίνεται πῶς – ἀκόμα κι ἂν ἔχουμε τίς καλύτερες προθέσεις – δέν ξέρομε παρά νά ὑποκαθιστοῦμε τόν κακό μέ τόν καλό ἀφέντη. Γι' αὐτό καί οἱ δάσκαλοι πού «παρέχουν ἐλευθερίες» στά παιδιά – ἢ ἴδια ἢ διατύπωση προϋποθέτει δικαίωμα ἐξουσίας, ἔστω κι ἂν αὐτό κάποια στιγμή ἐκχωρεῖται – ὑπαναχωροῦν γρήγορα καί ἐπιστρέφουν στίς παλιές αὐταρχικές μεθόδους μόλις ἀπό τά πράγματα πληροφορηθοῦν ὅτι τά παιδιά, ἂν ἀφεθοῦν ἐλεύθερα νά κάμουν τίς ἐπιλογές τους, σπάνια ἢ αὐτόβουλη προαίρεσή τους τά κατευθύνει πρὸς αὐτό πού οἱ ἴδιοι θά ἤθελαν νά διαλέξουν.

Τό ἴδιο αὐταρχική εἶναι ἡ ἀντίληψη ὅτι «καλός» εἶναι ὁ δίκαιος δάσκαλος, ἔστω αὐστηρός, ἀλλά δίκαιος. Ἐδῶ ὁ δάσκαλος τοποθετεῖται στή θέση τοῦ καλοῦ θεοῦ ἢ τουλάχιστον τοῦ δικαστῆ. Δέν βλάπτουν, λένε, τά σωφρονιστικά μέτρα, φτάνει νά εἶναι δίκαια. Λησμονοῦν ὅτι τό παιδί κρίνει τήν πράξη του καί τήν τιμωρία πού ἐπακολούθησε μέ τή δική του καί ὄχι μέ τή δική μας λογική καί δέ θά τοῦ ἀλλάξουμε βέβαια μέ τή βία τόν τρόπο πού σκέπτεται. Ἄλλωστε, καί μόνο μέ τήν ἐπιβολή τῆς τιμωρίας, ἔχει δημιουργηθεῖ τέτοιο ρῆγμα στή σχέση δασκάλου – μαθητῆ, ὥστε ἔχει χαθεῖ κάθε ἐλπίδα γιά ὁποιαδήποτε πειθῶ. Τό μόνο πού δημιουργεῖ ἡ τιμωρία εἶναι ἐμπόλεμη κατάσταση. Τό παιδί θά προσμετρήσει τήν ποινή στίς ἀπώλειες τοῦ πολέμου καί θά ἀρχίσει νά σχεδιάζει τήν ἐκδίκησή του. Σύντομα ἢ ἀργά κάπου θά εἶναι κι αὐτό ἐξουσία. Καί τότε «λογικά» θά χειροδικήσει καί τό δικαστήριο – τί νά κάμει; – θά ἐκδώσει ἀθωωτική ἀπόφαση.⁶

Στή θέση τοῦ καλοῦ θεοῦ, τοῦ πολυεύσπλαχνου καί πολυέλεου τοποθετεῖται καί ὁ δάσκαλος πού ὀφείλει ν' ἀγαπάει ὅλους τούς μαθητές του. Ἄπό πού κι ὡς πού μπορεῖ κανεῖς νά «ὀφείλει» ἀγάπη καί μάλι-

6. Δές Ἄννας Φραγκουδάκη «Ἐπιείκεια» χειροδικία μέθοδος σωφρονισμοῦ» στό προηγούμενο τεῦχος τοῦ Πολίτη.

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

στα σέ όλους; Δέν υπάρχει μεγαλύτερος υποβιβασμός τής ανθρώπινης αξίας από τό χαρακτηρισμό «άθωα πλάσματα»⁷ γιά τά παιδιά, πού ό δάσκαλος πρέπει νά τά κρατάει άπ' τό χεράκι. Τέτοια άγάπη ματαιώνει κάθε δυνατότητα ισότιμης συνεργασίας, ό δάσκαλος εδω είναι προστάτης, άρα και πάλι έξουσιαστής, στην τάξη δέν κάνουμε εργασία, χάνουμε τόν αλληλοσεβασμό και τό σκοπό μας και – στην καλύτερη περίπτωση – περιοριζόμαστε νά πλέκουμε ειδύλλια.

Δάσκαλοι του τύπου του πολνεύσπλαχνον θεου, πού θά ανατρίχιαζαν στην ιδέα τής σωματικής ποινής, δέ θά είχαν αντίρρηση σχετικά μέ τό άκόλουθο άρθρο του ίδιου προεδρικού διατάγματος πού αναφέρθηκε παραπάνω:

*Άρθρον 30

Είδη τιμητικων διακρίσεων – Προϋποθέσεις άπονομής

1. Είς μαθητάς επιτυχάνοντας γενικόν βαθμόν έτησίως προόδου «άριστα» και επιδείξαντας διαγωγήν «κοσμιωτάτην» άπονέμεται, κατόπιν άποφάσεως του Συλλόγου των διδασκόντων, «Άριστειον Προόδου» δι' επιδόσεως ειδικού διπλώματος.

2. Είς τόν πρώτον έξ εκάστης τάξεως ή τμήματος τάξεως μαθητήν έκαστου σχολείου τυχόντα τουλάχιστον γενικου έτησίου βαθμού «λίαν καλώς» και επιδείξαντα διαγωγήν «κοσμιωτάτην» άπονέμεται, κατόπιν άποφάσεως του Συλλόγου των Διδασκόντων, «Βραβειον Προόδου» δι' επιδόσεως ειδικού διπλώματος. Έν περιπτώσει ίσοβαθμίας άπονέμεται και είς τούς ίσοβαθμήσαντας ισότιμον αντίστοιχον «Βραβειον Προόδου».

3. Είς μαθητάς δικαιουμένους κατά τάς διατάξεις τής παρ. 2 του άρθρου 29 του παρόντος Π./Δτος ίδιας τιμητικής διακρίσεως διά πράξιν αυτοθυσίας ή άσυνήθους άνιδιωτελούς φιλαλληλίας, εϋθύς μετά τήν τέλει τής πράξεως, άπονέμεται, δι' άποφάσεως του Συλλόγου των διδασκόντων, δημόσιος έπαινος ένώπιον του συνόλου των μαθητών και των διδασκόντων Καθηγητών επί τούτω συνεργομένων.

Έπί πλέον είς τούς μαθητάς τούτους, οτινες διά τής αυτής ως άνω άποφάσεως του Συλλόγου των Διδασκόντων απαλλάσσονται άπασών των τυχόν βαρυνουσών αυτούς κυρώσεων μεθ' όλων των συνεπειών των, επιδίδεται ειδικόν δίπλωμα κατά τήν υπό των διατάξεων του έπομένου άρθρου οριζομένην ήμέραν έπισήμου άπονομής των υπό του παρόντος Π. Δ/τος προβλεπομένων τιμητικων διακρίσεων.

4. Ό τύπος και αί διαστάσεις των υπό του παρόντος άρθρου προβλεπομένων ειδικων διπλωμάτων καθορίζεται δι' άποφάσεως του Έπουργου Έθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Όλοι έχομε δει τούς δασκάλους αυτούς νά παρακολουθούν μέ δάκρυα στά μάτια τήν τελετή επιδόσεως των βραβείων και είναι βέβαιο πώς ακόμα πιο ιερή συγκίνηση θά αισθάνονται τώρα μέ τήν – ακόμα πιο άποτρόπαιη – ιεροτελεστία τής άφεσης άμαρτιών. Τί επιδιώκεται μέ τίς τιμητικές διακρίσεις, όποιος κι άν είναι «ό τύπος και αί διαστάσεις των προβλεπομένων ειδικων διπλωμάτων», πού θά τόν ορίσει, ύστερα άσφαλώς από περισπούδαστη σκέψη σοβαρών ύπαλλήλων, ό Έπουργός Έθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, βέβαια δέν τό ύποψιάζονται. Έχουν τηρήσει μέ ύποδειγματική εϋσυνειδησία τό «Βιβλίον Έπιβολής Κυρώσεων» και τό «Βιβλίον Έθικων Άμοιβών» του Σχολείου καθώς και τό «Άτομικόν Δελτίον» του μαθητή, όπου καταχωρίζονται τά στοιχεία συμπεριφοράς του «έν τε τω σχολείω και εκτός αυτού» (νά μή θυμηθοϋμε εδω τό «Κατάστιχον των τιμωρουμένων και τή «Βίβλον τιμής» του 1842;)⁸ και, μέ δάση τά δεδομένα αυτά, άπονέμουν

7. «Παιδιά άνήλικα, άκακα και άγνωθα» κατά τόν Όδηγό τής αλληλοδιδασκτικής μεθοδου του Ι.Π. Κοκκίνη του 1842.

8. Άλέξη Δημαρά, Η μεταρρύθμιση που δέν έγινε, τ.Α' σελ. 95.

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

9. Άρθρο 31 στο Π. Δ/μα 104.

τώρα τά βραβεία. Δέν υποψιάζονται πώς ή πράξη τής αυτοθυσίας ή τής ανιδιοτελούς φιλαλληλίας αναφείται μέ τήν αποδοχή τής άμοιβής. Ότι ή επιβράβευση τών πρώτων (άλήθεια, σέ τί πρώτων;) θεσμοθετεί τόν ανταγωνισμό, ματαιώνει όποιαδήποτε άπόπειρα ομαδικής εργασίας και καταργεί το αίσημα τής κοινωνικής αλληλεγγύης και τής κοινωνικής ευθύνης. Ότι επιτέλους διατάγματα σαν αυτό πού σχολιάζεται εδώ αντιβαίνουν στο ίδιο τό Σύνταγμα τής χώρας και στο Ν. 309, πού όρίζουν σκοπό τής παιδείας «τήν διάπλασιν χαρακτήρων ελευθέρων και υπευθύνων».

Άλλά νά επιτέλους πού εκπληρώνεται τό παλιό αίτημα για σύνδεση του σχολείου μέ τήν κοινότητα. Στην επίσημη τελετή τής άπονομής τών τιμητικών διακρίσεων «κατά τήν ήμέραν τής Σημιαίας καλούνται νά παραστούν εκπρόσωποι τών τοπικών αρχών και οι γονείς και κηδεμόνες τών μαθητών». Δέν ξέρω άλήθεια πόσο πρέπει ή πόσο άντέχουμε όλοένα νά θλιβόμαστε. Άλλά εδώ τουλάχιστον, όσο πικρά κι άν είναι, ας χαμογελάσουμε...

Άλλη Σιδέρη

Νά βαριέται ένα παιδί τό σχολείο είναι σημάδι έξυπνάδας

Τό Σχολείο φτιάχνει ρομπότ

Γράφετε κάπου: «Μπορούμε σήμερα νά πούμε ότι μία καλή σχολική προσαρμογή είναι ένα μείζον σημάδι νευρώσεως». Μπορείτε νά τό εξηγήσετε;

Έπί του παρόντος, καλός μαθητής είναι τό παιδί πού έχει καταλάβει ότι τό σύστημα του σχολείου φτιάχνει ρομπότ και πού δέν νοιάζεται πιά νά έχει έναν άληθινό διάλογο μέ κάποιον ενήλικο. Έπιστρέφει στον ενήλικο, μέ μορφή ελάχιστα και κάποτε διόλου αλλαγμένη, τό ίδιο κείμενο πού αυτός του έχει άποτυπώσει. Ό ενήλικος τό κρίνει έξυπνο επειδή κολακεύεται. Τό παιδί, στο βλέμμα του άλλου, αισθάνεται πώς γίνεται άποδεκτό. Όμως αναγνωρίζεται όχι μέ τά δικά του ερωτήματα, αλλά για άξίες μικρού παιδιοῦ πού άποδέχεται τή μαγνητοταινία τών λόγων του ενήλικου. Δέν ψάχνει μόνο του νά νιώσει πώς θά μπορούσε νά πει ό,τι έχει νά πει.

Ή εικόνα πού δίνετε τής σχέσης του μαθητή μέ τό δάσκαλο δέν είναι μήπως παρωχημένη;

Έδώ και σαράντα χρόνια δέν υπάρχει αλλαγή. Μερικές φορές, όρισμένοι δάσκαλοι αναπτύσσουν τό κριτικό πνεύμα του μαθητή, αλλά τέτοιοι δάσκαλοι σπανίζουν. Φοβούμενοι τόν επιθεωρητή, εκείνο πού τους ενδιαφέρει στο παιδί είναι νά «άφομοιώσει» ένα πρόγραμμα και «άφομοίωση» ενός προγράμματος σημαίνει άποδλάκωση.

Δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

Καί κατά τή γνώμη σας, τί είναι εκείνο πού θά μπορούσε νά ξεμπλοκάρει τό σύστημα;

Νά μήν υπάρχουν προγράμματα γιά κάθε ηλικία. Νά καθοδηγοῦμε τό παιδί στή μάθηση τῶν γραμμάτων, τῶν ἀριθμῶν, ἔπειτα νά τό μαθαίνουμε νά διαβάσει καί νά γράφει, ὅταν ὅμως καί ἐφόσον τό ἴδιο ἐκδηλώσει τήν ἐπιθυμία του γιά κάτι τέτοιο. Κι ἀπ' ἐκεῖ καί πέρα νά ψάχνει καί νά βρῖσκει, κοντά σέ πρόσωπα ἢ μέσα στά βιβλία, ἀπάντηση στίς περιέργειές του. Τίς δικές του.

Θά μπορούσε κανεῖς νά σκεφτεῖ ὅτι ἡ προσφορά τῆς ψυχανάλυσης στόν τομέα τῆς ἐκπαίδευσης ἔχει ἴσως ἀλλάξει κάτι;

Ὅχι· γιατί δέν ἔχει ἀλλάξει ἡ σχέση ἐνήλικου-παιδιοῦ μέσα στήν κοινωμία. Τό παιδί τό βλέπουμε πάντα σάν παιδαριώδες, ἐνώ είναι παρατηρητικότερο, διαισθητικό, συχνά πολύ πλουσιότερο σέ λίμπιντο ἀπό τό συνομιλητή του ἐνήλικο καί συχνά ἐξυπνότερο. Κάθε φορά πού ἕνα παιδί ἀμφισβητεῖ κάτι ἢ κρίνει ἕναν ἐνήλικο, αὐτός αισθάνεται ἔνοχος καί ἀντιδρᾷ μέ ἄγχος ἀντί νά συγχαρεῖ τό παιδί γιά τίς ἀνακαλύψεις του. Δέν μπορεῖ ὁ ἐνήλικος νά τοῦ λέει «πάρε τόν ἴδιο δρόμο μέ μένα». Μπορεῖ ὡστόσο νά δώσει μιά μαρτυρία γιά τό δρόμο πού ἀκολούθησε ὁ ἴδιος, νά ἀφυπνίσει τό παιδί ὥστε νά καταλάβει, τό ἴδιο, τί τό ἐνδιαφέρει, στό πεδίο κυρίως τῶν τωρινῶν ἐνδιαφερόντων του. Τότε λοιπόν θά μπορέσει νά μεταδώσει στό παιδί τό παράδειγμά του. Συνήθως ὅμως ὁ ἐνήλικος προσκαλεῖ τό παιδί, μέ τήν ταύτιση, νά παθιαστεῖ γιά κάτι τί. Ὁ δάσκαλος ἀγαπᾷ μιάν ἐπιστήμη καί ψάχνει πάντα νά τήν ἀνακαλύψει· καί τό παιδί λέει στόν ἑαυτό του: «ὥστε ἡ ἐπιστήμη αὕτη πρέπει νά εἶναι καταπληκτική...» Αὐτό εἶναι μιά πολιτιστική μετατόπιση τοῦ οἰδιπόδειου συμπλέγματος.

Ποιοί είναι, κατά τή γνώμη σας, οἱ λόγοι γιά τούς ὁποίους γίνεται κανεῖς δάσκαλος ἢ καθηγητής;

Δέν γνωρίζω πολλούς δασκάλους ἢ καθηγητές, ἀλλά μπορῶ λιγάκι νά γενικεύσω. Συχνά, δάσκαλοι γίνονται ὅσοι ἔχουν ὑποφέρει γιατί διδάχτηκαν ἄσχημα: Λένε: «Θά ἤθελα νά κάνω μέ τούς νέους ὅ,τι ἴσως ἐπιθυμῶ οἱ δάσκαλοί μου νά εἶχαν κάνει μαζί μου». Πρόκειται γιά καλούς δασκάλους. Ἀλλά, συχνά, ἔχω δεῖ ἀνθρώπους πού ἔγιναν ἐκπαιδευτικοί γιά νά συνεχίσουν τό ρυθμό τῆς παιδικῆς ζωῆς, μέ τρεῖς μῆνες διακοπές· καί γιά νά ἔχουν ἐξουσία πάνω σέ παιδικές ὑπάρξεις, ἐπειδή εἶναι ὑπερβολικά δειλοί μέ ἄτομα τῆς ηλικίας τους ἢ μέ μεγαλύτερους.

Εἶναι σκληρό αὐτό πού λέτε.

Ναί, ἀλλά δέν εἶναι κριτική. Τά πράγματα θά ἦταν διαφορετικά ἐάν οἱ δάσκαλοι πληρώνονταν πολύ καλά. Ἐκεῖνοι πού θά ἔπρεπε νά πληρώνονται περισσότερο εἶναι ὅσοι ἀσχολοῦνται μέ παιδιά ἀπό δύο ἕως ὀκτώ ἐτῶν. Μετά τήν ηλικία τῶν ὀκτώ ἐτῶν, εἶναι δυνατόν νά μήν ἔχουμε διόλον ἀνάγκη ἀπό δάσκαλο. Χρειαζόμαστε ἕνα συνομιλητή, ἀλλά ὄχι ἀναγκαστικά κάποιον πού νά γνωρίζει περισσότερο ἀπό μᾶς. Ὑπάρχουν τά βιβλία γι' αὐτό. Τό πιό σπουδαῖο γιά τό παιδί εἶναι νά

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

γνωρίζει ανθρώπους ικανούς στην τέχνη τους, πού νά καθοδηγοῦν τήν ἔρευνά του.

Δέν ὑπάρχει πιά οἰκογένεια

Βρίσκετε φυσικό ὅτι τώρα τό σχολεῖο καλεῖται νά ἀντικαταστήσει τήν οἰκογένεια;

Πῶς ἀλλιῶς νά γίνει, ἀφοῦ δέν ὑπάρχουν πιά πολλές «οἰκογένειες» μέ τήν ἔννοια τῆς μοιρασμένης ἀλληλεγγύης. Στήν ἀγροτική ζωή οἱ ἄνθρωποι γνώριζαν τό σῶμα τους, τά χέρια τους, τά πράγματα καί εἶχαν μιά φιλοσοφία τῶν πράξεών τους. Ὅλα αὐτά μόρφωναν τό παιδί. Μέ τρόπο ἴσως μυθολογικό, μυθικό, ἀλλά αὐτό τοῦ ἔδινε μιά βάση ἀσφάλειας γιά τό σῶμα του μέσα στή φύση καί τό γλωσσικό του εἶναι στήν κοινωνία. Σήμερα τό παιδί πηγαίνει στόν παιδικό σταθμό σέ ἡλικία δύο μηνῶν, ὕστερα στό νηπιαγωγεῖο. Βρίσκεται συνεχῶς μέ παιδιά τῆς ἡλικίας του καί δέν ὑπάρχει ἐπικοινωνία ἀνάμεσα στούς μικροῦς καί τοὺς μεγάλους. Σάν τ' ἀγά τῶν ὁποίων ἔχει μετρηθεῖ ἡ διάμετρος, δέν ζεῖ παρά μόνο μέ αὐτά τοῦ ἴδιου μεγέθους καί τῆς ἴδιας ἡλικίας. Τά μονοτάξια ἦταν πραγματικά ἐκπαιδευτήρια, γιατί τά παιδιά μέσης ἡλικίας καταλάβαιναν τά μικρότερα μέσα ἀπό τίς δραστηριότητες πού εἶχαν ξεπεράσει, κατακτήσει.

Ποιές εἶναι οἱ σχέσεις μεταξύ ψυχαναλυτῶν καί ἐπαγγελματιῶν τῆς ἐκπαίδευσης;

Δέν νομίζω πῶς ὑπάρχουν πολλές σχέσεις...

Θά ἔπρεπε μήπως νά εἶναι περισσότερες;

Δέν νομίζω. Οἱ ψυχαναλυτές ἔρχονται μετά τίς διωμένες ἐμπειρίες: ἀναλαμβάνουν θεραπείες, ἐπανορθώνουν τό παρελθόν. Οἱ ἐκπαιδευτικοί, ἀντίθετα, προετοιμάζουν γιά τό μέλλον. Οἱ ψυχαναλυτές, στήν ἀρχή, δέν γνώριζαν τό παιδί. Σιγά-σιγά ἀρχίσαμε νά ἀνακαλύπτουμε πῶς ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἓνα ριζικά συμβολικό ὄν καί πῶς οἱ ψυχώσεις εἶναι ἀρρώστιες τῆς πρώιμης νοημοσύνης. Τά πρώιμα παιδιά – συναισθηματικά, διανοητικά ἢ κινητικά – εἶναι ἐκεῖνα πού στήν ἡλικία τῶν τριῶν, τεσσάρων ἐτῶν γίνονται παιδιά μέ προβλήματα.

Ὅλο καί πιό συχνά βλέπουμε ἐκπαιδευτικούς πού πιστεύουν πῶς γνωρίζουν τήν ψυχάνάλυση καί τήν ψυχολογία. Μιλοῦν γιά ἐπιθυμία, σῶμα, φύλο, γιά τήν ἀποστέρηση, κτλ.

Δέν ξέρω κατά πόσο οἱ ἐκπαιδευτικοί ἀσχολοῦνται μ' αὐτά τά πράγματα. Εἶναι τόσο στριμωγμένοι μέ τό νά δίνουν προγράμματα γιά καταβρόχθιση, νά ἱεραρχοῦν. Βλέπουμε γονεῖς τραυματισμένους, τοὺς καθηγητές νά μὴν μιλάνε παρά γιά διαγωνισμούς σέ ὀκτάχρονα παιδιά: ἀκοῦμε λόγους γιά τήν ἀνάγνωση – ἀχρηστους, γιατί ὅταν ἓνα παιδί ἐπιθυμεῖ νά διαβάσει, μαθαίνει ἀνάγνωση μέσα σέ τρεῖς μῆνες. Ἀλλά πρέπει νά περιμένουμε νά τοῦ ἔρθει ὄρεξη γι' αὐτό. Κι ἡ ὄρεξη ἔρχεται μιά ὥραία πρωία, ὅταν τό παιδί σπρώχνεται ἀπό τήν ἐπιθυμία του νά ἐπικοινωνήσει μέ ὅσους τό χωρίζει ὁ χῶρος ἢ ὁ χρόνος.

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

Τό διάβασμα καί τό γράψιμο θά μπορούσαν νά γίνονται σέ ένα τέταρτο τῆς ὥρας γιά ένα παιδί πού τό επιθυμεί. Τήν υπόλοιπη μέρα θά ἔπρεπε νά ἀσκεῖ τή χειρωνακτική, σωματική, κοινωνική νοημοσύνη του, ν' ἀνακαλύπτει τόν κόσμο μαζί μέ τούς δασκάλους του.

Πιστεύετε πώς σχολεῖο σημαίνει χειραγώγηση;

Τό σχολεῖο εἶναι ἴδρυμα πού χρησιμοποιεῖ τό συναγελασμό, δίχως πάντα νά χειραγωγεῖ. Ἀλλά κάθε φορά πού ένα παιδί λέει κάτι διαφορετικό ἀπό τούς ἄλλους, ὅλα τά παιδιά, καί ὁ δάσκαλος μαζί, γελοῦν. Ὁ μαθητής οφείλει νά λέει ὅ,τι κατά τό δάσκαλο πρέπει νά λέγεται. Ἐνῶ ζωή σημαίνει ἀναγνώριση τῆς ἰδιαίτερης ἀξίας τοῦ καθενός. Κανείς δέν σκέφτεται ὅπως ὁ γείτονάς του. Κάθε μορφή κονφορμιζμοῦ μᾶς παραπέμπει σέ ἰσοπεδώσεις τῆς τάξης «κοινωνικά θηλαστικά».

Ἔοια τά παιδικά γραψίματα μοιάζουν μεταξύ τους, στήν ἀρχή.

Ἐξαιτίας ὧσων ὁ δάσκαλος τούς ἀποτυπώνει, γιατί τό ένα μιμείται τό ἄλλο. Ἐνῶ θά μπορούσαν νά μή μοιάζουν καθόλου. Πρέπει νά σπάσει αὐτή ἡ ἐξομοίωση. Ὁ δάσκαλος νά πει: «Μήν κάνεις σάν τόν ἄλλον, μή μιμείσαι ὅ,τι κάνει ἐκείνος. Ἡ δική σου ἰδέα εἶναι σίγουρα καλύτερη γιά σένα».

Τά παιδιά νά δίνουν τούς βαθμούς

Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, κάνουν ὠραία σχέδια, ὁμορφες ζωγραφιές,

Τούς λένε: «Τό σχέδιό σου εἶναι ὠραῖο», ἐνῶ δέν εἶναι αὐτό πού μετράει. Καί τό βάζουνε στόν τοῖχο! Βλέπω στόν τοῖχο ἀναρτημένα σχέδια μέσα στά ὁποῖα τό παιδί λέει: «Ἔοια εἶναι σκατά ἐδωπέρα καί θά μπορούσα νά σᾶς στείλω ὅλους στό διάολο». Νά τί βάζουνε στόν τοῖχο, ἀντί νά ἀφήσουν τήν ἐκλογή στά ἴδια τά παιδιά. Ἀλλά αὐτό ἀρέσει στή δασκάλα, γιατί ἔτσι ναρκισσεύεται.

Καμιά διαδικασία ἐπιλογῆς τῶν δασκάλων δέν θά εἶναι ποτέ σωστή...

Καί ὅμως. Ἡ σωστότερη διαδικασία θά ἦταν νά δίνουν τά παιδιά βαθμούς στούς δασκάλους καί τίς δασκάλες τους. Ἄνθρωποι ἀπό ἄλλα ἐπαγγέλματα θά δίδασκαν ὀκτώ μέρες καί θά βλέπαμε τότε ἄν τά παιδιά δείχνουν ἐνδιαφέρον. Κι ἔπειτα, κανείς δάσκαλος δέν εἶναι φτιαγμένος γιά νά διδάσκει ἐφ' ὄρου ζωῆς. Ν' ἀσχολεῖσαι μέ παιδιά εἶναι ἐξαντλητικό. Δέν μπορεῖ κανείς νά διδάσκει ὅλη του τή ζωή δίχως νά καταστήσει ξεφούσκωτο σακί, δίχως ν' ἀποκτήσει τί, συνήθειες – πράγμα πού εἶναι ξεπεσμός μιᾶς ἀνθρώπινης σχέσης.

Τί γνώμη ἔχετε γιά τόν αὐξάνοντα ρόλο τῶν γονιῶν μέσα στό σχολεῖο;

Εἶναι τραγικό ὅταν πρόκειται γιά τό σχολεῖο τῶν παιδιῶν τους. Δέν θά ἦταν διόλου τραγικό ἐάν γονεῖς πού ἔχουν παιδιά ὀκτώ ἤ δέκα ἐτῶν μιλοῦσαν μέ τούς ἀντίστοιχους δασκάλους σέ ἄλλα ὁμοιαστικά σχολεῖα.

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

Ἄλλά ὄχι ἐκεῖ πού θρῖσκονται τά παιδιά τους. Εἶναι τρομερό τό νά δίνεται στους γονεῖς ἡ ἐξουσία νά πηγαίνουν στό σχολεῖο, πού θά ἔπρεπε νά εἶναι τό σπίτι τῶν παιδιῶν.

Γιατί θέλετε οἱ γονεῖς νά ἔχουν τυφλή ἐμπιστοσύνη στους ἐκπαιδευτικούς;

Ἀκριβῶς, ὄχι στους ἐκπαιδευτικούς, μά στά παιδιά τους. Θά ἔπρεπε νά ἀφήνουν τά παιδιά τους νά τά θγάζουν πέρα μέ τούς ἐκπαιδευτικούς, βοηθώντας τα νά ἔχουν κριτικό, ἐποικοδομητικό πνεῦμα.

Βαραίνουν ὁμως στήν πλάστιγγα;

Αὐτή τή στιγμή ὄχι. Ἡ ἀγωνία ἀντανακλάται σέ ὄλους, ἀπό τόν ἕνα στόν ἄλλο. Νομίζω πώς οἱ ἐκπαιδευτικοί εἶναι ἐξαντλημένοι, πώς δέν ἔχουν πιά ἐμπιστοσύνη στόν ἑαυτό τους, δέν ἀγαποῦν πιά τή δουλειά τους. Κι ἔπειτα, τό σχολεῖο δέν εἶναι πλέον ὁ μεσολαβητής πρός τή γνώση. Κάτι τέτοιο εἶναι τώρα ἡ τηλεόραση, τό ραδιόφωνο, ἡ εἰκόνα τοῦ δρόμου, τά μαγαζιά. Τό σχολεῖο εἶναι ἕνας κόσμος ἐντελῶς ἀσηπτικός, ὅπου ἡ προσωποποιημένη μιλιὰ δέν κυκλοφορεῖ πιά, ἡ κυκλοφορεῖ ἄσχημα.

Δέν εἶστε καθόλου αισιόδοξη...

Μέ θλίβει ἡ κατάσταση τοῦ κόσμου ὅλου. Πιστεύω ὅτι, μέσα στήν οἰκογένεια, πρέπει νά προσπαθοῦμε, ὅσο τό δυνατό περιοσότερο, νά ἀποδραματοποιοῦμε τή σχολική ἀποτυχία. Πρέπει νά ξέρομε ὅτι, πολύ συχνά, ἡ ἀποτυχία εἶναι ἔνδειξη ἐξυπνάδας. Ὅτι ἡ σχολική ἐπιτυχία ἀντίστροφα, δέν εἶναι, ἐκ τῶν προτέρων, ἔνδειξη ἐξυπνάδας, μήτε στοχεῖο εὐνοϊκό γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς προσωπικότητας καί τοῦ χαρακτήρα.

Ἡ σχολική ἀποτυχία σημάδι ἐξυπνάδας;

Ὅχι πάντα. Ἄλλά τό παιδί πού ὑφίσταται τό σχολεῖο χωρίς νά τό ὑπερτιμᾷ, μπορεῖ νά περάσει πιά εὐτυχισμένα τά παιδικά του χρόνια, ἐνδιαφερόμενο γιά ἄλλα πράγματα: μουσική, ζωγραφική, ἀθλητισμό, κτλ. Καί κάνοντας φίλους.

Νά βαριέται κανεῖς τό σχολεῖο εἶναι καλό σημάδι;

Νά βαριέται τό σχολεῖο ἕνα παιδί εἶναι σημάδι ἐξυπνάδας.

Françoise Dolto*

Μετάφραση Φ. Καλλία

* Françoise Dolto: Γαλλίδα παιδίατρος καί ψυχαναλύτρια, συγγραφέας τοῦ κλασικοῦ συγγράματος *Ψυχανάλυση καί Παιδιατρική* (1939). Μέλος τῆς École Freudienne de Paris πού διευθύνει ὁ Jacques Lacan, ἡ Ντολτό ἀσχολήθηκε εἰδικότερα μέ τήν ψυχανάλυση τῶν παιδιῶν καί ὑπῆρξε ἕνας ἀπό τούς ἐρευνητές πού ἀνοῖξαν τό πεδίο τῆς ψυχανάλυσης στους λεγόμενους «πρώιμους ἀπροσάρμοστους». Ἡ συνέντευξη πού δημοσιεύουμε δόθηκε στόν Bruno Frappat, *Le Monde de l'education*, Ἀπρίλης 1979, τεῦχος ἀφιερωμένο στό θέμα «Ψυχανάλυση καί Ἐκπαίδευση».

Ὁ Νίκος Πουλαντζάς ἀναπαύεται στό νεκροταφεῖο τοῦ Μονπαρνάς στό Παρίσι. Ὁ πόνος πού δέν θά ξαναδοῦμε τό φίλο καί σύντροφο ἄς βολευτεῖ ὅπως βολευτεῖ. Στούς ζωντανούς ταιριάζει περισσότερο ν' ἀσχοληθοῦν μέ τό ἔργο του, τή ζωή του, τή ζωή μας.

Ἄλλοι, καί ξεφύτρωσαν πολλοί αὐτές τίς μέρες, ἀνέλαβαν τό ρόλο τῆς μοιρολογίστρας. Θρηῆνος καί κοπετός γιά τό θάνατο τοῦ μεγάλου στοχαστή Πουλαντζᾶ πού ὅσο ζοῦσε μόνο τήν περιφρόνησή τους τοῦ χάριζαν. Θρίαμβος καί σαρκασμός γιά τό «θάνατο» τοῦ μαρξισμοῦ πού ὁ θάνατος τοῦ Πουλαντζᾶ «συμβόλισε». Ὁ μαρξιστής Πουλαντζάς πέθανε «κάτω ἀπό τό δάρος τῆς σκέψης του», θάνατος στό μαρξισμό. Ὁ τεθνεώσ δεδικαίωται, θάνατος στούς ζωντανούς. Ἡ Κάθβαλα τῶν πιστῶν.

Ἄς εἶναι. Στό τεῦχος αὐτό τοῦ «Πολίτη» ἀναδημοσιεύουμε, ἀπό τό περιοδικό τοῦ Συλλόγου τῶν Φοιτητῶν τοῦ Παρισιοῦ Πορεία (τεῦχ. 2, Ἰούνης 1967), ἕνα «ἄγνωστο», δηλαδή ἀγνοημένο, κείμενο τοῦ Νίκου Πουλαντζᾶ. Γραμμένο ἕνα μόλις μήνα μετά τό πραξικόπημα τῆς 21ης Ἀπριλίου, εἶχε τό θράσος νά πεῖ ὅτι ἡ στρατιωτική δικτατορία τῶν συνταγματαρχῶν δέν ἦταν φασισμός. Γι' αὐτό οἱ ἀρμόδιοι ἀγνόησαν τήν σκέψη αὐτή. Βόλενε, πολιτικά, περισσότερο ὁ τυφλοσοῦρτης τοῦ «νεοφασισμοῦ».

Οί πολιτικές μορφές του στρατιωτικού πραξικοπήματος

του Νίκου Πουλαντζά

Τή στιγμή πού γράφονται οί γραμμές αυτές, τό πρόβλημα τών πολιτικών μορφών πού παίρνει και πού θά πάρει, αν τελικά σταθεί, τό στρατιωτικό πραξικόπημα στην Έλλάδα, δέν έχει ακόμα ξεκαθαρίσει. Οί πολιτικές μεταβολές πού παρατηρούμε μπορούν νά δεχθούν πολλές έρμηνείες και πολλές προβλέψεις ανάλογα μέ τήν εκτίμησή μας για τό *χαρακτήρα* του πραξικοπήματος αυτού.

Τά μέτρα αυτά είναι ακόμα στό στάδιο τών γενικοτήτων πού χαρακτηρίζουν ένα καθεστώ, τό όποιο αντιπροσωπεύει τίς ξένες και εγχώριες αντιδραστικές δυνάμεις: κατάλυση του κοινοβουλευτισμού και τών θεμελιωδών άρθρων του Συντάγματος, απροκαλυπτή βία, κατάργηση τών άτομικών και τών συνδικαλιστικών ελευθεριών, «αντικομμουνισμός», απαγόρευση τών κομμάτων και τών πολιτικών οργανώσεων τής άριστερας κ.λπ., κ.λπ. Τά μέτρα αυτά όμως θά εξειδικευτούν, άργά ή γρήγορα, σέ όρισμένες πολιτικές μορφές. Όσον άφορά τίς μορφές αυτές, πρέπει νά δούμε ότι μπορούν νά κινηθούν μέ τρόπο σχετικά εύρύ μέσα σέ όρισμένα από τό συσχετισμό τών δυνάμεων *δρια*. Πρέπει νά δούμε επίσης ότι ή μαρξιστική άνάλυση, έκτός από μερικά κείμενα του Γκράμσι και του Δημητρόφ, δέν έχει άρκετά επιμένει στό πρόβλημα τών *διαφοροποιήσεων* τών μορφών αυτών. Για παράδειγμα, οί έννοιες *δικτατορία* τής άστικής τάξης, *φασιστικό κράτος*, *άστυνομικό κράτος*, *στρατιωτικό κράτος* κ.λπ. έχουν συχνά χρησιμοποιηθεί μέ τρόπο *ταυτόσημο*. Τελικά, λέγοντας ότι στην Έλλάδα υπάρχει *δικτατορία*, άπλως περιγράφουμε και δέν εξηγούμε. Πρόκειται για «φασιστική δικτατορία», για «βοναπαρτιστική δικτατορία», για «πατερναλιστική δικτατορία» ή τί άλλο;

Μιά παρατήρηση πρίν μπούμε στην ούσία: ή σχέση του στρατιωτικού πραξικοπήματος στην Έλλάδα μέ τήν τωρινή επιθετική φάση του άμερικανικού ιμπεριαλισμού, όπως εξάλλου και ή σχέση τής Έλλάδας μέ τήν Εύρώπη, δέν δίνουν *αυτόματη* άπάντηση στό πρόβλημα τών πολιτικών μορφών πού θά πάρει τό πραξικόπημα. Είναι προφανές ότι οί δύο αυτοί παράγοντες επιτρέπουν μία δλόκληρη σειρά από διαφοροποιήσεις. Η έσωτερική κατάσταση και ό συ-

σχετισμός τών δυνάμεων στην Έλλάδα έχουν εδώ άποφασιστική σημασία. Καί όχι μόνο σ' αυτό τό θέμα, αλλά και στό θέμα τής επιβίωσης ή τής άνατροπής του πραξικοπήματος. *Μόνη* ή διεθνής κατάσταση δέν μπορεί ούτε νά επιβάλει όριστικά τό πραξικόπημα ούτε εξάλλου και νά τό άνατρέψει.

Άπό αυτή τήν παρατήρηση, ή όποία είναι *άπόλυτα ούσιαστική*, μπορούμε νά περάσουμε στην άνάλυση μέ ένα πρώτο ερώτημα, πού άναφέρεται σέ όρισμένες πολιτικές μορφές άστικής δικτατορίας πού έχει αντιμετώπισει ήδη τό εργατικό κίνημα στην Εύρώπη. Τό πραξικόπημα στην Έλλάδα είναι όντως *φασιστικό* πραξικόπημα; Άπό τήν άπάντηση σ' αυτό τό ερώτημα εξαρτάται κι ή άπάντηση αν τό πραξικόπημα θά πάρει μορφές *φασιστικού κράτους*.

Η άπάντηση πού νομίζω ότι επιβάλλεται είναι ότι δέν πρόκειται για *φασιστικό* πραξικόπημα. Τώρα, δέν πρέπει νά ξεχνάμε ότι ή έννοια *φασισμός* έχει πάρει εθρύτατη σημασία για τή σοσιαλιστική και κομμουνιστική ιδεολογία. Έπιστημονικά όμως, μέ τή λέξη «φασισμός» έννοούμε όρισμένα χαρακτηριστικά πολιτικών μορφών πού επιβλήθηκαν στην Εύρώπη, κυρίως στη Γερμανία και τήν Ιταλία, και σ' ένα διαφορετικό βαθμό στην Ισπανία. Ποιά είναι τά κύρια χαρακτηριστικά του φασισμού;

Πρώτα, βέβαια, ότι αντιπροσωπεύει τά συμφέροντα του μονοπωλιακού κεφαλαίου, πράγμα όμως πού τελικά είναι τό χαρακτηριστικό όλων τών δεξιών κυβερνήσεων στό στάδιο του ιμπεριαλισμού. Δεύτερον, ότι πρόκειται για μορφή δικτατορίας. Καί εδώ όμως δέν προχωρούμε άρκετά. Στην πραγματικότητα τά ιδιοφυή χαρακτηριστικά του φασισμού είναι ότι παρουσιάζει *μιά άναμφισβήτητη λαϊκή βάση* *στηριγμένη πάνω στό ρόλο τής άρχουσας ιδεολογίας* *μέσα σέ συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες*. Η λαϊκή βάση του είναι: *τμήματα τής άγροτιάς*, ένα μέρος τής *μηκροαστικής τάξης* και *άκόμα*, όπως τό τόνισαν ό Δημητρόφ, στην έκθεσή του στό 7ο συνέδριο τής 3ης Διεθνούς, και ό Γκράμσι, *τμήματα τής ίδιας τής εργατικής τάξης*. Αυτό άποδεικνύεται από τό ότι οί φασισμοί επικράτησαν στην Εύρώπη μέσα από *ιδιώτντα φασιστικά κόμματα*.

Δέν μπαίνω άκόμα στό θέμα: ποιός ήταν ό συσχετισμός τών δυνάμεων στην πάλη τών τάξεων πού είχε όδηγήσει σ' αυτή τήν κατάσταση. Άπ' ό,τι φαίνεται αυτή τή στιγμή, τέτοια λαϊκή βάση δέν υπάρχει στην Έλλάδα. Λέω άπ' ό,τι φαίνεται, μέ επίγνωση τής λέξης. Έστω κι άν αυτό ένοχλήσει όρισμένους άναγνώστες. Καί έρωτάται: είναι σίγουρο ότι τό ελληνικό πραξικόπημα δέ διαθέτει μορφές ύποστήριξης - πού είναι δυνατόν νά φτάσουν ώς τή χαρακτηρισμένη άπάθεια - *τμημάτων λαϊκών τάξεων*; Όσοις νομίζουν ότι μπορούν νά βγουν άπ' αυτή τή δυσκολία μέ άπλές διακηρύξεις τών *επιθυμιών μας* περί «παλλαϊκής κατακραυγής» κατά του πραξικοπήματος, παραπέμπω στό ένλόγω συνέδριο τής 3ης Διεθνούς. Ίδιαίτερα π.χ. προβλήματα: ποιά είναι άκριβώς ή στάση τής άγροτιάς, ή όποία άποτελείται κυρίως από μικροϊδιοκτήτες χωρικούς, πού ύπήρξαν τό στήριγμα π.χ. στη Γαλλία τών βοναπαρτισμών, καί πού ψήφισε κατά πλειοψηφία μέχρι πρό τετραετίας - όχι μόνο λόγω βίας καί νοθείας - Καραμανλή;

Προσωπικά, δέ νομίζω ότι άκόμα τό πραξικόπημα έχει λαϊκό στήριγμα, άν καί τό πρόβλημα πρέπει νά μελετηθεί σοβαρά. Μ' αυτή τή έννοια δέν μπορούμε νά λέμε αυτή τή στιγμή ότι πρόκειται άκόμα γιά φασιστικό πραξικόπημα. Αυτό έχει σημασία γιά τίς πολιτικές μορφές πού θά πάρει. Κυρίως φαίνεται άρκετά δύσκολο νά καταφέρει νά δημιουργήσει εύρειες κομματικές οργανώσεις, πού νά του επιτρέψουν νά διαρκέσει χωρίς άλλες μορφές πολιτικού «άνοιγματος».

Δεύτερο πρόβλημα. Έχουμε νά κάνουμε στην Έλλάδα μέ μιά μορφή «βοναπαρτιστικής δικτατορίας»; Μιά διευκρίνιση θά κάνουμε εδώ, πού ισχύει έξάλλου καί γιά τή φασιστική δικτατορία. Μέ βοναπαρτιστική μορφή έννοούμε πολιτικές μορφές πού άντιστοιχούν σέ μιά κατάσταση «ισορροπίας», στό επίπεδο του συσχετισμού δυνάμεων, μεταξύ πολιτικών δυνάμεων, από τίς όποιες περνάει ή *βασική ταξική αντίθεση*. Σέ μιά τέτοια κατάσταση άπαντά ή άρχουσα τάξη μέ μιά δικτατορία καί μιά μορφή κράτους, πού έμποδίζει μιά μεταβολή τής έξουσίας πού θά ώφελούσε τίς άρχόμενες τάξεις: Έδώ, τό κράτος διαθέτει ένα σχετικό πλαίσιο άυτονομίας, έμφανιζόμενο ώς φορέας του «γενικού συμφέροντος», χρησιμοποιεί ένλλάξ τή μιά παράταξη ένάντιον τής άλλης, τελικά βέβαια έξυπηρετώντας τά συμφέροντα τής άρχουσας τάξης, άν καί έμφανίζεται σαν «διαιτητής» του ταξικού άγώνα. Ύπάρχουν εδώ όρισμένες διαφορές σέ σχέση μέ τή φασιστική δικτατορία. Αύτή ή τελευταία, όπως έδειξε ό Γκράμσι σά κείμενά του γιά τό φασισμό, φαίνεται νά άντιστοιχεί όχι σέ μιά άπλή ίσορροπία δυνάμεων αλλά σέ μιά «καταστροφική» ίσορροπία δυνάμεων. Δηλαδή σέ μιά ίσορροπία δυνάμεων όπου: είτε ή μία παράταξη έχει ήδη χάσει καί ή άλλη δέν έχει άκόμα κερδίσει τήν ικανότητα νά κυβερνήσει, είτε ή συνέχιση του άγωνα μέ τίς δεδομένες μορφές φαίνεται νά όδηγει στην άλληλοεξόντωση καί τών δύο παρατάξεων χωρίς άμεση δυνατότητα όριστικής έπιβολής τής μιάς πάνω στην άλλη. Στην περίπτωση βοναπαρτιστι-

κής δικτατορίας τό κράτος δέν έχει τόση ανάγκη σοβαρού λαϊκού στήριγματος, γιατί ό ρόλος του είναι νά ύποστηρίξει τελικά τά συμφέροντα τής άρχουσας τάξης, παίζοντας πάνω στην ίδια τή δυναμική τής βασικής τής αντίθεσης. Έτσι επιτρέπει μορφές νόμιμης πολιτικής πάλης τήν όποία εύνοει καί διευθύνει σχετικά. Πρόκειται δηλαδή, όπως έλεγε ό Ένγκελς, γιά «ήμιδικτατορία». Η φασιστική όμως δικτατορία είναι διαφορετική.

Τώρα, στην ελληνική έσωτερική κατάσταση, δέ νομίζω πώς μπορούμε νά μιλάμε γιά *ισορροπία τών πολιτικών δυνάμεων* - άπλή ή καταστροφική - άπ' όπου πέραγε ή *βασική ταξική αντίθεση*, δηλαδή, ή άγροτιά στό μεγάλο μέρος τής, ή έργατιά, ή μικροαστική τάξη καί ή μεσαία αστική τάξη από τή μιά πλευρά, τό μονοπωλιακό κεφάλαιο από τήν άλλη. Η ύπεροχή του δεύτερου ήταν προφανής μέσα καί από τίς διακλαδώσεις του στό έσωτερικό τής ίδιας τής Ένωσης Κέντρου. Αφήνω άνοιχτό τό πρόβλημα τής «έθνικής αστικής τάξης», τής όποίας ή ένταξη στό σχήμα του συσχετισμού δυνάμεων δέν αλλάζει βασικά τό συσχετισμό αυτό στην Έλλάδα. Συμπέρασμα: δέν πρόκειται γιά μορφή βοναπαρτισμού, από τήν όποία μπορεί νά αναμένεται, χωρίς αντίσταση βασική καί μέ έξωτερικές μόνο πιέσεις, ότι θά παραχωρήσει μορφές νόμιμης καί *κάπως ούσιαστικής* ταξικής πάλης σέ κοινοβουλευτικά πλαίσια - καί αντίθετα μέ τήν κάπως διαδεδομένη άποψη ότι παραχώρηση Συντάγματος εκ μέρους τής χούντας «δέν μπορεί, ένα κάποιο άνοιγμα θά είναι καί βλέπουμε...».

Τέλος, οι πολιτικές μορφές του πραξικοπήματος δέν μπορούν νά μπουν στην κατεύθυνση όρισμένων μορφών δικτατορίας πού έμφανίζονται στίς έτσι άποκαλούμενες «ύπανάπτυκτες χώρες», πού συγκεκριμένα, σέ χώρες όπου ή *φεουδαρχική τάξη* ή ή καπιταλιστική μεγάλη έγγειος ιδιοκτησία έχουν ένα ρόλο άποφασιστικό μέ όλα τά συνακόλουθά τής, π.χ. ρόλος σημαντικός τής θρησκευτικής ιδεολογίας κ.λπ., δικτατορίες πού είθισται νά άποκαλούνται «πατερναλιστικές δικτατορίες». Η Έλλάδα δέν είναι μ' αυτή τήν έννοια «ύπανάπτυκτη» χώρα.

Άς πάρουμε τώρα τήν πραγματική κατάσταση στην Έλλάδα: Τό πραξικόπημα, σέ μιά οίκονομία έν αναπτύξει έξαρτημένη από τό ξένο ιμπεριαλιστικό μονοπωλιακό κεφάλαιο, άντιστοιχεί σέ μιά διεθνή στρατηγική του άμερικανικού ιμπεριαλισμού, σέ μιά δεδομένη ζώνη καί σέ μιά έσωτερική κατάσταση σοβαρής έντασης τών άγώνων τών λαϊκών τάξεων, χωρίς όμως νά έχουν φτάσει σέ σημείο ίσορροπίας δυνάμεων μέ τή μερίδα τής άρχουσας τάξης, καθώς καί σέ έσωτερικές αντιθέσεις (ξένο ιμπεριαλιστικό κεφάλαιο - έσωτερικό μονοπωλιακό κεφάλαιο). Μέσα στην κατάσταση αυτή, άν πάρουμε ως δεδομένο ότι τό πραξικόπημα δέν διαθέτει λαϊκή βάση, σημασία γιά τίς συγκεκριμένες πολιτικές μορφές του θά έχουν καί όρισμένοι παράγοντες, πού, μέσα σ' αυτή τή συγκυρία άκριβώς, παίρνουν μιά σχετική άυτονομία. α) Ο στρατός: Λέγεται π.χ. ότι τό πραξικόπημα

αυτό δέν είναι ακριβώς εκείνο πού προετοιμαζόταν από τόν επίσημο ΙΔΕΑ. Πρέπει νά μελετήσουμε περισσότερο τήν κοινωνική προέλευση και τόν γενικό πολιτικό ρόλο τών μέσων και ανώτερων στρατιωτικών ως «κοινωνική κατηγορία». Πρέπει νά δοῦμε κατά πόσον σήμερα στήν Ἑλλάδα μπορεί ἐνδεχόμενα νά στηριχτεί μία καθαρά στρατιωτική δικτατορία ὑποστηριγμένη ἀπό μέσα και ανώτερα στρατιωτικά στρώματα και πού νά ἐξυπηρετεῖ τά ξένα μονοπώλια και τά δικά της κορπορατιστικά συμφέροντα. Ἰδιαιτέρου πρόβλημα ἐδῶ: ὁ ρόλος τών σωμάτων ἀσφαλείας και ἡ σχέση τους μέ τό στράτευμα (μιά κάστα «ἀποκλείει» τήν ἄλλη, κ.λπ.).

β) Ὁ γενικός κρατικός μηχανισμός: Ξέρουμε ἤδη ὅτι στήν Ἑλλάδα χαρακτηρίζεται ἀπό ἕναν τεράστιο παρασιτισμό, φαινόμενο κλασικό σ' ἕνα τόπο μέ ἐξαθλιωμένη ἀγροτιά μικροϊδιοκτητῶν χωρικών, μέ ἐξογκωμένη και ἰδιαίτερα παρασιτική μικροαστική τάξη, και μέ πολλά ὑπολείμματα déclassés π.χ. ὑποπρολεταριάτο, προερχόμενα ἀπό τήν ἰδιαίτερη συνύπαρξη στήν Ἑλλάδα πολλῶν τρόπων παραγωγῆς τῆς ὁποίας ἕνα μεγάλο μέρος καλύπτεται ἀπό τή μικρή παραγωγή. Πρέπει νά ἀντιμετωπίσουμε τό ἐνδεχόμενο ὁ τεράστιος αὐτός κρατικός παρασιτισμός νά ἀποτελέσει γιά τό πραξικόπημα, μαζί μέ τό στράτευμα, ἕνα ὑποκατάστατο τῆς λαϊκῆς βάσης πού τοῦ λείπει.

γ) Τό πολιτικό προσωπικό: Μέ αὐτό ἐννοοῦμε τά πρόσωπα, πού εἶχαν βασική πολιτική λειτουργία μέσα στά πλαίσια τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, π.χ. βουλευτές, ἀνώτερα κομματικά στελέχη, «πολιτικοί ἀντρες» κ.λπ. Ὅσον ἀφορᾷ τό ἑλληνικό πολιτικό προσωπικό, ἐκτός ἀπό τό κόμμα τῆς ΕΔΑ, ὁ χαρακτήρας του ἐξαρτᾶται ἀπό τήν ἐσωτερική δομή τών κομμάτων: ἐπρόκειτο κυρίως ὄχι γιά κόμματα προγράμματος – χρησιμοποιῶ ἐδῶ ὄρους τῆς πολιτικῆς κοινωνιολογίας – ἀλλά γιά κόμματα ἐκλογικῆς πελατείας, πράγμα πού εἶχε τίς ρίζες του στήν πολιτική ὑπανάπτυξη τών ἀρχουσῶν τάξεων και ἄλλων κοινωνικῶν στρωμάτων στόν τόπο μας. Ξέρουμε, ὡς συνεπακόλουθο, τή χαμηλή ποιότητα μεγάλης μερίδας τοῦ πολιτικοῦ προσωπικοῦ, π.χ. τό χρηματισμό, τή θεώρηση τῆς πολιτικῆς λειτουργίας σάν «ἐπάγγελμα», τό παιδαριώδες ἐπίπεδο τῆς ἰδεολογίας τους κ.λπ. Μέσα σ' αὐτές τίς συνθήκες, εἶναι πολύ πιθανή ἡ προσχώρηση πολιτικῶν προσώπων, ὡς ἀτόμων πλέον, στό καθεστῶς, και ἡ δημιουργία ψευτοπολιτικοῦ «ἀνοήματος» ὡς ὑποκατάστατου τοῦ λαϊκοῦ στηρίγματος, μέ ὄλες τίς παρεξηγήσεις πού θά δημιουργήσῃ κάτι τέτοιο λόγω τοῦ πολιτικοῦ παρελθόντος τών προσώπων αὐτῶν.

Μετά ἀπ' αὐτές τίς πολύ σχηματικές γραμμές, μπορούμε νά συμπεράνουμε τά ἑξῆς: Τό πραξικόπημα εἶναι δυνατόν νά σταθεῖ χωρίς νά ἀποκτήσῃ ἀναγκαστικά «λαϊκή βάση», ἀντίθετα μέ τήν ἀποψη κατά τήν ὁποία θά ἦταν ἀδύνατον νά σταθεῖ πολύ χωρίς αὐτή τή λαϊκή βάση και ὅτι μόνο «παθητική ἀντίσταση», δηλαδή μή χορήγηση λαϊκῆς βάσης, θά ἀρκοῦσε γιά νά πέσει. Ἀπό τήν ἄλλη ἀποψη, ἐσφαλμένη εἶναι

ἀκόμα ἡ ἀντίληψη περί «συγχρόνων» τεχνικο-στρατιωτικῶν πραξικοπημάτων χωρίς κοινωνική βάση: ἀποψη πού ἤδη δηλαδή εἶχε ὑποστηρίξει ὁ Μαλαπάρτε στήν *Τεχνική τοῦ πραξικοπήματος*. Ξέρουμε ὅμως ὅτι ὁ «τεχνικός» παράγοντας εἶναι πάντοτε ὑπερ-προσδιορισμένος ἀπό πολιτικοκοινωνικά δεδομένα. Τό «στήριγμα» μπορεί ἴσως νά βρεθεῖ στίς κάστες τίς στρατιωτικές και τίς κάστες τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ, ὅπως και στό πολιτικό προσωπικό, πού, ὅπως ἔλεγε ὁ Λένιν, μπορούν, μέσα σέ δεδομένες ἱστορικές συνθήκες, νά ἀναχθοῦν σέ σχετικά αὐτόνομες «κοινωνικές δυνάμεις».

Ἀπό ὅλα αὐτά τά δεδομένα θά ἐξαρτηθοῦν και οἱ πολιτικές μορφές πού θά πάρει ἡ δικτατορία στήν Ἑλλάδα, και, ἐξάλλου, και οἱ μορφές ἀντίστασης. Φέρνω ἕνα ἀπλό παράδειγμα ἰδιαίτερα «εὐφλεκτο»: Ἄν πρόκειται γιά φασιστικό πραξικόπημα μέ λαϊκή βάση κι ἂν δημιουργήσῃ μαζικές ὁργανώσεις, τό πρόβλημα πού τίθεται εἶναι ἂν πρέπει οἱ ὁργανώσεις αὐτές νά «μποῦκοταριστοῦν» ἢ νά χρησιμοποιηθοῦν ὡς ὄργανα μέ τή συμμετοχή ἀντιστασιακῶν σ' αὐτές τίς φασιστικές ὁργανώσεις. Σύμφωνα μέ τήν ἔκθεση τοῦ Δημητρώφ, π.χ., οἱ ὁργανώσεις αὐτές πρέπει νά χρησιμοποιηθοῦν – ὅπως συνέβαινε στή Γερμανία και Ἰταλία – γιάτι ἕνας ἐπαναστάτης ἠρσκαται παντοῦ ὅπου θρῖσκονται οἱ μάζες και κάνει τή δουλειά του ἐκεῖ. Καί κοροϊδεύει ὁ Δημητρώφ ἀτέλειωτα τούς «ἐπαναστάτες» πού θέτουν τό πρόβλημα σέ ἀτομικό ἐπίπεδο ἀξιοπρεποῦς «ἐντιμότητας». Ἀπό τό ἄλλο μέρος, ἂν – ὅπως νομίζω – δέν πρόκειται γιά φασιστικό πραξικόπημα, και μάλιστα σταθεροποιημένο, ἡ γραμμή πρέπει νά εἶναι τό ἀπόλυτο «μποῦκοτάρισμα» τών ὁργανώσεων πού θά δημιουργήσῃ ἴσως γιά νά τραβήξῃ τίς μάζες, ὡστε ἡ ἀπομόνωσή του νά διατηρηθεῖ. Πιό συγκεκριμένα: Ἡ γραμμή τῆς ΕΔΑ, ὅσον ἀφορᾷ τό ἐργατικό συνδικαλιστικό κίνημα, ἦταν πρῖν ἡ ἰσότητα και ἡ μή δημιουργία αὐτόνομου ἐργατικοῦ κέντρου ἔξω ἀπό τή ΓΣΕΕ, ἂν και ἦταν στά χέρια τών Μακρη-Θεοδωρικῶν, διότι μέσα στή ΓΣΕΕ ὑπῆρχαν πολλές ἐργατικές μαζικές ὁργανώσεις. Τώρα τί γίνεται; «Μποῦκοτάρεται» ἡ ΓΣΕΕ, τῆς ὁποίας ἡ διοίκηση ἐσπευσε νά χαιρετήσῃ τό πραξικόπημα, ἢ ὄχι;

Τελικά, βέβαια, οἱ πολιτικές μορφές τοῦ πραξικοπήματος θά ἐξαρτηθοῦν ἀπό τή λαϊκή ἀντίσταση. Μιά ἐλπίδα: ὅτι ἡ ἀντίσταση δέ θά ἐπηρεάσει μόνο τίς μορφές του, ἀλλά και θά τό ἀνατρέψῃ. Δέν μπορῶ νά μῶ περισσότερο στό θέμα αὐτό, πού θά ἀπαιτοῦσε σοβαρή και ἐμπεριστατωμένη μελέτη ὄλων τῶν δεδομένων, και ὄχι μία ἀπλή ἔκθεση «πρόχειρων ἐντυπώσεων».

Τό πολιτικό σκάνδαλο: Ένα ακόμη εμπόρευμα

του Γιώργου Πάσχου

Ἡ πρωτοσέλιδη εἰδησεογραφία τῶν ἐφημερίδων κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνες συνθέτει μιά δλοκάθαρη εἰκόνα τῆς πολιτικῆς μας ζωῆς: τό φιλελεύθερο – δημοκρατικό πολίτευμά μας σπαράσσεται καθημερινά ἀπό πολιτικά σκάνδαλα.¹ Θεσμοί καί πρόσωπα χάνουν τή δημόσια εἰκόνα (image), πού μέ τόση ἐπιμέλεια φρόντισαν νά δημιουργήσουν ἢ ἔλπισαν πῶς θά μπορούσαν νά προβάλλουν στό μεταχουντικό πολιτικό μας βίο. Τί συμβαίνει λοιπόν; Βρισκόμαστε μπροστά σέ μιά (πολιτική) κρίση θεσμῶν ἢ σέ μιά (ἠθική) κρίση προσώπων, ἀναρωτιοῦνται τά *Νέα* σέ μιά πρόσφατη ἔρευνά τους. Ἡ διαζευκτική θέση τοῦ ἐρωτήματος ὑποβάλλει καταρχήν καί μιά διαζευκτική ἀπάντηση· μιά τέτοια ἀπάντηση θά ἦταν, ὡστόσο, λαθεμένη καί παραπλανητική. Ἡ μεταπολεμική Ἑλλάδα ζεῖ μιά *χρόνια κρίση νομιμοποίησης*² αὐτό σημαίνει, ἀπλά, ὅτι ἡ μεγάλη πλειοψηφία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἴσως ἀνέχεται, ἴσως κατακρίνει τό ἐκάστοτε ἰσχύον πολιτικό σύστημα, πάντως δέν ταυτίζεται μέ αὐτό. Στά πλαίσια αὐτῆς τῆς χρόνιας κρίσης νομιμοποίησης, διαμορφώνονται κάθε φορά πολύ συγκεκριμένες σχέσεις ἀνάμεσα στό κράτος, στό πολιτικά κόμματα καί στόν πολίτη. Ἀκριβῶς στίς σχέσεις αὐτές, πού διαρκῶς μετασχηματίζονται – καί ἰδιαίτερα στό «σύστημα πατρωνείας» καί στήν ἰσχυροποίηση τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, ὅπως ἔχουν διαμορφωθεῖ σήμερα – πρέπει νά ἀναζητηθεῖ καί ἡ γενική μήτρα γιά τήν κατανόηση τῆς διαρκούς παρουσίας καί τῆς σημασίας τοῦ φαινομένου «πολιτικό σκάνδαλο» στήν πολιτική ζωῆ μας. Ἐκεῖνο, ὡστόσο, πού χαρακτηρίζει εἰδικότερα τή σημερινή συγκυρία εἶναι ἡ ἔνταση πού παρουσιάζει ἡ κρίση νομιμοποίησης τοῦ πολιτικοῦ μας συστήματος· στήν ἔνταση αὐτή δέν ἀντέχουν οὔτε τά πολιτικά ἤθη οὔτε οἱ πολιτικοί θεσμοί. Αὐτό ἀκόμα περισσότερο, ὅταν καί στήν Ἑλλάδα κυριαρχεῖ ἡ ὑπερπροσωποποίηση τῆς πολιτικῆς, ὅταν ἡ πολιτική δέν ἐμφανίζεται ὡς σύγκρουση συμφερόντων καί ἰδεῶν γιά τήν κατάκτηση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἀλλά ὡς ἀνταγωνισμός ἀνάμεσα σέ πρόσωπα, σέ πολιτικούς «στάρ», γιά τήν κατάληψη τῶν κυβερνητικῶν θώκων.

Τό πρόβλημα τῆς σχέσης ἀνάμεσα στό κράτος, στό πολιτικά κόμματα καί στόν πολίτη εἶναι, βέβαια, ἐξαιρετικά σύνθετο καί δέν μπορεῖ νά ἀναλυθεῖ ἐδῶ μέ κάποια στοιχειώδη ἐπάρκεια· ἐξάλλου δέν ἐνδιαφέρει ἄμεσα στήν προκείμενη εἰδικότερη προβληματική. Ἀρκεῖ νά σημειωθεῖ ὅτι δέν ὑπάρχουν σχετικές ἀναλύσεις μέ πλήρη τεκμηρίωση γιά τήν Ἑλλάδα τοῦ σήμερα. Ἡ ... κρίση τῆς κριτικῆς εἶναι καί σέ αὐτό τό σημείο παρούσα.

Ὅσα ἀκολουθοῦν δέν μποροῦν νά καλύψουν κανένα ἀπό τά παραπάνω κενά· ζητοῦν μόνο μέ ἀφορμή τήν ὑπόθεση τῆς διαρροῆς τῶν θεμάτων στίς πανελλήνιες ἐξετάσεις τῆς Β' Λυκείου νά θίξουν κάποια πλευρά τοῦ ὄλου ζητήματος «πολιτικό σκάνδαλο», πού εἶναι ἡ σημαντικότερη, ἀλλά καί ἡ πιό ξεχασμένη. Οἱ μάχες καί οἱ ἐπιτυχίες τοῦ τύπου, τῆς «τέταρτης ἐξουσίας ὅπως θά ἔλεγε ὁ Μοντεσκιέ, ἐνάντια στίς ἄλλες τρεῖς εἶναι ἀναμφισβήτητες, σημαντικές καί... χιλιοτραγουδημένες. Τό πρόβλημα ὅμως παραμένει: πῶς πλάθεται, «συσκευάζεται» καί προσφέρεται στήν πολιτική ἀγορά τό εμπόρευμα «πολιτικό σκάνδαλο»; Τί ἀγοράζει ὁ ἀναγνώστης – καταναλωτής αὐτοῦ τοῦ ἐμπορεύματος;

Τί εἶναι σκάνδαλο στήν πολιτική;

Τί εἶναι λοιπόν «πολιτικό σκάνδαλο»; Μία πρώτη προσέγγιση τῆς ἔννοιας εἶναι ἀπαραίτητη γιά νά ἀποφεύγονται γενικόλογοι ἀφορισμοί ἢ ξεκάρφωτες μετριопάθειες. Οἱ λέξεις «πολιτικό σκάνδαλο» ὑποδηλώνουν καταρχήν μιά σοβαρή ἀπρέπεια ἐνός ἢ

1. Χαρακτηριστικές γιά τό μελοδραματικό τους τόνο εἶναι οἱ δηλώσεις τοῦ κ. I. Ζίγδη μετά τήν ἀποκάλυψη τῆς διαρροῆς τῶν θεμάτων στίς εἰσαγωγικές ἐξετάσεις τῆς Β' Λυκείου: «Ἐν ὀνόματι τῶν νεαρῶν μαθητῶν καί τῶν γονιῶν τους ρωτᾶμε ἀπ' εὐθείας τόν κ. πρόεδρο τῆς κυβέρνησης: Πού τέλος πάντων ὀδηγεῖ ἡ κυβέρνησή του τή χώρα;», *Τό Βῆμα*, 15.6.1979, σ. 8.

2. Βλ. γενικά γιά τό πρόβλημα τῆς νομιμοποίησης τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας Γ. Πάσχου, *Πολιτική δημοκρατία καί κοινωνική ἐξουσία. Δημοκρατική ἀρχή καί πολιτική νομιμοποίηση*, Θεσσαλονίκη, 1979.

περισσότερων προσώπων, ή όποια άποκτά ευρύτερες πολιτικές διαστάσεις. Τά κύρια χαρακτηριστικά πού στοιχειοθετούν λοιπόν τήν έννοια «πολιτικό σκάνδαλο» είναι τά εξής:

α. Τό πολιτικό σκάνδαλο προϋποθέτει δραστηριότητες πού άναπτύσσονται έν κρυπτώ, δηλαδή ένέργειες πού ζητούν έξαρχής νά άποφύγουν κάθε είδους δημόσιο έλεγχο.

β. Πολιτικό σκάνδαλο δέν άποτελεί όποιαδήποτε πολιτική δραστηριότητα πού κρίνεται άσκοπη, μή δημοκρατική, «άντιλαϊκή» κ.ο.κ. Πολιτικό σκάνδαλο ύπάρχει μόνο όταν οι δραστηριότητες αυτές προσκρούουν στά κρατούντα πολιτικά ήθη. Τό κριτήριο δέν είναι λοιπόν άυστηρά πολιτικό. Δέν είναι όμως ούτε νομικό· για νά ύπάρχει πολιτικό σκάνδαλο δέν άπαιτείται όποσδήποτε κάποια παράνομη ένέργεια, έστω και άν αυτό συμβάλνει κατά κανόνα. Άρκεί νά προσβάλλονται οι κρατούσες περι πολιτικής ήθικης άντιλήψεις.

γ. Τέλος, τό πολιτικό σκάνδαλο προϋποθέτει 1) τήν άποκάλυψη κάποιας άπρεπης ένέργειας, πού μπορεί νά επιδράσει βραχυχρόνια ή μακροπρόθεσμα στις πολιτικές έξελξεις και 2) τήν εύρεία δημοσιοποίησή της. Φορείς τής άποκάλυψης αυτής μπορούν νά είναι πολιτικά πρόσωπα (λ.χ. βουλευτές), άλλοι πολίτες ή ο τύπος. Ή εύρεία δημοσιοποίηση δέν είναι όμως δυνατή, τουλάχιστον στην Έλλάδα, άν δέν συμπράξει ο τύπος και ιδιαίτερα οι έφημερίδες. Χωρίς τόν τύπο... δέν ύπάρχει σκάνδαλο!

Ή από τήν «άρχή τής δημοσιότητας» στη σκανδαλοθηρία

Ή κλασική φιλελεύθερη όργάνωση του κράτους στηριζόταν στην ύπεροχή τής νομοθετικής έναντι τής εκτελεστικής έξουσίας. Τό κοινοβούλιο, στην ιδεατή του μορφή, δέν έπρεπε νά διαθέτει τά χαρακτηριστικά μιάς όποιασδήποτε άλλης δημόσιας έξουσίας· δέν έπρεπε νά εκφράζει έπιμέρους συμφέροντα και έπιθυμίες, αλλά νά άποκαλύπτει τόν Όρθό Λόγο. Ή άποψη ότι «μόνο ή λογική έχει δύναμη» και ότι ή λογική αυτή είναι προϊόν μιάς έλεύθερης και συλλογικής διανοητικής προσπάθειας τών μελών μιάς κοινωνίας, άποτελεί ένα από τά θεμελιώδη χειραφετητικά στοιχεία τής άστικής σκέψης ήδη από τόν Ντεκάρτ. Ή θέση «σκέφτομαι άρα ύπάρχω» είναι άρρηκτα δεμένη μέ συλλογικές διανοητικές διαδικασίες και γι' αυτό και μέ τήν «άρχή τής δημοσιότητας».³

Στό κλασικό φιλελεύθερο πρότυπο, οι βουλευτές έπρεπε νά άναζητούν από κοινού και τελικά νά διαπιστώνουν τό λογικό και σκόπιμο, χωρίς όποιοσδήποτε κομματικούς ή άλλους καταναγκασμούς και δεσμεύσεις, μέ έπιχειρήματα λογικά και στά πλαίσια ενός έλεύθερου διαλόγου. Όπως στον έλεύθερο άν-

3. Για τήν έξέλιξη τής έννοιας «δημοσιότητα» βλ. J. Habermas, Strukturwandel der Öffentlichkeit, 4η έκδοση, Neuwied-Berlin.

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ

ΕΙΣΑΓΓΕΛΙΚΗ ΕΠΕΜΒΑΣΗ, ΑΝΑΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΣΚΑΝΔΑΛΟ ΤΩΝ ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ

Συνελήφθησαν 18 φροντιστές γιά τήν διαρροή

ΟΙ ΚΥΡΙΟΙ ΕΝΟΧΟΙ ΕΝΤΟΠΙΖΟΝΤΑΙ ΣΤΑ ΜΕΛΗ ΤΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ 16 ΣΕΛΙΔΕΣ

Φροντιστές ομολόγησε συναλλαγή 1.200.000 δρχ.

ΠΟΥΛΗΘΗΚΕ ΚΑΙ ΤΟ ΘΕΜΑ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ

Και ο Τίτο δέκεται τη Διαβαλκανική Μήνυμα στον Καραμανλή

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ 16 ΣΕΛΙΔΕΣ

Τρομακτικές διαστάσεις παίρνει το σκάνδαλο

Απόψεις Ανδρέα Ζήνα, Πετρατζόλου, ΚΚΕ σουτ και πολιτικών νεολαίων

ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑΣ ΣΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ

ΛΙΓΟΤΕΡΟΙ ΕΙΣΑΓΟΝΤΑΙ ΣΤΙΣ ΑΝΩΤΑΤΕΣ ΣΧΟΛΕΣ

ΤΟ ΒΗΜΑ

ΣΕΛΙΔΕΣ 14

Πρωτοφανής αγοράπωλησία θεμάτων από φροντιστήρια!

ΣΚΑΝΔΑΛΟ ΑΚΥΡΩΝΕΙ ΤΙΣ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΠΡΩΤΗ 19

ΤΑ ΝΕΑ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΕΝΕΡΓΕΙΑ ΜΙΚΡΟΤΕΡΗ ΜΟΛΥΝΣΗ

Θείος του ύφυπουργού
σε φροντιστήριο διαρροής

ΚΑΙ Ο Κ. ΒΑΡΒΙΤΣΙΩΤΗΣ ΘΑ ΚΛΗΘΕΙ Σ' ΑΝΑΚΡΙΣΗ

ΜΕΛΕΤΗ ΙΤΑΛΩΝ ΕΙΔΙΚΩΝ

13 άτομα

ταγωνισμό στην οικονομική ζωή, ανάλογα έπρεπε και από τον κοινοβουλευτικό διάλογο να αναδεικνύεται το «δημόσιο συμφέρον». Η αρχή της δημοσιότητας καθίσταται έτσι ένα από τα κυριότερα αγωνιστικά αίτηματα της ανερχόμενης αστικής τάξης. Η δημοσιότητα αποτελεί για τον Κάντ, τον σημαντικότερο ίσως θεωρητικό του φιλελευθερισμού κατά τον 19ο αιώνα, μία υπερβατική αρχή, μία αρχή που διαμεσολαβεί την πολιτική και την ηθική.⁴ Αποτελεί θεμελιώδη αρχή της φιλελεύθερης έννομης τάξης και συγχρόνως μέθοδο για τη διαφώτιση των πολιτών· είναι μία μέθοδος που αποτελεί *conditio sine qua non* για την ανάπτυξη της αστικής κοινωνίας. Σημαντικές οργανώσεις και δραστηριότητες δεν μπορούν, συμπεραινει ο Κάντ, να μετέχουν στην αληθινή πολιτική, ακριβώς διότι αγνοούνται τη δημόσια δράση.⁵

Αυτό το φιλελεύθερο πρότυπο για την οργάνωση και την άσκηση της πολιτικής εξουσίας, για το δημόσιο έλεγχο και διάλογο, ποτέ δεν αναπτύχθηκε εμπειρικά ως το επίπεδο της καντιανής σκέψης. Οί άστοι – ή πρώτη ύλη των συλλογισμών του Κάντ – ποτέ δεν ενδιαφέρθηκαν για μία δημόσια έπεξεργασία της ανθρώπινης εμπειρίας. Και αυτή ακόμα ή γνώση της αγοράς, που μόνο αυτοί διαθέτουν, διατηρείται και φιλάγεται ως ιδιωτική υπόθεση. Ειδικότερα σέ σχέση με την αρχή της δημοσιότητας ενδιαφέρονται πρώτα από όλα για τις επιπτώσεις αυτής της δημοσιότητας στά ιδιωτικά τους συμφέροντα: ή αρχή κρίνεται ως πολύτιμο όπλο στην πάλη τους ενάντια στην απόλυτη μοναρχία, αλλά ως διαφορομένη αξία όταν πιά έχουν καταλάβει την εξουσία. Έτσι, ενώ ή δημοσιότητα αποτελούσε για τον Κάντ καθαρό αυτοσκοπό, για τον άστο της πράξης μετασχηματίζεται σέ μεγάλο βαθμό σέ άπλο μέσο. Η γνώση που επιδίωκε ο Κάντ με την αρχή της δημοσιότητας, σημαίνει για τον άστο της πράξης: γνώση της εξουσίας – μία εξειδικευμένη γνώση για την καταλληλότερη εκμετάλλευση της δημοσιότητας. Οί σύγχρονες «διομηχανίες συνειδησεων» αυτήν ακριβώς την ειδική γνώση θά την αναπτύξουν και θά την εμπλουτίσουν τόσο, ώστε οί άποψεις του Κάντ να μοιάζουν σήμερα μέ νοσταλγική μελωδία.

Η κλασική φιλελεύθερη δημοσιότητα αντιφάσκει εξάλλου πρὸς τίς μορφές μέ τίς όποιες άσκειται ή κυβερνητική πολιτική στους σύγχρονους κεφαλαιοκρατικούς κοινωνικούς σχηματισμούς. Οί έννοιες «κομματική δημοκρατία», «ένιςχυση της εκτελεστικής εξουσίας», «τέταρτη εξουσία» κ.ά., ζητούν νά υποτάξουν τό εμπειρικό ύλικό που τούς προσφέρει ή πολιτική πρακτική και που πολύ συχνά αντιφάσκει πρὸς τίς έννοιες και εμπειρίες του 19ου αιώνα. Ειδικότερα όμως στην Ελλάδα, ή ανάπτυξη των αντιφάσεων του έξαρτημένου και υποτονικού κεφαλαιοκρατικού κοινωνικού σχηματισμού, αδιάφορη στην πράξη για τά δυτικοευρωπαϊκά φιλελεύθερα πρότυπα, αντικατέ-

στησε πολύ νωρίς και σέ μεγάλο βαθμό τό δημόσιο διάλογο μέ έξωκοινοβουλευτικούς θεσμούς και διαοικασίες, που επιδιώκουν και συχνά πετυχαίνουν νά ικανοποιούν επιμέρους συμφέροντα. Τά συμφέροντα αυτά, που κατά κανόνα δεν είναι σέ θέση νά υποστούν τή νομοποιητική κάθαρση ενός δημόσιου έλέγχου, καταφεύγουν ακριβώς στην παραγωγή της μή-δημοσιότητας.

Η έντονη παρουσία του ελληνικού κράτους στίς οικονομικές διαδικασίες ήδη κατά τον 19ο αιώνα, σέ συνδυασμό μέ τό «σύστημα παρωνειίας» και τίς ποικίλες όσμώσεις μεταξύ των κρατικών και των κομματικών μηχανισμών, θά αποτελέσουν τίς κατάλληλες «άντικειμενικές» προϋποθέσεις για την ανάπτυξη ενεργειών, που άργότερα αποκαλύπτονται και λειτουργούν ως πολιτικά σκάνδαλα. Όταν, έπιπλέον, οί πολιτικές εξελίξεις διαγράφονται άσαφείς και άδέβαιες, τότε αναδεικνύονται ακόμη περισσότερο τόσο οί λειτουργικές αδυναμίες και αντιφάσεις των κρατικών μηχανισμών, όσο και εκείνες οί πρακτικές που παράγουν τό άφόρητο προνομιακό για τήν πολιτική και τούς πολιτικούς. Τό αποτέλεσμα είναι πάντως τό ίδιο: ο πολιτικός ρεαλισμός επιβάλλει νέους «ανάγκαιους» περιορισμούς στην αρχή της δημοσιότητας, ή διαβάθμιση «άκρως άπόρρητων» και ή στεγανοποίηση κάριων τομών της πολιτικής ζωής κερδίζουν διαρκώς έδαφος. Καθώς ή σύμπτωση ανάμεσα στίς κυβερνητικές επαγγελίες και στην κυβερνητική πολιτική γίνεται όλο και πιο άμφιβολη, ή κάθε κοινοβουλευτική αντιπολίτευση – είτε «δομική» είτε όχι – χρεώνεται νά εισχωρήσει συνωμοτικά σέ ήμιδημόσιες ή μή-δημόσιες διαδικασίες, για νά μπορέσει νά έννημερωθει και νά άσκήσει δημόσιο έλεγχο. Οί σκανδαλοθηρικές μέθοδοι δεν αντιτίθενται έτσι στον κοινοβουλευτικό έλεγχο, αλλά καθίστανται μία από τίς προϋποθέσεις του. Συγχρόνως, όμως, ή πολιτική μεταμορφώνεται, σέ πλήρη διάσταση πρὸς τίς καντιανές προσδοκίες, σέ περιπετειώδες σενάριο μέ άδισταχτους έχθρους και άμεμπτους φρουρούς των πολιτικών μας ήθών, μέ θύματα και θύτες, μέ διεφθαρμένους και άκέραιους.

«Εμείς» και «οί άλλοι»

«Έξοργιστικό», «όργιο», «σατανικό», «συναλλαγή», «παζάρεμα», «άνυποληψία»: αυτοί είναι μερικοί από τούς συνηθέστερους χαρακτηρισμούς που χρησιμοποίησε ο τύπος στην υπόθεση της διαρροής των θεμάτων. Στο λεξιλόγιο αυτό, που δεν είναι καθόλου τυχαίο, συμπυκνώνεται μία πολύπλευρη προβληματική, που έδώ δεν είναι δυνατό παρά μόνο νά θίξω όρισμένα σημεία της.

Κάθε άτομο σκέφτεται και λειτουργεί πολιτικά μέ βάση έντυπώσεις, που δεν άντλεί αποκλειστικά από τήν άμεση εμπειρία του, αλλά και από τίς επιλεγμένες πληροφορίες που του προσφέρονται σχετικά μέ τήν κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα. Συχνά δεν κινείται, εξάλλου, μέ βάση τό σύνολο των σχετικών άποψεών του, αλλά μέ άφετηρία τήν ίδια τήν προσωπική άδυναμία του νά κατανοήσει ή νά έρμηνεύσει. Πόσοι Γερμανοί ήξεραν πράγματι ότι οί μαζικές εκκαθαρί-

4. Immanuel Kant, *Werke in sechs Bänden*, Weischedel, W. v. (έκδ.), Frankfurt/M. 1964, τ. VI, σ. 244. Βλ. και Habermas, *δ.π.*, σ. 117 έπ.

5. Immanuel Kant, *δ.π.*, σ. 246.

σεις σήμαιναν την εξόντωση ξξι εκατομμυρίων Εβραίων; Πολλοί ήταν εκείνοι που δέν κατάλαβαν ή δέν θέλησαν νά καταλάβουν τή γενοκτονία, πού ήδη υποδήλωνε ή μεμονωμένη περίπτωση τής μικρής Άνας Φράνκ.

Στίς προσπάθειες νά ερμηνευτούν ανάλογες συνειδησιακές εκλείψεις ευρύτερων κοινωνικών στρωμάτων, συχνά αναφέρεται καί ή «παντοδυναμία του τύπου». Πραγματικά, ή «κοινή γνώμη» δέν διαμορφώνεται από μόνη της. Αὐτή ή παντοδυναμία του τύπου ἀποτελεῖ ὡστόσο, ὡς ἕνα βαθμό, ἕνα ἀπλό μύθο, ἕνα μύθο πού ἔχει ὅμως ιδιαίτερη σημασία γιά τή λειτουργικότητα του πολιτικοῦ σκανδάλου. Διότι, ἐνῶ βασικός στόχος του σκανδάλου εἶναι νά ἐπηρεάσει βραχυχρόνια τίς συνειδησιακές διεργασίες, τό ἀναγνωστικό κοινό δέν εἶναι δεκτικό ὅποιασδήποτε προπαγάνδας. Μία σειρά ἀπό ἐμπειρικές ἀναλύσεις ἐπιβεβαιώνουν ὅτι ή συμβολή του τύπου στήν πολιτική κοινωνικοποίηση του πολίτη εἶναι κατά κανόνα περιορισμένη. Ἀκόμη καί σέ ἐκλογικές περιόδους, οἱ ἐφημερίδες πετυχαίνουν κυρίως νά κινοῦν μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον καί (ή) νά ἐπαναθέτουν σέ ἐνέργεια προϋπάρχουσες πολιτικές διαθέσεις. Ἀποφασιστικό στοιχείο γι' αὐτές τίς περιορισμένες δυνατότητες του τύπου εἶναι, πρῶτα ἀπ' ὅλα, τό γεγονός ὅτι καί ὁ ἴδιος ὁ ἀναγνώστης – ὅπως καί οἱ συντάκτες του ἐκάστοτε ἐντύπου – ἐπιχειρεῖ τίς δικές του ἐπιλογές ἀνάμεσα στίς προσφερόμενες εἰδήσεις. Διάφοροι κοινωνικοί παράγοντες, ὅπως ή κοινωνική θέση, ή ἰδεολογία, ή μόρφωση, τό φύλο, ή ἡλικία κ.λπ., προσδιορίζουν τήν ἐπιλογή τῶν εἰδήσεων, τήν κατανόηση καί ἐπεξεργασία τους καί τέλος τήν τυχόν ἀποδοχή τους.

Τά δημοσιογραφικά συγκροτήματα δέν μποροῦν, τουλάχιστον τώρα πιά, νά διαμορφώνουν τήν «κοινή γνώμη» μέ ἀδέξιες μεθόδους ή μέ ἄστοχες ἀντιπαράθεσεις. Πλάθουν τήν εἶδηση – σκάνδαλο, τήν προσαρμόζουν στίς ἀπαιτήσεις του ἀναγνώστη, χρησιμοποιώντας τό marketing καί τίς δημόσιες σχέσεις, μέ σκοπό νά πωληθεῖ καλύτερα στήν ἀγορά τό ἐμπόρευμα «σκάνδαλο». Ἡ διάσπαση αὐτῆς τῆς πολιτικῆς εἰδησης στήν «ἀξία χρήσης» της (δηλαδή στήν ἐνημέρωση του ἀναγνώστη) καί στήν ἀνταλλακτική ἀξία της πραγματοποιεῖται ὅταν ή δημοσιοποίησή της ἀποκτᾷ ἀρκετή ἔκταση καί σημασία, μέ ἀποτέλεσμα ή εἶδηση νά διαμορφώνεται σέ σκάνδαλο γιά νά εἰσέλθει μέ εὐνοϊκότερους ὅρους στήν κυκλοφορία τῶν ἐμπορευμάτων – εἰδήσεων· γι' αὐτό τό λόγο, ή ἀνταλλακτική ἀξία τῆς εἰδησης λαμβάνεται ὑπόψη ἤδη κατά τήν ἐπεξεργασία της ἀπό τούς δημοσιογράφους πού ἀναλαμβάνουν τή μορφοποίησή της σέ σκάνδαλο. Ἡ εἶδηση ἀποκτᾷ ἔτσι ἕνα διπλό χαρακτήρα: ἀπό τή μιᾶ μεριά πρέπει νά ἱκανοποιεῖ μιᾶ κοινωνική ἀνάγκη, προσφέροντας ἐνημέρωση. Ἀπό τήν ἄλλη, ὅμως, πρέπει νά ἱκανοποιεῖ τίς ποικίλες οικονομικές, πολιτικές καί ἄλλες φιλοδοξίες καί ἐπιδιώξεις τῶν δημοσιογραφικῶν συγκροτημάτων· αὐτά ἐπεξεργάζονται τήν πολιτική εἶδηση καί τήν «ἐμπλουτίζουν» μέ ὅλα ἐκεῖνα τά στοιχεία τῆς φαντασμαγορίας, πού συνθέτουν τελικά τήν εἰδική μορφή του ἐμπορεύματος «πολιτικό σκάνδαλο». Ἀπό τήν ἀποψη αὐτή, ὁ τύπος ἐμφανίζεται ὁ βασικός παραγωγός του ἐμπορεύματος «πολιτικό σκάνδαλο».

ΤΑΣΟΥ ΑΝΘΟΥΛΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΠΟΡΕΙΑ ΣΤΟ ΑΓΝΩΣΤΟ

Δοκιμές ἐντοπισμοῦ καί ἀνάλυσης
προβλημάτων τῆς παιδείας μας

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΧΕΛΙΔΙΟΝΙ

Ἡ ἐπιλογή καί ή ἐπεξεργασία ἐκ μέρους του τύπου ἐκεῖνων τῶν εἰδήσεων πού μποροῦν πράγματι νά διαμορφωθοῦν καί νά λειτουργήσουν ὡς πολιτικό σκάνδαλο, συντονίζεται – ὅπως ἤδη σημειώθηκε – μέ τούς συναισθηματικούς μηχανισμούς, πού δροῦν σέ ευρύτερα κοινωνικά σύνολα, σέ κοινωνικές ὁμάδες ή τάξεις ή καί σέ ὁλόκληρους λαούς. Τά σύνολα αὐτά κινοῦνται καί συγκινοῦνται ἀπό τά ἴδια περίπου στερεότυπα (αὐτοστερεότυπα ή ἑτεροστερεότυπα). Εὐαισθητοποιοῦνται ἀπό τούς ἴδιους μύθους καί ἀπό τά ἴδια σύμβολα. Καθώς ὁ τύπος εἶναι ὑποχρεωμένος νά προσαρμόσει τήν εἶδηση – σκάνδαλο στά στερεότυπα αὐτά, ἐμφανίζεται ὁ ἀναγνώστης νά μετέχει ἑμμεσα, μέ τίς προτιμήσεις του, στήν παραγωγή του ἐμπορεύματος «σκάνδαλο».

Τό θεμελιώδες χαρακτηριστικό, ἐξάλλου, τῶν στερεοτύπων πού δροῦν μέ τό πολιτικό σκάνδαλο εἶναι ή ἀπόλυτη διάκριση ἀνάμεσα στό «ἐμεῖς» καί στό «οἱ ἄλλοι». Μιά διάκριση πού περιλαμβάνει ψευδογενεκεύσεις ἐπιμέρους ἰδιοτυπιῶν, μιᾶ διάκριση πού ἐρμηνεύει ἀπλουστευτικά καί, τέλος, μιᾶ διάκριση πού, ὅταν ἀναφέρεται στά πολιτικά ἦθη αὐτοῦ του τύπου, ὅπου οὐδεὶς ἀναμάρτητος, περικλείνει ὑποκρισία καί ἐμπαιγμό.

Πολιτικά ἦθη ἢ ποινικό δίκαιο;

Ἡ ἀποκάλυψη κάποιων ἀπρεπων ἐνεργειῶν, πού θεωρεῖται ὅτι προσβάλλουν τά πολιτικά ἦθη καί ἀπο-

τελοῖν πολιτικό σκάνδαλο, γεννᾶ αὐτομάτως ἓνα κεντρικό ἐρώτημα: ἐκτός ἀπό τὰ πρόσωπα πού ἡ εὐθύνη τους εἶναι νομική, ὑπάρχουν ἄλλα ἄτομα πού νά εὐθύνονται πολιτικά – ἠθικά; Δηλαδή: ποῖος εἶναι ὁ κύκλος τῶν προσώπων πού ἡ συμπεριφορά τους, ἄσχετα ἂν ἀντιτίθεται ἢ ὄχι στόν ποινικό νόμο, προσβάλλει πάντως «σκανδαλωδῶς» τὰ πολιτικά ἦθη; Μέ τήν ἀπάντηση στό παραπάνω ἐρώτημα διαμορφώνονται τὰ μέτωπα, σωρεῖνται τὰ ἐπιχειρήματα, ἐντείνονται οἱ ἀναζητήσεις καί διατυπώνονται οἱ καταγγελίες. Στό σκάνδαλο τῆς διαρροῆς τῶν θεμάτων μποροῦμε νά παρακολουθήσουμε τήν ἀνάπτυξη τῶν σχετικῶν τακτικῶν σέ ὄλο τους τό μεγαλεῖο:

Ἡ μία πλευρά. Τό κύριο ἄρθρο στό *Βῆμα* τῆς 15.6.1979 δίνει τόν τόνο στήν ἐπιχειρηματολογία ὀλων τῶν δυνάμεων τῆς ἀντιπολίτευσης: «Ἀκόμη καί ἂν – ὅπως ὄλοι θέλουμε νά τό πιστεύουμε – κανεῖς ἀπό τοὺς ὑψηλά ἱστάμενους δέν φέρει εὐθύνη γιά τήν ἀνωμαλία αὐτή καθ' ἑαυτή, πῶς δέν αἰσθάνθηκε κανένας τήν ἀνάγκη νά ἐκδηλώσει δημόσια τή συναίσθηση τοῦ τεράστιου ἠθικοῦ βάρους πού τοὺς βαραίνει: Καμιά παραίτηση; Οὔτε ἀπό τοὺς πολιτικούς, οὔτε ἀπό τοὺς ὑπηρεσιακοὺς, οὔτε ἀπό τοὺς πανεπιστημιακοὺς, οὔτε ἀπό τό ἐποπτικό προσωπικό;» (ὑπογραμμίσεις δικές μου). Μολονότι στόν τύπο θά διαχετευθοῦν καί πληροφορίες γιά «οἰκογενειακοὺς φίλους»,⁶ γιά «θεῖους»⁷ καί «ἀνηψιές»⁸ ἀνώτατων στελεχῶν τοῦ ὑπουργείου Παιδείας, ἡ ἀντιπολίτευση θεμελιώνει ὁδισιατικά τήν ἐπιχειρηματολογία της στή θέση ὅτι τὰ στελέχη τοῦ ὑπουργείου εὐθύνονται ἠθικά γιά τό διορισμό τοῦ Γ. Ράμμου καί γιά τή διαρροή τῶν θεμάτων⁹: στοιχειώδης εὐθιξία ἐπιβάλλει τήν παραίτησή τους.¹⁰

Ἡ ἄλλη πλευρά. Ἀκριβῶς ἀντίρροπες ἐμφανίζονται οἱ σχετικές ἐκτιμήσεις τῆς κυβέρνησης καί τοῦ φιλικοῦ της τύπου. Ἦδη στίς 14.6.1979 ὁ ὑπουργός Παιδείας κ. Βαρβιτσιώτης δηλώνει: «Γιά τό ζήτημα αὐτό διεξάγεται ἤδη δικαστική ἔρευνα... Τό ὑπουρ-

γεῖο Παιδείας ζητᾶ κατανόηση ἀπό τοὺς γονεῖς καί τοὺς μαθητές».¹¹ Ἡ πολιτική χειρονομία τοῦ ὑπουργοῦ Παιδείας εἶναι σαφής: ὑπεύθυνοι γιά τό σκάνδαλο εἶναι ἀποκλειστικά ὄσοι παρέβησαν τόν ποινικό νόμο· πρόβλημα πολιτικοθητικῆς εὐθύνης τοῦ ὑπουργείου γιά τίς πράξεις ἐνός «ἀσυνείδητου ἀνθρώπου»¹² δέν ὑφίσταται. Ὁ κ. Γ. Ράλλης σπεύδει νά συμπληρώσει ὀρισμένα κενά τῆς κυβερνητικῆς ἐπιχειρηματολογίας μέ κάποια νέα στοιχεῖα. Μέ δηλώσεις του ὑποστηρίζει ὅτι πολιτικά ὑπεύθυνος γιά τή διαρροή τῶν θεμάτων δέν εἶναι ἡ κυβέρνηση τῆς Ν.Δ. πού τόλμησε τήν ἐκπαιδευτική μεταρρύθμιση, ἀλλά οἱ γνωστοὶ ἀόρατοι «ἐχθροὶ τῆς μεταρρύθμισης», πού μέ τή διαρροή τῶν θεμάτων ζητοῦν νά δυσφημίσουν τίς μεταρρυθμιστικές προσπάθειες τοῦ ὑπουργείου Παιδείας.¹³ Στήν ἐπίκληση τῶν πολιτικῶν ἠθῶν καί τῆς εὐθιξίας πού ἐπιχειρεῖ ἡ ἀντιπολίτευση, ὁ κ. Ράλλης ἀντιπροτείνει ἓνα ὀρισμένο πολιτικό ρεαλισμό.

Οἱ τακτικές ἐπιλογές τῶν δύο πλευρῶν εἶναι πάντως διαφανεῖς: οἱ δυνάμεις τῆς ἀντιπολίτευσης ἐπικαλοῦνται τὰ πολιτικά ἦθη (τους;) γιά νά ἐντάξουν τὰ στελέχη τοῦ ὑπουργείου στόν κύκλο τῶν ὑπευθύνων καί ζητοῦν ἀπό τὰ στελέχη αὐτὰ νά παραιτηθοῦν γιά λόγους εὐθιξίας. Ἡ κυβέρνηση, ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ἐπικαλεῖται τήν ἐπάρκεια τοῦ ποινικοῦ νόμου γιά τήν ἐντόπιση καί τόν κολασμό τῶν ὑπευθύνων καί ζητᾶ ἀπό τήν κοινή γνώμη νά ἐπιδειξει κατανόηση καί πολιτικό ρεαλισμό στρεφόμενη ἐναντίον ὄσων ἀντιστρατεύονται τήν ἐκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Ἡ ἀντιπολίτευση ζητᾶ νά διευρύνει τόν κύκλο τῶν ὑπευθύνων καί ἡ κυβέρνηση νά τόν περιορίσει.

Οἱ ἐπιλογές ἐκείνων πού ἐπιτίθενται – ἀποκαλύπτουν καί ἐκείνων πού ἀμύνονται δέν εἶναι ὀσοῦ ἀμετάβλητες, τουλάχιστον ὄταν πρόκειται γιά τοὺς τακτικούς χειρισμούς πού προκαλοῦν τὰ πολιτικά σκάνδαλα. Δέν εἶναι πάντα οἱ ἐπιτιθέμενοι ἐκείνοι πού ζητοῦν νά ἐπεκταθοῦν πέρα ἀπό τόν ποινικό νόμο καί δέν εἶναι πάντα οἱ ἀμυνόμενοι ἐκείνοι πού ζητοῦν νά περιοριστοῦν σ' αὐτόν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα γιά ἀκριβῶς ἀντίθετες ἐπιλογές εἶναι ἡ περίπτωση τῆς παραπομπῆς στελεχῶν τῆς ΕΡΕ στίς ἀρχές τοῦ 1965 γιά καταχρήσεις σχετικά μέ τή ΔΕΗ, πού ἔγιναν, ὅπως ὑποστήριξε ἡ ΕΔΑ, κατά τήν περίοδο πού ἡ ΕΡΕ ἀσκούσε τήν κυβέρνηση.¹⁴ Ὅταν ἡ ΕΔΑ ἔκανε τήν πρόταση παραπομπῆς, ἡ ΕΡΕ ἀντέδρασε τονίζοντας ὅτι πρόκειται γιά παραπομπή τῆς

6. Βλ. *Τό Βῆμα*, 21.6.1979, σ. 1.

7. Βλ. *Τό Βῆμα*, 19.6.1979, σ. 1.

8. Βλ. *Τό Βῆμα*, 20.6.1979, σ. 1.

9. Βλ. *Τό Βῆμα*, 19.6.1979, σ. 1: «Τό ΠΑΣΟΚ ζητᾶ στή Βουλή νά παραιτηθεῖ ὁ ὑπουργός Παιδείας καί οἱ δύο ὑφυπουργοί. Ὁ κοινοβουλευτικός ἐκπρόσωπος τοῦ ΠΑΣΟΚ κ. Γ. Ἀλευράς κατηγόρησε τήν ἔλλειψη πολιτικῆς εὐθιξίας... καί τόνισε ὅτι ἡ ἔλλειψη αὐτή θά ὀδηγήσει τὰ πάντα σέ κατάρρευση καί θά γίνει πρῶτα ἀπ' ὄλα ἡ αἰτία νά καταρθεῖ τὸ καθεστῶς τῆς Ν. Δημοκρατίας». Γιά τίς ὄμοιες δηλώσεις τῶν ἄλλων κομμάτων βλ. *Τό Βῆμα*, 15.6.1979. Μόνο ὁ *Ριζοσπάστης* (15.6.1979, σ. 1) θά... πρωτοτυπήσει καί αὐτή τή φορά: γιά ὄλα φταίει ἡ προσπάθεια τῆς κυβέρνησης «νά ἐξυληρεθῆσει μέ κάθε τρόπο τὰ συμπερόντα τῶν μονοπωλίων».

10. Χαρακτηριστικά δήλωσε ὁ κ. Γ. Πεσμαζόγλου: «Ἡ πολιτικῆ εὐαισθησία θ' ἀπαιτοῦσε ὕστερα ἀπό τή συγκλονιστικῆ ἀνωμαλία πού ἀποκαλύφθηκε, τήν ἀμεση παραίτηση τοῦ ἀρμόδιου ὑπουργοῦ – ἀνεξάρτητα ἀπό τίς ὀποιεσδήποτε ὑπηρεσιακές εὐθύνες. Αὐτό ἐπιβάλλει τό χρέος ἀπέναντι στό λαό», *Τό Βῆμα*, 15.6.1979, σ. 8.

11. Βλ. *Τό Βῆμα*, 14.6.1979, σ. 8. Ὁ ὑφυπουργός Παιδείας κ. Β. Κοντογιαννόπουλος ἰσχυρίσθηκε ἐπίσης ὅτι εἶναι ἀπαράδεκτο νά «ἀποδίδονται εὐθύνες στήν κυβέρνηση γιά ἓνα γεγονός πού ἀνάγεται στή σφαῖρα τοῦ Ποινικοῦ Δικαίου», *Τό Βῆμα*, 16.6.1979, σ. 1. Ὅμοιες εἶναι καί οἱ δηλώσεις τοῦ κυβερνητικοῦ ἐκπροσώπου, *Τό Βῆμα*, 16.6.1979, σ. 7.

12. Ἔτσι ὁ κ. Γ. Ράλλης στίς σχετικές δηλώσεις του. Βλ. *Τό Βῆμα*, 16.6.1979, σ. 7.

13. *Τό Βῆμα*, 16.6.1979, σ. 7.

14. Βλ. *Τό Βῆμα*, 23.1.1965, σ. 8.

κυβερνητικής της πολιτικής· την κυβερνητική πολιτική μπορεί όμως κανείς να την αποδέχεται ή να την απορροφεί με πολιτικά κριτήρια, όχι με ήθικα ή νομικά.¹⁵ Αντίθετα ή ΕΔΑ και ή ΕΚ υποστήριξαν τότε, μολονότι «έπιτιθέμενοι», ότι τό ζήτημα δέν είναι καταρχήν καθαρά πολιτικό, αλλά ήθικό πού έμπίπτει και στίς διατάξεις του ποινικού νόμου.¹⁶ Η πρόταση παραπομπής δέν άφορά όλη την ΕΡΕ, αλλά μόνο όρισμένα στελέχη της. Η ΕΡΕ δηλαδή υποστήριξε ότι ή πρόταση παραπομπής άφορούσε όλόκληρο τό κόμμα και έξυπηρετούσε μόνο πολιτικούς – κομματικούς σκοπούς. Αντίθετα ή ΕΔΑ και ή ήγεσία της ΕΚ επέμεναν ότι τά δικαστήρια ήταν άρμόδια να κρίνουν άν διαπράχτηκαν καταχρήσεις, άρα άν παραβιάστηκε από όρισμένα άτομα ό ποινικός νόμος και προσβλήθηκαν τά πολιτικά ήθη.

Σ' αυτή την αντίπαράθεση επιχειρημάτων, προσώπων και συναισθημάτων, σ' αυτή την αδιάκοπη έναλλαγή των ρόλων, ό πολίτης παραμένει μόνιμα στή σκιά, αδύναμος να αναγνωρίσει πιά είναι πραγματικά ή κορυφαία σκηνή και ποιά ή δραματική άκμή στά σκανδαλιστικά σενάρια πού του προσφέρει ό τύπος. Ένα μόνο έπιθυμεί: τή λύση – κάθαρση, πού θά τον ανακουφίσει από τή νέα συναισθηματική έκκρεμότητα, πού θά άποσαφηνίσει εκ νέου τή διάκριση ανάμεσα σε ένοχους και άθώους, σε ήθικούς και άσυνείδητους. Τό σενάριο, πού του προσφέρει ή δημοσιογραφική σκανδαλοθηρία, παρά την τυχόν πολλαπλότητά του, σε ένα μόνο δρόμο τον οδηγεί: να διαλέγει ανάμεσα στον Άννα και στον Καίφα.

Σκανδαλισμός ή πολιτική ένεργοποίηση;

Η δημοσιοποίηση σκανδάλων, πού διαπράττουν μέλη ή στελέχη του κυβερνητικού μηχανισμού, προκαλεί αναμφίβολα μία μικρή ή μεγαλύτερη φθορά στην κυβέρνηση. Ποιό είναι όμως τό περιεχόμενο αυτής της φθοράς; Οί πολιτικές όργανώσεις και οι έφημερίδες της αντιπολίτευσης πώς έπεξεργάζονται και πώς εκθέτουν τό έμπόρευμα – σκάνδαλο; Τί είδους συνειδησιακές διεργασίες προκαλούνται στίς λαϊκές μάζες;

15. Βλ. την όμιλία του κ. Π. Κανελλόπουλου στή Βουλή (*Τό Βήμα*, 6.2.1965, σ.5): «Η πολιτική μιάς κυβερνήσεως, αξιότιμοι κύριοι συνάδελφοι, δέν παραπέμπεται εις δικαστήρια και δέν παραπέμπεται ούτε και εις ανακριτικήν επιτροπήν. Έάν τοúτο πράξητε, έάν προχωρήσητε, χωρίς να ύπάρχη θέμα οιασδήποτε ποινικώς διωκτέας πράξεως... θά κλονίσητε τό Σύνταγμα, θά κλονίσητε τά βάθρα τά ήθικά του δημοκρατικού πολιτεύματος, άνευ των όποιων τό γράμμα του Συντάγματος είναι λόγος κενός».

16. Βλ. ένδεικτικά *Τό Βήμα*, 30.1.1965, σ.8, όπου παρατίθεται μέρος από την όμιλία του τότε πρωθυπουργού κ. Γ. Παπανδρέου στή Βουλή: «Επιθυμώ να προδώ εις μίαν δήλωσιν, ή όποία άποτελεί επανάληψιν παλαιότερων δηλώσεων εις αναλόγους περιπτώσεις. Τό συζητούμενον θέμα δέν είναι πολιτικόν, είναι θέμα ήθικόν και δικαστικόν». Βλ. επίσης την όμοια παρέμβαση του στην κοινοβουλευτική συζήτηση, *Τό Βήμα*, 6.2.1965, σ.5.

Γιά τίς ειδικότερες τεχνικές πού χρησιμοποιούν τά μεγάλα δημοσιογραφικά συγκροτήματα για να αξιοποιήσουν έμπορικά κάθε πολιτικό σκάνδαλο, δηλαδή για να μεταμορφώσουν την πολιτική είδηση στο πολύτιμο έμπόρευμα «σκάνδαλο», άρμοδιότεροι είναι οι επαγγελματίες δημοσιογράφοι.¹⁷ Έγώ περιορίζομαι εδώ να σημειώσω ότι τό πολιτικό σκάνδαλο άποτελεί για τον έλληνικό τύπο, συμπολιτευόμενο ή αντιπολιτευόμενο, την είδηση. Τί συμβαίνει πιά συγκεκριμένα στο χώρο της αντιπολίτευσης, γιατί μόνο αυτός ένδυναφέρει εν προκειμένω; Έδώ ή συμφωνία ανάμεσα στα πολιτικά κόμματα και στα δημοσιογραφικά συγκροτήματα είναι πλήρης: καθώς ζητούν να μετέχουν ως πρωταγωνιστές στο... συγκλονιστικό πολιτικό υπερθέαμα, άποδέχονται άναγκαστικά και τή λογική του. Οί πολίτες θεατές έχουν μιά σπάνια τύχη· οι προβολείς του θεάτρου ξαφνικά πολλαπλασιάζονται και δέν φωτίζουν μόνο τή σκηνή με τά πλουμιστά ντεκόρ και τούς πολυτάλαντους πολιτικούς, αλλά και τά παρασκήνια με τούς υποβολείς και τά μικροσυμφέροντα και άνταγωνισμούς των πρωταγωνιστών και των κομπάρσων. Και τότε μπορούν αίφνης να δούν όλοι ποιός είναι «πραγματικός» ό καλός και ποιός ό κακός, ποιός ό ήθικός και ποιός ό άνήθικος. Και φυσικά χειροκροτούν ή άποδοκιμάζουν όλοι μαζί, ένθουσιασμένοι από τίς αποκαλύψεις και σκανδαλισμένοι συγχρόνως από τή γυμνή... πραγματικότητα. Τό πολιτικό σκάνδαλο βοήθησε άκόμη μιά φορά να διακοπεί ή δυσκαμψία της εικόνας και ή μονοτονία του πολιτικού σενάριου: τό θέαμα της έξουσίας αντικατέστησε πειστικά την πρακτική της έξουσίας.

Πώς λειτουργεί λοιπόν στην πράξη ή αποκάλυψη και ή δημοσιοποίηση σκανδάλων από τον τύπο; Καταρχήν λειτουργεί συμπληρωματικά, δηλαδή άπλώς επιβεβαιώνει προϋπάρχουσες άπόψεις και προκαταλήψεις μιάς μερίδας άναγνωστών, ότι «οί άλλοι» δέν έγγυώνται τή διαφύλαξη της πολιτικής ήθικης. Πέρα από αυτό, τό σκάνδαλο μπορεί να προκαλέσει κάποιες μετατοπίσεις και στίς ύπάρχουσες πολιτικές διαθέσεις εκείνων των άναγνωστών πού δέν είναι έντονα προσκολλημένοι σε όρισμένες πολιτικές εκτιμήσεις ή σε ένα όρισμένο πολιτικό κόμμα. Αυτή ή τελευταία επίδραση υλοποιείται με την πρόκληση μιάς διαρκούς έντασης ανάμεσα στίς προϋπάρχουσες πολιτικές διαθέσεις τους από τή μιά μεριά και στον επαναλαμβανόμενο σκανδαλισμό τους από την άλλη. Και στίς δύο περιπτώσεις, πάντως, για να άποκτήσει ή είδηση την ειδική μορφή του έμπορεύματος «πολιτικό σκάνδαλο» απαιτούνται οι τεχνικές και οι μέθοδοι της ιδιωτικής διαφήμισης και όχι της πολιτικής άνάλυσης. Μία σύγκριση ανάμεσα στην προβολή του έμπορεύματος «πολιτικό σκάνδαλο» από τον τύπο και στή διαφήμιση λ.χ. κάποιων άπορρυπαντικών από την τηλεόραση είναι ιδιαίτερα διαφωτιστική· άρκει να δάλει κανείς στή θέση της κουζίνας τά πολιτικά παρασκήνια, στή θέση της νοικοκυράς τον πολίτη, στή θέση του άπορρυπαντικού κάποιο πολιτικό κόμμα και, τέλος, στή θέση της άγοράς του άπορρυπαντικού τό ψηφοδέλτιο. Η άνάγκη της νοι-

κοκυράς να βεβαιωθεί είτε ότι το άπορρυπαντικό της είναι πράγματι το καλύτερο είτε ότι μία αλλαγή θα κάνει τα ρούχα όχι καθαρά, αλλά... πεντακάθαρα, είναι και η ανάγκη του άναγνώστη να βεβαιωθεί είτε ότι το κόμμα «του» προστατεύει τα πολιτικά ήθη είτε ότι για την καλύτερη προστασία τους είναι ίσως σκόπιμο να ψηφίσει άλλο κόμμα. Τό επίπεδο «ανάλυσης» που χρησιμοποιεί ή διαφήμιση είναι και τό επίπεδο που χρησιμοποιεί ή σκανδαλοθηρία ή καταβολή διανοητικής ενέργειας που απαιτείται από τή νοικοκυρά. Απαιτείται και από τόν πολίτη. Στόν πόθο τής νοικοκυράς για ρούχα «πεντακάθαρα», αναλογεί ό άφελής πόθος του «μέσου άναγνώστη» για ένα κόσμο ειδυλλιακό και ήθικό, για μία πολιτική που θά θίγει τά κακώς κείμενα μέ happy end τήν όριστική έπιβολή του Καλού πάνω στο Κακό.

Γιά να μπορέσει λοιπόν ή είδηση να άποκτήσει τήν ειδική μορφή του έμπορεύματος «πολιτικό σκάνδαλο» πρέπει να άπαγκιστρωθεί από τίσ συγκεκριμένες πολιτικές και ιστορικές τής διαστάσεις, να «άκινητοποιηθεί» και να προσαρμοστεί στις έπιθυμίες μιας άμφίβολης «κοινής γνώμης», αυτού του «άφανους κοινοβουλίου» που μαθαίνει κάθε μέρα μέ τήν ίδια εύκολία είτε να χειροκροτεί είτε να άποδοκιμάζει είτε να άπέχει, πάντως όχι να συμμετέχει. Τό σκάνδαλο πρέπει να διαφημίζει και όχι να άναλύει, να σοκάρει και όχι να κινητοποιεί, να ένώνει ήθικά και όχι να χωρίζει πολιτικά και ιδεολογικά. Άνάλογα και ή δημοσιογραφία άναδεικνύεται σε έπισημη του σκανδάλου, σε έπιδέξιο ζογκλέρ και σε ριζικό του μίας πολιτικής ιδεολογίας, που εισάγει προοιδικτόδεις φοβίες και προτείνει έμμεσα τήν έπιστροφή στόν «ιδιωτικό βίο».

Τό άποτέλεσμα είναι τότε αυτό που μέ τόση φροντίδα καλλιιεργήθηκε και στή μεταδικτατορική Έλλάδα: σκάνδαλο θεωρείται μόνο ό,τι ένδιαφέρει τή σύγχρονη κυβέρνηση - άντιπολίτευση, πολιτική θεωρείται μόνο ό,τι κάνουν ή δηλώνουν τά κόμματα και οι διάφοροι πολιτικοί «στάρ», κοινοβουλευτικοί ή έξωκοινοβουλευτικοί. Άπό τά πολιτικά σκάνδαλα δέν προκύπτουν ούτε άναλύσεις ούτε λαϊκές κινητοποιήσεις, αλλά πλεονάζοντα σεκάνς, σιδηροδέσμια προφίλ, μελαγχολικές ήθικολογίες και στομφώδη συνθήματα. Ό «ελεύθερος χρόνος» που διαθέτει ό πολίτης για τήν πολιτική ενημέρωσή του καταντά μία άκοπη λήψη, μία πολυάσχολη παθητικότητα που άρνιέται τή σύνθεση. Πώς μπορεί ή άνάλυση να διαπεράσει αυτή τήν άδιάκοπη άναθυμίαση των σκανδάλων, πώς μπορεί να διαφύγει από τόν κίνδυνο να παραμείνει περιθωριακό φαινόμενο; Δέν ξέρω άν είναι δυνατό να νικηθεί ό διάβολος μέ τόν Βεελζεβούλ. Όταν όμως ή φθορά που προκαλούν στήν κυβέρνηση τά πολιτικά σκάνδαλα περιορίζεται σε κάποιες συναισθηματικές διαταραχές και δέν συνοδεύεται από ουσιαστικότερες συνειδησιακές διεργασίες και λαϊκές άνασυντάξεις, τότε ή σοσιαλιστική άλλαγή είναι άκόμη πολύ μακριά, άσχετα από όποιαδήποτε έκλογικά άποτελέσματα. Γιατί σοσιαλισμός μέ «στάρ» έπι

σκηνης και τίσ λαϊκές μάζες στο κυλικείο, δέν είναι παρα άναχρονιστική καρικατούρα μέ κόκκινα, πράσινα, πορτοκαλιά, κίτρινα ή κάποια άλλα χρώματα. Για να είναι όμως οι λαϊκές μάζες στο προσκήνιο, δέν άρκει κάποιος άντιδεξιός σκανδαλισμός τους· χρειάζονται πολύ περισσότερα... Ό σκανδαλισμένος πολίτης, πάντως, στήν πραγματικότητα άποσύρεται από τήν πολιτική. Και όσο περισσότερο ή σκανδαλοθηρική δημοσιογραφία, που είναι τόσο πολύτιμη και τόσο άποτελεσματική στήν ελληνική «πολιτική άγορά», πετυχαίνει να άποδοσμεύει και να ίκανοποιεί τά παραγκωνισμένα από τήν πολιτική πρακτική πολιτικά ήθη, τόσο περισσότερο όδηγείται και ό πολίτης - άναγνώστης στο ρόλο του άπλου θεατή που άναρωτιέται: πώς να τά βγάλει πέρα ή «ύψηλή» ήθική άκραιότητα μέ τόν «κατώτερο» ώφελιμισμό; Πώς μπορεί ή πολιτική ήθική να άντέξει στήν όχλαγωγία και στήν πανουργία τής πολιτικής; Γιατί να μην άποσυρθεί στή γαλήνη μιας ήθικής ιδιώτευσης; Ό πολίτης, προσβεβλημένος από τό άνήθικο «πολιτικό παιγνίδι» που παίζεται σε βάρος του, περιορίζεται ίσως να διαλέξει κάποιον άλλο ψηφοδέλτιο. Τότε άνακουφίζεται, θεωρεί τόν έαυτό του πάλι έλεύθερο, ενεργητικό, «κυρίαρχο» κατά τό άρθρο 1 του Συντάγματος, ένω στήν πραγματικότητα παραμένει ένας άπλος θεατής - καταναλωτής τής πολιτικής. Στο πολιτικό υπερθέαμα δηλώνει παρών, αλλά δέν έχει κανένα ρόλο, έννοχίζεται και συνεχίζει να χαμογελά.

Η ιδιαίτερη σημασία των πολιτικών σκανδάλων για τίσ πολιτικές διαδικασίες στήν Έλλάδα έγκλωβίζεται, έτσι, τή διεκδίκηση τής πολιτικής έξουσίας σε μία ήθικολόγα έπιχειρηματολογία και στή μάχη των έντυπώσεων άνάμεσα στήν κυβέρνηση και στήν άντιπολίτευση. Στή μάχη αυτή ή διανομή των ρόλων είναι μονοσήμαντη: οι πολίτες δικαιούνται μόνο να σκανδαλίζονται και να διαλέγουν ψηφοδέλτιο.

17. Ένδιαφέρον είναι ωστόσο να σημειωθούν κάποιες «συμπώσεις» για τίσ τεχνικές αυτές. Στήν *Καθημερινή*, άκριβώς πάλι στήν είδησιογραφία για τή διαρροή των θεμάτων, ό άναγνώστης ενημερώνεται για τά έξη: Στίς 15.6.1979, σ.3 ότι «δεκαπεντάχρονη τραυμάτισε τό φίλο τής μητέρας τής», στίς 17-18.6.1979, σ.3 ότι «έκοπαν τό δάχτυλο πεθαμένου και υπέγραψαν έπιταγές», στίς 17.8.1979, σ.3 ότι «κοριτσάκι 20 μηνών έπεσε σε καζάνι μέ βραστό γάλα». Άνάλογα ενημερώνεται και ό άναγνώστης στο *Βήμα*, στίς 14.6.1979, σ.8 ότι «πίαστηκαν έπ' αυτοφώρω για άποπλήνση», στίς 21.6.1979, σ.1 για τό «φίλμ του Πρεβέζης», ένω στα άλλα φύλλα πάλι στήν είδησιογραφία τής διαρροής των θεμάτων βρίσκονται οι συνέχειες από τό μυθιστόρημα «Υπηρεσία δολοφόνων». Ό *Ριζοσπάστης*, δέν διαφέρει ουσιαστικά: άποφεύγει βέβαια να μοντάρει πάλι στήν είδησιογραφία για τή διαρροή κάποιες είδήσεις για σεξουαλικά έγκλήματα, δέν έγκαταλείπει όμως όπωσδήποτε τή φρίκη, όταν σχεδόν σε όλα τά φύλλα του τής περιόδου έπιμένει να βάζει στίς σελίδες 1 και 9 άκριβώς πάλι στόν Γ. Ράμμο τίσ είδήσεις και άνακοινώσεις των «έαμογενών».

Ἐπί τῷ παπποῦ σὺν τῷ ἐγγονῷ

πολιτικοποίηση τῆς Ἀριστερᾶς σημαίνει: τί θά γίνει μ' ἐκείνη τὴν ὑπόθεση τοῦ σοσιαλισμοῦ;

τοῦ Ἄγγελου Ἐλεφάντη

Σέ ἐποχές πολιτικῆς ἀκινήσιας σάν κι αὐτὴ πού ζοῦμε, ἡ πολιτικὴ ἔχει τὸ ἕξις κοινὸ μὲ τὴ διαφῆμιση: παρουσιάζει τὸ νεωτερισμὸ γιὰ νέο. Ἐτσι, ὅποιοσδήποτε μπορεῖ νὰ αὐτοχαρακτηριστῆ ἀνανεωτῆς, ὅποιοσδήποτε μπορεῖ νὰ χαρακτηρίσει τὸ ὀδύνηποτε ἀνανεωτικὸ.

Γιὰ ἀνανέωση καὶ νέες ἰδέες ἔγινε λόγος πολὺς καὶ σέ μᾶς τὰ τελευταῖα χρόνια. Ἐπειδὴ ὅμως σάν ἀνανέωση ἐμφανίστηκαν διάφοροι στυλωμένοι νεωτερισμοί, ἐπειδὴ αὐτὴ ἡ «ἀνανέωση» ἦταν τὰ παλιὰ συνθήματα μὲ καινούρια λόγια, ἐπειδὴ ἔτσι ξαναζωντανεύει ἡ πολιτικὴ πού φτιάχεται χωρὶς διάλογο ἀνάμεσα στὴ σκέψη καὶ τὴ δράση, τὴ θεωρία καὶ τὴν ἐμπειρία, ὁ κόσμος ξαναγύρισε στὰ ὄχυρά τοῦ ἰδιωτικοῦ, ἔχασε τὴν ἐφεση τῆς ἀλλαγῆς ἀπαλλοτριώνοντας τὰ «κεκτημένα» πολιτικὰ του δικαιώματα μὲ τὴ συγκαταβατικὴ ἀσκηση τῶν ἐκλογικῶν του καθηκόντων μιά φορά τὰ τρία – τέσσερα χρόνια ἢ μὲ φθινοπωρινούς περιπάτους στὰ φεστιβαλικά πανηγύρια. Ἡ πολιτικὴ ξεκόπηκε ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη ζωὴ τῶν ἀνθρώπων. Ἄλλωστε, δέν εἶναι σπάνιο ἀκόμη καὶ μερικὰ Νόμπελ νὰ προβάλλουν τὸ κύρος τους γιὰ νὰ ξαναχτιστοῦν τὰ στεγανά μεταξὺ τοῦ πολιτικοῦ καὶ τῆς ὑπόλοιπης ζωῆς πού κάποιες ταραγμένες στιγμὲς τῆς ἱστορίας μᾶς εἶχαν γκρεμίσει καὶ τὰ νομίζαμε γιὰ πάντα γκρεμισμένα. Καὶ γιατί, κοιτάζοντας γύρω μᾶς, νὰ μὴ διαπιστώσουμε ὅτι ὄλες οἱ προκαταλήψεις γιὰ τὴν πολιτικὴ ἔχουν τόσο σφραγίσαι τὴ καθημερινὴ συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων ὥστε δύσκολα μπορεῖς νὰ παρακάμψεις διλήμματα τοῦ τύπου «ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ ζωὴ», «τὰ δημόσια καὶ τὰ ἰδιωτικά», τὰ «ἀνθρώπινα ἢ τὰ πολιτικά»;

Ὅτι ἡ πολιτικὴ πού φτιάχεται γιὰ λαϊκὴ κατανάλωση μοιάζει μὲ τὰ «ἐπαναστατικά» ἐμπορεύματα πού λανσάει ἡ διαφῆμιση, δέν εἶναι παράδοξο. Ἀλλά, γιὰ νὰ συνεννοούμαστε, αὐτὴ ἡ ἀντίληψη κι αὐτὴ ἡ πρακτικὴ τῆς πολιτικῆς εἶναι καὶ λέγεται *ἀστική*. Καὶ διάφανος ὁ σκοπὸς τῆς: νὰ ἐμποδίζει τὴν ἀφύπνιση τῶν μαζῶν, νὰ ἐμποδίζει τίς λαϊκὲς δυνάμεις νὰ ἀναλαμβάνουν πρωταγωνιστικοὺς ρόλους. Μόνο πού θά περίμενε κανεὶς ὅτι ἡ Ἀριστερά, κάποια μερίδα τῆς ἔστω κι ἰδιαίτερα ἡ φερώνυμη ἀνανεωτικὴ ἀριστερά, θά πρόβαλε ἀντιστάσεις στὴ γενικὴ ρολὴ τῆς ἀπολιτικότητας, ὅτι θά πάλευε γιὰ τὴν ἐπανάκτηση τοῦ δικαιώματος τῶν ἀνθρώπων στὴν πολιτικὴ. Ἄν, παρὰ ταῦτα, καὶ ἡ ἀνανεωτικὴ ἀριστερά πρόσφερε σὺν κόσμῳ τῆς νεωτεριστικῆς συνθή-

ματα ἀντὶ γιὰ νέες προοπτικὲς, οἱ αἰτίες εἶναι πολλές. Τὸ ὅτι ὅμως δέν συλλογίστηκε ἀρκετὰ τὸ κοινωνικὸ ἔδαφος πού ὁ ἀνανεωτικὸς τῆς λόγος θά ἔπρεπε νὰ γονιμοποιήσει, ὅτι δέν κατανόησε τίς τεράστιες κοινωνικὲς ἀλλαγές πού συντελέστηκαν τὰ τελευταῖα χρόνια σὺν τόπο μᾶς, ὅτι, τελικά, δέν πολιτικοποίησε τίς ἀλλαγές αὐτές, δέν εἶναι αἰτίες δευτερεύουσας σημασίας. Γιατί ἡ ἀνανεωτικὴ ἀριστερά μιλᾷ ἀκόμη γιὰ τὰ περασμένα. Ἀπαγγέλλει πολιτικὰ προγράμματα γιὰ τὰ περασμένα ἐξωραίζοντας ἀπλῶς ἓνα παλιὸ πολιτικὸ λόγο, ἐνῶ ὁ κόσμος ἀλλάξε.

Ἐπί τῷ παπποῦ σὺν τῷ ἐγγονῷ τὰ πάντα ἀλλάξαν

Ὅμως, ἂν κοιτάξει κανεὶς πρὸς τὰ πίσω, ἓνα διάστημα 50, 60 ἢ καὶ περισσότερα χρόνων, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ παπποῦ τοῦ ὡς τὸν ἑαυτὸ του, ὅσο λίγο κι ἂν ξέρει τὴν ἱστορία τοῦ τόπου του, θά καταλήξει σὸ ἕξις συγκλονιστικὸ γιὰ τὴν ἀφέλειά του συμπέρασμα: *ἀπὸ τὸν παπποῦ σὺν τῷ ἐγγονῷ τὰ πάντα ἔχουν ἀλλάξει*. Ὁ χῶρος, ἡ ὕλικὴ ζωὴ, οἱ ἰδέες, τὰ ἔργα, οἱ θεομοί. Εἶναι σίγουρο ὅτι ἡ διαπίστωση αὐτὴ στὴ γενικότητά τῆς δέν μπορεῖ νὰ βρεῖ σοβαρὲς ἀντιρρήσεις, καὶ πάντως ὄχι στίς γραμμὲς τῆς ἀνανεωτικῆς ἀριστερᾶς. Ὅμως ἂν δέν θέλουμε νὰ συγχέουμε τὴν περιγραφή τῆς ἐπιφάνειας τῶν πραγμάτων μὲ τὴ βαθιὰ κατανόηση τῶν κοινωνικοϊστορικῶν διαδικασιῶν, ἡ σιγουριά μᾶς πὺς ὁ κόσμος ἀλλάξε θά εἶχε νόημα, δηλαδὴ μιά σοβαρὴ ἀλήθεια μέσα τῆς, ἂν τὴ βγάζαμε ἀπὸ τὰ βαλτονέρια τῆς κοινῆς καὶ τῆς κοινότητος παραδοχῆς: ἂν ἐξετάσουμε τί, πὺς ἀλλάξε καὶ τί ἔγινε ἀλλάζοντας.

Ἐδῶ πρέπει νὰ ποῦμε μιά μεγάλη – γιὰ τίς συνειδήσεις τῆς – κουβέντα: ὁ «λίγος» καπιταλισμὸς πού ὑπῆρχε στὰ χρόνια τοῦ παπποῦ μᾶς προσάρμοσε καὶ ἐνσωμάτωσε τὸν προκαπιταλιστικὸ του περιγυρο, τσάκισε τὴν προκαπιταλιστικὴ του κληρονομιά, ὀργάνωσε καὶ ὀργανώνει μὲ τὸ σύστημα τῆς δικῆς του λογικῆς τὸ σύνολο τοῦ κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ. Ἐτσι ὁ ἐγγονός, μαζί μὲ τὴν κληρονομιά κάποιου χωραφιοῦ (ἀγροτικὸν ἀκίνητον), πού σὸ μεταξὺ μετατράπηκε σὲ οἰκόπεδο (ἀστικὸν ἀκίνητον), κληρονόμησε κι ἓνα «νέο» καθεστῶς. Ἡ ἐγχείρηση πέτυχε ἀλλὰ ὁ ἀσθενὴς ἀπεβίωσε. Ἀλλαγές πραγματοποιήθηκαν ἀλλὰ καὶ οἱ προκαπιταλιστικὲς μορφές καὶ δομὲς ἀνῆκουν ὀριστικὰ σὸ παρελθόν.

Αὐτὴ ἡ τελευταῖα διαπίστωση δέν εἶναι κοινὰ ἀποδεκτὴ. Λησμονιέται ἀπὸ πολλοὺς ὅταν πρόκειται νὰ

σκεφτούμε και να πράξουμε πολιτικά σε μία κοινωνία που είναι καπιταλιστική. Γι' αυτό έχει σημασία να τονιστεί με τη μεγαλύτερη δυνατή έμφαση. Κι ακόμη, για να ξεφύγει από τη σφαίρα των διακηρύξεων, θά πρέπει να αναλυθούν οι διαδικασίες που οδήγησαν στην καπιταλιστική ολοκλήρωση, οι δυνάμεις που αντιστάθηκαν, οι νέες σχέσεις που δημιουργήθηκαν.

Όσα ακολουθούν δεν έχουν σκοπό να δείξουν τα καθέκαστα της καπιταλιστικής ολοκλήρωσης στην χώρα μας· αλλά για να είναι τα πράγματα σαφέστερα, πολύ συνοπτικά, υπενθυμίζω εκείνα τα φαινόμενα που την πιστοποιούν. Αναπτύχθηκε, λοιπόν, ο δευτερογενής τομέας (βιομηχανία, βιοτεχνία κ.λπ.) ώστε το 1977 η συμμετοχή του στη διαμόρφωση του Άκαθάριστου Έθνικου Προϊόντος να φτάσει τα 29,2% ενώ περιορίστηκε ο γεωργικός τομέας (1977: συμμετοχή κατά 17,2% στη διαμόρφωση του ΑΕΠ). Έπεκτάθηκε η μισθωτή εργασία και περιλαμβάνει περίπου 42,3% του συνολικού ενεργού πληθυσμού (ή 1.369.844 μισθωτοί σε σύνολο 3.234.996 ενεργό πληθυσμό για το 1971). Έπικράτησε το βιομηχανικό μοντέλο στην οργάνωση της παραγωγής, το χρηματιστικό κεφάλαιο δεσπόζει στην ελληνική οικονομία, ο πληθυσμός μετατράπηκε σε αστικό, η ελληνική αγορά ενσωματώθηκε στην παγκόσμια καπιταλιστική αγορά, το κράτος παρεμβαίνει αποφασιστικά και οργανικά στην αναπαραγωγή του κεφαλαίου, αναδείχτηκε το καπιταλιστικό Σχολείο με τις «κλασικές» πλέον λειτουργίες του για την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης, την κοινωνική επιλογή και τον έλεγχο της κοινωνικής κινητικότητας.

κοινωνικής πρακτικής» που μέσα από την άνεπη πάλη τους παράγουν και αναπαράγουν την καπιταλιστική δομή, αυτό που λέμε καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής και, κατ' επέκταση, τόν σύνολο κοινωνικοοικονομικό σχηματισμό. Τίς τάξεις αυτές, επειδή υπάρχουν μέσα από ένα σύστημα αντιθετικών σχέσεων, σχέσεων πολιτικής και ιδεολογικής κυριαρχίας / υπαγωγής (στο πολιτικοϊδεολογικό επίπεδο) και σχέσεων παραγωγής / εκμετάλλευσης στο οικονομικό επίπεδο), δεν έχουμε άλλο δρόμο παρά να τις θεωρήσουμε τάξεις του σύγχρονου καπιταλισμού: ούτε του «δύσμορφου», ούτε του «νόθου», ούτε του «υπανάπτυκτου», ούτε του «μεταπρακτικού». Του καπιταλισμού λοιπόν. Πού σημαίνει ότι οι έγγονοι – ίσως έντελώς διαφορετικά από τους παππούδες τους – είναι κατανεμημένοι στις κοινωνικές τάξεις του σύγχρονου καπιταλισμού και οι μεταξύ τους σχέσεις είναι σχέσεις υπαγωγής – κυριαρχίας – εκμετάλλευσης, σχέσεις ακατάπαυστης αντιπαλότητας, ανοιχτής ή λανθάνουσας, που οι παλαιοί ονόμαζαν ταξική πάλη.

Για όσους θά ήθελαν να διαβάσουν τα παραπάνω άλλως, προλαβαίνω να πω πως οι κοινωνικές και ταξικές σχέσεις που επικρατούν στον τόπο μας δεν είναι όλες καπιταλιστικού χαρακτήρα μία και ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής δεν είναι ο μόνος που υπάρχει αλλά συνυπάρχει ανταγωνιστικά με την άπλη έμπορευματική παραγωγή, τη χειροτεχνική βιοτεχνική παραγωγή και την αυτοκαταναλωτική οικονομία. Έπειδή όμως ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής κυριαρχεί και αποτελεί τη δυναμική ανάπτυξης, μπορούμε να δεβαιώσουμε ότι έχει παρέλθει ή περιόδος όπου οι διάφοροι τρόποι και μορφές παραγω-

Μέ τα προηγούμενα έντοπίζουμε λίγα από τα βασικά γνωρίσματα του σημερινού κοινωνικοοικονομικού σχηματισμού, γνωρίσματα που εδραιώνουν τη σιγουριά μας για τόν καπιταλιστικό χαρακτήρα του. Πρέπει ωστόσο να προστεθεί ότι τα προηγούμενα δεδομένα αποκτούν νόημα για την ανάλυση και για τα συμπεράσματά μας μόνο στο βαθμό που είμαστε σε θέση να τα συσχετίσουμε με τις κοινωνικές τάξεις στις οποίες είναι ένταγμένοι οι σημερινοί έγγονοι των παππούδων τους – νομείς της κληρονομιάς ή αποκληρωμένοι φτωχοσυγγενείς. Γιατί, ο καπιταλιστικός καταμερισμός εργασίας, μέσα από τις διαδικασίες που τόν ανέπτυξαν, έχει διαμορφώσει τις δικές του κοινωνικές τάξεις, δηλαδή εκείνα τα «σύνολα φορέων

γής συνυπήρχαν στη βάση μιας ιδιόμορφης και συνεχώς ρευστοποιούμενης ισορροπίας: οι ισορροπίες της μεταβατικής περιόδου ανατράπηκαν άμετάκλητα υπέρ του καπιταλισμού.

Ένα ιστορικό παράδοξο: ΈΗ Άριστερά, δύναμη αντικαπιταλιστική, έδωσε για την καπιταλιστική ολοκλήρωση

Για να φτάσουμε στο σημερινό σημείο έγιναν πολλά. Οι άνθρωποι δούλεψαν, έχτισαν σπίτια, ξεχέρωσαν χωράφια κι ύστερα τα παράτησαν, άνοιξαν κι έκλεισαν εργοστάσια· οι καροτσιέρηδες απέκτησαν λεω-

φορεία, τὰ λαναράδικα έγιναν κλωστούφαντουργεία, ήρθαν ξένα κεφάλαια, τὰ κομποδέματα εξανεμίστηκαν, οί τοκογλύφοι ίδρυσαν τράπεζες, τό ναυτιλιακό και τό μεταναστευτικό συνάλλαγμα γέμισαν τόν τόπο μικρομάγαζα, γιγάντια έργα ορθώθηκαν, εργάτες έπαψαν νά είναι εργάτες ή άλλοι πήραν τή θέση τους· πληθύνθηκαν τά Γυμνάσια, τά Πανεπιστήμια, οί Σχολές, δρόμοι ανοίχτηκαν παντού, χωριά έρημώθηκαν, οί πόλεις γιγαντώθηκαν, οί κουζίνες γέμισαν ηλεκτρικές συσκευές και άπορρυπαντικά. Έγιναν κι άλλα αυτά τά χρόνια πού πέρασαν από τόν παππού στον έγγονό. Πόλεμοι, καταστροφές, αγώνες, δικτατορίες, πραξικοπήματα και προνομισιαμένα. Έπασαν κυβερνήσεις, ιστορικά κόμματα χάθηκαν, άλλα ξεφύτρωσαν, σωτήρες ξεχάστηκαν κι άλλοι άνέτειλαν στό στερέωμα, οί άνθρωποι αγωνίστηκαν μέ πείσμα στίς παρατάξεις τους πού οί πολλοί, μέσα στήν άνεμοζάλη, τίς άλλαζαν σάν τά πουκάμισα, θύματα έγιναν θύτες και διώκτες θύματα, άριστεροί άνένηψαν και δεξιοί άριστερίσαν· μιά δλόκληρη γενιά πέρασε διά πυρός και σιδήρου αφήνοντας τά κόκαλά της σέ χαντάκια και ξερονήσια· νόμοι, πολιτεύματα και θεσμοί άλλαξαν τόσες φορές. Πλημμύρα τά γεγονότα, τεράστιες μάζες, κι άς είμαστε μικρός λαός, ξεχύθηκαν στό προσκήνιο, πίστεψαν και ξεπίστεψαν, δολεύτηκαν και ξεβολεύτηκαν. Ήρθε τό μέσα έξω.

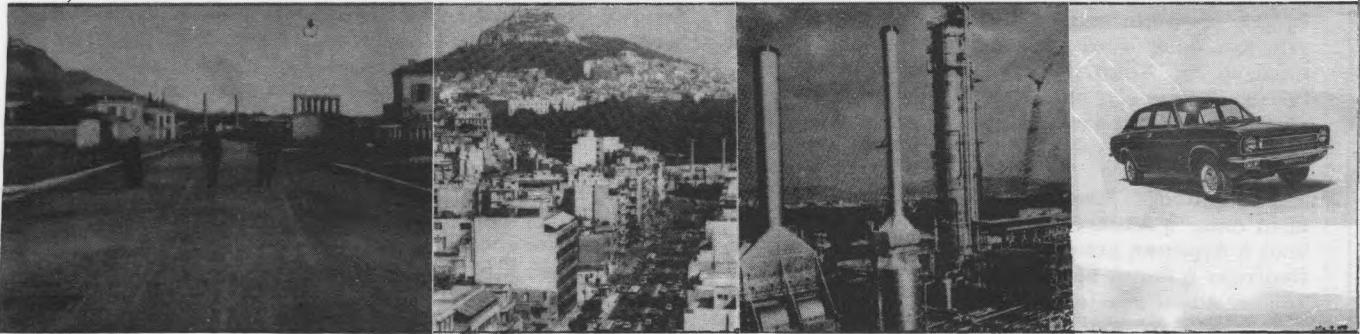
Νά «μάθει» ό έγγονός τά συγκεκριμένα στοιχεία τής αλλαγής και τίς διαδικασίες πού δόγησαν σ' αυτήν, είναι μιά μεγάλη ιστορία πού τόν ξεπερνάει, όπως ξεπερνάει κι όλους όσοι άσχολούνται μέ τήν αποδελτίωση της κάπως συστηματικότερα. Παρά

Αισθάνομαι τούς μύδρους πού έτοιμάζονται ενάντια στή βλασφημία. Ή ΄Αριστερά, δύναμη άντικαπιταλιστική - ή μήπως δέν ήταν; - δούλεψε και μάλιστα πρωτοποριακά για τήν καπιταλιστική δλοκλήρωση τής ελληνικής κοινωνίας; Και τότε γιατί οί καπιταλιστές από τήν πρώτη στιγμή τής εμφάνισής της τήν πέλκησαν; Αυτά, θά πουνε, είναι παραδοξολογίες.

Όμως δέν πρόκειται για παραδοξολογία, αλλά για τά παράδοξα τής ιστορίας, τίς περιπέτειες τής ιστορίας. Κι αυτό άκριδώς τό ιστορικό παράδοξο καλούμαστε νά συζητήσουμε όσοι δέν θεωρούμε αυτονόητο τό μέλλον τής ΄Αριστεράς, ούτε δεδομένο τό παρελθόν της.

΄Αριστερά συνθήματα και οί δεξιοί καρπωτές τους

΄Αν κρίνει κανείς τό ρόλο τής ΄Αριστεράς μέ τά μέτρα του άντιπάλου, μέ κριτήριο δηλαδή τό λυσσαλέο και σέ όλα τά επίπεδα αγώνα τής Δεξιάς, μέ γνώμονα τά τεράστια μέσα πού επιστρατεύτηκαν κατά καιρούς για νά εξουδετερώσουν τούς άριστερούς, κι ακόμα από τό γεγονός ότι όταν τά εγχώρια μέσα δέν άρκούσαν οί ξένοι προστάτες άπλόχερα παρείχαν άλλα προσφορότερα, εύκολα καταλαβαίνει ότι ή ΄Αριστερά ήταν σκληρό κόκαλο. Άντίπαλος επικίνδυνος. Και ήταν επικίνδυνος γιατί ούτε ήθελε ούτε δούλευε για τήν καπιταλιστική δλοκλήρωση. Άντίθετα μάλιστα. Και γι' αυτό, όταν τήν ευνόησαν οί συνθήκες, μπόρεσε νά συσπειρώσει τεράστιες λαϊκές δυνάμεις και νά άναδείξει πολιτικά άλλες ιστορικές προοπτικές

ταύτα όμως, ίσως όρισμένοι, μέσα σ' αυτό τό θολωμένο παρελθόν και τό θολότερο παρόν μέ τά άπειρα προβλήματα και τά άλλα ερωτήματα, είναι δυνατό νά διακρίνουν τό σημαίνοντα ρόλο τής ΄Αριστεράς, τής Κομμουνιστικής ΄Αριστεράς ιδιαίτερα.

Πραγματικά· από τόν όνειροπόλο σκαπανέα των σοσιαλιστικών όμίλων και τό χτικιασμένο τσαγκάρι του μεσοπολέμου ως τίς μέρες μας ή ΄Αριστερά αποτέλεσε άποφασιστική πολιτική και ιδεολογική δύναμη τής τεράστιας κοινωνικής προαγωγής. Κάτι παραπάνω. Ήταν ή πρωτοπόρα δύναμη σ' αυτή τή διαδρομή. Πρωτοπόρα ως προς τό αποτέλεσμα πού σήμερα έχουμε: τό σημερινό καπιταλιστικό κοινωνικό σχηματισμό.

άπό τήν προοπτική του άστισμού. ΄Τσως άσαφείς σέ πολλά τους σημεία αλλά σαφέστατες κατά τούτο: ότι άμφισβητούσαν τήν έξουσία τής δεξιάς. ΄Αρα ήταν ριζικά αντίθετες μέ τό σημερινό αποτέλεσμα. Κι ακόμα παραπέρα, επειδή, ξεκινώντας τό 1909 από τό Γουδί, ή Νέα Δημοκρατία του Καραμανλή και ή ΕΟΚ δέν ήταν «νομοτελειακά αποτελέσματα», ή προοπτική τής ΄Αριστεράς, ό σοσιαλισμός, ήταν μιά βάσιμη ιστορική δυνατότητα. Μιά τάση πού όμως δέν έπαληθεύτηκε. Η σοσιαλιστική έπαγγελία έχασε: πολεμήθηκε, ήττήθηκε, δέν κέρδισε. ΄Εκείνη τουλάχιστον ή έπαγγελία πού ενόσφικνε τό ΚΚΕ ως τόν Αύγουστο του 1949, μέχρι τότε πού οί τελευταίες τουφεκιές στό Γράμμο τόνιζαν κατηγορηματικά, άπόλυτα,

ὅτι ἡ τεράστια λαϊκὴ συσπείρωση τοῦ ΕΑΜ, πού δέκα χρόνια πρὶν εἶχε πάρει τὸ δρόμο τῆς ἄλλης ἱστορικῆς προοπτικῆς, ἦταν πλέον ἱστορικό παρελθόν.

Σ' ὅλη τὴν ἱστορικὴ διαδρομὴ στό σῶμα τῶν σοσιαλιστικῶν ἐπαγγελιῶν ἐνιπῆρχαν ὀρισμένοι προγραμματικοὶ στόχοι πού ἂν καί ἦταν σέ θέση νά προκαλέσουν ἀπελευθέρωση κοινωνικῶν δυνάμεων, ωστόσο, μποροῦσαν νά ἐγγραφοῦν καί στὴν ἀστική προοπτική. Στόχοι ὄχι οὐδέτεροι ταξικά καί πολιτικά, ἀλλὰ παρὰ τὸ ἐκ τῶν ὑπέρων κρινόμενο «ἀθῶο» ἰδεολογικό τους περιεχόμενο, γιὰ τὴν ἐποχὴ πού προδλήθησαν ἦταν ἀνατρεπτικοί. Καί ἦταν ἀνατρεπτικοί γιατί κανεὶς ἄλλος ἐκτός ἀπὸ τὴν Ἀριστερὰ δέν τοὺς ἠθελε τότε, γιατί ἂν ἐπικρατοῦσαν θά προκαλοῦσαν σοδαρές πολιτικές καί κοινωνικὲς ἀνατροπές πού ἡ ἀστικὴ τάξη τοῦ τόπου δέν μποροῦσε νά ἀντέξει καί γιατί, τέλος, συνδυάζονταν καί συναρθρώνονταν μὲ τὴ σοσιαλιστικὴ προοπτικὴ προεικονίζοντας τὰ στοιχεία μιᾶς νέας κοινωνίας. Γιατί, μὲ δύο λόγια, ἡ Ἀριστερὰ (καί ἡ ἐργατικὴ τάξη) «δέν εἶχε νά πραγματοποιήσει ἕνα ἰδεώδες ἀλλὰ νά ἀπελευθερώσει τὰ στοιχεία τῆς νέας κοινωνίας» (Μάρξ).

Ἀλλὰ ἡ ἱστορία δέν κινεῖται σὰ στρατός καί δέν ἔχει διοίκηση. Κανεὶς δέν μποροῦσε νά διατάξει τὰ πράγματα νά γυρίσουν πίσω. Ἔτσι, στό βαθμὸ πού ἡ σοσιαλιστικὴ προοπτικὴ, ἡ ἀντικαπιταλιστικὴ ἐπαγγελία, γινόταν ὀλοένα καί μακρινότερη μετὰ τὴν μεγάλη ἦττα, ἦταν ἀδύνατο ἡ Ἀριστερὰ νά πάρει πίσω τὰ ἐπιμέρους αἰτήματά της. Καί ὅταν ὁ συσχετισμὸς δυνάμεων Δεξιᾶς - Ἀριστερᾶς ἐγειρε ἀποφασιστικά πρὸς τὸ μέρος τῆς Δεξιᾶς, μερικοὶ ἀπὸ τοὺς στόχους τῆς Ἀριστερᾶς «γλύστρησαν» στὰ προγράμματα τῆς Δεξιᾶς, ἐνσωματώθηκαν στὴν ἀστικὴ προοπτικὴ. Ἡ Δεξιὰ ἀποκτοῦσε τὴ δυνατότητα νά τοὺς ἰδιοποιηθεῖ ἐφόσον τώρα πιά μποροῦσαν νά λειτουργήσουν ὑπὲρ της. Καί ὅμως αὐτὰ τὰ αἰτήματα ἐβγαίνουν ἀπὸ τὰ σπλάχνα τῆς Ἀριστερᾶς, ἀπὸ τὴν πολιτικὴ της φιλοσοφία, αὐτὴ τὰ εἶχε συλλάβει, ὁ κόσμος της ἦταν πού εἶχε ἀγωνιστεῖ γιὰ τὴν πραγματοποίησή τους, αὐτὴ τὰ ἐκλαίκευσε καί τὰ ἔκανε πίστη εὐρύτατων λαϊκῶν μαζῶν.

Τὰ παράδοξα, λοιπόν, τῆς ἱστορίας ἦταν ὅτι αἰτήματα ὅπως ἡ ἀπαλλοτρίωση τῶν τσιφλικιῶν καί γενικά ἡ ἀγροτικὴ μεταρρύθμιση, ἡ ἐκβιομηχάνιση καί ἰδιαίτερα ἡ βαριά βιομηχανία στὴν Ἑλλάδα, ἀποτελοῦσαν πάγια σημεῖα ὄλων τῶν ἀριστερῶν προγραμμάτων ἀπὸ καταβολῆς Ἀριστερᾶς. Κι ωστόσο δέν

ἐπρόκειτο γιὰ λεπτομέρειες ἢ προεκλογικὲς ὑποσχέσεις πού θά μποροῦσαν νά ξεχαστοῦν τὴν ἐπομένη τῶν ἐκλογῶν, ἀλλὰ γιὰ τὰ σπέρματα μεγάλων κοινωνικοοικονομικῶν ἀλλαγῶν, ἱκανῶν νά βάλουν κυριολεκτικὰ δυνάμει τὰ θεμέλια τοῦ μίζερου καπιταλισμοῦ τῆς ἐποχῆς τοῦ παλποῦ, νά ἀναπλάσουν ριζικὰ τὶς κοινωνικὲς δυνάμεις καί τὶς κοινωνικὲς σχέσεις. Τέτοια ἦταν τὰ περισσότερα σημεῖα πού μπορεῖ νά διαβάσει κανεὶς στὰ κοινωνικὰ προγράμματα τῶν Σοσιαλιστικῶν Ὁμίλων τῆς δεκαετίας τοῦ 1910, τοῦ ΣΕΚΕ, τοῦ ΚΚΕ στό μεσοπόλεμο, τοῦ ΕΑΜ, στὰ προγράμματα τῆς προδικτατορικῆς ΕΔΑ. Σέ ἀνύποπτο χρόνο, ὅταν ὁ συγκεκριμένος στόχος ἐμοιάζε ἀκόμη μὲ οὐτοπία, κομμουνιστές ἦταν ἐκείνοι πού πρόβαλαν καί διεκδικοῦσαν τὴ γενικευμένη κοινωνικὴ ἀσφάλιση, τὸ ἐννιάχρονο ὑποχρεωτικὸ σχολεῖο, τὴν ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευση, τὴν ἀνάπλαση τοῦ κλασικίζοντος ψευτομυμνιστικοῦ Πανεπιστημίου, τὴ σχεδιοποίηση τῆς κατοικίας, τὴν κοινωνικὴ ἱατρικὴ, τὴ γενικευμένη κοινωνικὴ πρόνοια, τὸν ἀναδασμὸ τῆς γῆς, τὴν καθιέρωση τῆς δημοτικῆς, τὴν κατάργηση τῆς Βασιλείας, τὸν ἐκσυγχρονισμό καί τὸν ἐκδημοκρατισμὸ τῆς διοίκησης, τὴν ἀπελευθέρωση τῆς γυναίκας, τὰ δικαιώματα τοῦ παιδιοῦ, τὴν αὐστηρὴ τήρηση τῶν δημοκρατικῶν ἐλευθεριῶν καί τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων τῶν ἀνθρώπων. Οἱ κομμουνιστές μίλησαν ἀπὸ τὴν πρώτη ἐποχὴ τῆ γλώσσα τῆς συναδέλφωσης μὲ τοὺς λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς, διεκδίκησαν τὴν πολιτικὴ ἴση φιλία καί τὴν «πολυδιάστατη» ἐξωτερικὴ πολιτικὴ.

Συνέβαινε ὅμως, ὅποια περίοδο κι ἂν πιάσει κανεὶς αὐτῆς τῆς μεγάλης πορείας, ἐκείνοι πού εἶχαν τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν τύχη τοῦ τόπου, οἱ ἰθύνουσες τάξεις, νά σκέφτονται καί νά πράττουν τελείως διαφορετικά. Ἀλλὰ χωρὶς ἀνοχή, χωρὶς διάλογο μὲ τοὺς ἄλλους, γεμάτοι φοβίες γιατί ἦταν μεγάλα καί πολλὰ ὅσα εἶχαν νά χάσουν. Οἱ στόχοι τῆς Ἀριστερᾶς προσέκρουσαν σέ ἀντιδράσεις σθεναρές. Κι ἂν σήμερα οἱ δυνάμεις τῆς Δεξιᾶς ἔχουν ἀποδεχθεῖ πολλὰ ἀπὸ τὰ παλαιὰ αἰτήματα τῆς Ἀριστερᾶς δέν εἶναι γιατί ἐγιναν φιλολαϊκῆς, προοδευτικῆς, οὔτε γιατί ὑποχρεώθηκαν. Ἀντίθετα μάλιστα. Ἡ Νέα Δημοκρατία τοῦ Καραμανλῆ προχώρησε σέ ριζικὲς μεταρρυθμίσεις ἐπειδὴ ἄλλαξε ὁ συσχετισμὸς δυνάμεων ὑπὲρ τῆς Δεξιᾶς καί, ἐπομένως, ἡ ἱκανοποίηση ὀρισμένων αἰτημάτων μπορεῖ πλέον νά εἶναι ὄργανο τοῦ σημερινοῦ καπιταλιστικοῦ κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ. Γι' αὐτὸ οἱ ἀλλαγές πού παλιότερα ἦταν ἀνατρεπτι-

κές για τό τότε σύστημα, σήμερα δέν είναι αναρρετικέσ αλλά διαπλαστικέσ τής πραγματικότητασ του καπιταλισμού. Ακόμη περισσότερο: δέν θά μπορούσε νά διατηρηθεί ώσ καπιταλισμός χωρίσ τίσ μεταρρυθμίσεισ που πραγματοποιοιέ.

Ή Ιστορική δικαίωση τής ΄Αριστεράσ

Γιά πολλέσ από τίσ μεταρρυθμίσεισ ή ΄Αριστερά, δπως κιόλασ τονίσθηκε, εΐχε παλέψει σέ άνύποπτο χρόνο. ΄Αλλά κάθε φορά πάλευε σάν ΄Αριστερά, δηλαδή σάν άντικαπιταλιστική δύναμη που έκτός από τίσ έπιμέρουσ μεταρρυθμίσεισ ή, μάλλον, άκριβώσ για νά πραγματοποιηθοΐν οι έπιμέρουσ μεταρρυθμίσεισ, ήθελε τήν άλλαγή τής κοινωνίασ, κι άντίστροφα. Έτσι όταν π.χ. ό Ζαχαριάδησ τό 1934 ή τό 1945 μιλούσε για έκβιομηχάνιση και βαριά βιομηχανία στην Έλλάδα (και άνεξάρτητα από τό γεγονός ότι ή γραμμή αυτή άπέρρε από τό σοβιετικό τριτοδιεθνίτικο πρότυπο οίκονομικήσ άνάπτυξησ) και μέ τον τρόπο του προσπαθοΐσε νά άναδείξει τίσ δυνατότητεσ ένόσ παρόμοιου προσανατολισμού, φυσικά, δέν τό 'κανε για νά άναπτυχθοΐν οι καπιταλιστικέσ τάξεισ στην Έλλάδα και νά έκσυγχρονιστεί ό καπιταλισμός τής έποχής του. Προωθώντασ, έστω ιδεολογικά, τή γραμμή τής βαριάσ βιομηχανίασ στην Έλλάδα, έπεδίωκε νά τυναχθοΐν στόν άέρα όλεσ οι παραδοσιακέσ προκαπιταλιστικέσ μορφέσ, αυτέσ που άδόκιμα ίσωσ όνόμαζαν τότε «άστικοτσιφλικάδικα ύπολειμματα», γιατί άποτελοΐσαν τροχοπέδη στην κοινωνική άνάπτυξη. Ή γραμμή αυτή σκόπευε νά ξεφύγουν οι κοινωνικέσ σχέσεισ και οι κοινωνικέσ διαδικασιέσ από τήν παραδοσιακή στασιμότητα, όπου έπί «αίώνεσ τίποτε δέν συμβαίνει», όπου ό χρόνος κρατάει πολύ, ν' άρχίσει μιά ταχύρρυθμη διαδικασία, και συνεπώσ νά άνοιξουν οι δρόμοι για τήν άνάπλαση κοινωνικών δυνάμεων και σχέσεων, νά κοινωνικοποιηθεί ή έργασία, νά βγει ή γυναίκα από τό σπίτι, νά άναπτυχθεί κοινωνικά ή έργατική τάξη, άρα νά τονιστεί ό πολιτικός της ρόλοσ, οι άνθρωποι νά σταματήσουν νά προσεύχονται ή νά μεταναστεΐουν, νά μήν έχουν άλλην έλπίδα παρά τά χέρια τουσ και νά μήν έχουν νά χάσουν παρά τά δεσμά τουσ.

Ή γραμμή όμως τής βαριάσ βιομηχανίασ στην Έλλάδα, για νά συνεχίσομε μέ τό ίδιο παράδειγμα, άκριβώσ έπειδή δέν ήταν ταξικά οΐδέτερη, έμοιαζε μέ δίκοπο μαχαίρι. Έμπεριείχε τή μεγάλη πιθανότητα νά άπελευθερωθοΐν μέν κοινωνικέσ δυνάμεισ αλλά πρόσ όφελοσ του καπιταλισμού. Έκει κάπου δηλαδή ό οίκονομισμός που ύποβάσταζε όλη αυτή τήν πολιτική σκέψη, σέ ένα πολύ γενικό επίπεδο βέβαια, ταίριαζε μέ τή γενική έξελικτική θεωρία του άστισμού. Αυτός ό κίνδυνοσ όμως καλυπτόταν από άλλεσ πιο άμεσεσ άναγκαιότητεσ του ταξικού άγώνα που ύποχρέωναν τουσ κομμουνιστέσ, χωρίσ νά γίνονται ταξικοί συνοδοιπόροι του άστισμού και προδότεσ τής τάξησ τουσ, νά έντάσσουν τό σύνθημα τής έκβιομηχάνισησ στην γενική προοπτική του σοσιαλισμού. Άλλωστε στην πολιτική πάλη, ιδιαίτερα όταν οι έποχέσ είναι σκληρέσ, είναι άδύνατο νά ύπάρξουν έργαστηριακέσ καταστάσεισ όπου δουλεύει κανείσ μόνο μέ τουσ παράγοντεσ που θέλει, δπως τά παιδιά μέ τά μολυβένια στρατιωτάκια.

Όπως και νά έχει τό πράγμα έκβιομηχάνιση στην Έλλάδα ύπήρξε μέ όλα τά συμπαρομαρτοΐντα. Και πραγματοποιήθηκε μέσα από τέτοιουσ δρόμους και μέ τέτοιουσ τρόπουσ που ούτε στιγμή δέν έπαψε νά δρα ύπέρ τής τάξησ των καπιταλιστών, ούτε στιγμή δέν έπαψε νά τουσ δυνάμειν. Έπειδή ή έκβιομηχάνιση δούλεψε ιστορικά ύπέρ τής ένδυνάμωσησ του καπιταλισμού, οι κομμουνιστέσ, που πρώτοι και μέ συνέπεια έρριξαν τό σύνθημα αυτό, νά ποΐμε ότι ήταν συνοδοιπόροι του καπιταλισμού ;

Άνάλογεσ σκέψεισ θά κάναμε για όλεσ τίσ μεγάλεσ άλλαγέσ που συντελέστηκαν στόν τόπο μας. Άν π.χ. οι σοσιαλιστέσ, κι άργότερα οι κομμουνιστέσ, μιλούσαν για Βαλκανική Όμοσπονδία, τό σύνθημά τουσ δέν ήταν ούτε κάποιος άφηρημένος διεθνισμός άρχών, ούτε σλαβοδουλεία, όπως τουσ κατηγοροΐσαν τότε, αλλά βαθιά συναίσθηση ότι ό άνταγωνισμός άνάμεσα στοΐσ βαλκανικόσ λαούσ μόνο πόλεμο, σύγκρουση, αίμα, έθνικιστικό μίσοσ και δυστυχία μπορεί νά προξενήσει, όπως και προξένησε, γιατί οι ιθίνουσεσ τάξεισ των Βαλκανίων δέν ήξεραν άλλη γλώσσα από τή γλώσσα τής χειροβομβίδασ και τής ξιφολόγησ. Τώρα που ό Καραμανλήσ προωθεί τή βαλκανική συνεργασία, νά ποΐμε ότι οι κομμουνιστέσ ήταν οι συνειδητοί ή οι άσυνειδητοί προπομποί των

συμφερόντων που υπερασπίζεται σήμερα το «βαλκανικό άνοιγμα»:

Πάντως, τὰ πολιτικά και τὰ κοινωνικά συνθήματα της ιστορικής 'Αριστεράς συνθέταν ένα συνολικό κοινωνικό δράμα, μιά συνολική ιστορική προοπτική, έντελώς διαφορετική από τήν προοπτική του άστισμού. Τὰ συνθήματά της και τὰ προγράμματά της διέφεραν ριζικά από τις εκάστοτε στρατηγικές επιδιώξεις του άστισμού, βασίζονταν σε κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις που τοποθετούνταν στους αντίποδες του, και, κυρίως, άρθρώνονταν με τήν προοπτική του σοσιαλισμού. Ίδωμένο από τή σκοπιά αυτή τó ιστορικό μας παρελθόν πρέπει να μάς οδηγήσει στο ακόλουθο συμπέρασμα κεφαλαιώδους σημασίας:

'Η 'Αριστερά, και ιδιαίτερα ή κομμουνιστική 'Αριστερά, είναι μιά παράταξη ιστορικά δικαιωμένη. Μιά παράταξη που ó πολιτικός της λόγος, ή πολιτική της δράση γράφτηκε άνεξίτηλα μέσα στις πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές που συντελέστηκαν, κινήθηκε μέσα στην ιστορία του τόπου, προς τήν κατεύθυνση των βαθύτερων κοινωνικών προσδιορισμών. Ήταν μιά παράταξη που έδρασε προωθητικά, όχι όπισθοδρομικά.

'Αν ή υπόσχεση, που συνεχώς έδινε ή 'Αριστερά, ότι ó έγγονός θά ζούσε σε μιά σοσιαλιστική κοινωνία, δέν πραγματοποιήθηκε είναι μιά άλλη συζήτηση. 'Ωστόσο, μόνο χάρη στην υπόσχεση ν' αλλάξει ριζικά ή κοινωνία μπόρεσε ή 'Αριστερά να σταθεί πιό μπροστά άκόμη κι από τις προοδευτικότερες άστικές έξ-άρσεις, άκόμη πιό ριζοσπαστικά κι άπ' τις δυναμικότερες λαϊκιστικές έντάσεις.

'Εάν δέ τό άλας μωρανθή εν τίνι άλισθήσεται;

Στό μεταξύ ήρθε ó καιρός του έγγονου. 'Ο παλπούς ξεχάστηκε στο συρτάρι με τις οικογενειακές φωτογραφίες κι ó έγγονός διαμαρτύρεται για τις χιλιάδες αυτοκίνητα που δέν αφήνουν τό δικό του να τρέξει με 100 χιλιόμετρα στην Πανεπιστημίου. 'Η άλγεβρική άφαιρέση που του λέει «ζεις σε μιά ολοκληρωμένη και ένσωματωμένη καπιταλιστική κοινωνία» του είναι άχρηστη, όπως κάθε άλγεβρα που δέν καταφέρνει να γίνει πρακτικά άναγνώσιμη, μετατρέψιμη στην πράξη.

Και ή σημερινή 'Αριστερά; Πόσο μοιάζουν τὰ έγ-γόνια με τούς παλπούδες;

'Απελπιστικά πολύ!

'Ανθρωποι που ζούν σε ένα έντελώς διαφορετικό κόσμο άπ' τόν κόσμο των παλπούδων τους μιλούν άκόμη τήν ακατάληπτη πλέον γλώσσα των προγόνων μας. Είναι άπελπιστικό να βλέπει κανείς πόσο λίγο ή 'Αριστερά έχει τήν αίσθηση ότι ó κόσμος άλλαξε, κι άκόμη, πόσο έχασε τήν έφεση της άλλαγής. Έτσι, αν ή γλώσσα της πολιτικής είναι ή γλώσσα της άλλαγής, πολιτικά μιλούν όλοένα και λιγότερο στον τόπο μας και τὰ λίγα πολιτικά ψελλίσματα προφέρονται σε μι-ξοδάρβαρα ιδιώματα. Γιατί, για να είναι ó πολιτικός λόγος πυκνός, γεμάτος, πειστικός, για να είναι λόγος

της άλλαγής πρέπει να μιλά για τὰ άληθινά, σκληρά και όδυνηρά προβλήματα των ανθρώπων. 'Οποιος μιλά για τις περασμένες άθλιότητες δέν μιλά πολιτικά. 'Οποιος δέν μιλά πολιτικά δέν άσχολείται με τις σημερινές άθλιότητες. Έκει κατέληξε ή 'Αριστερά, ενώ οι άφελείς διαπιστώσεις ότι από τόν παλπού στον έγγονό τὰ πάντα άλλαξαν, ότι οι άθλιότητες της ζωής του παλπού ξεπεράστηκαν και άλλες έχει να ζήσει και να άντιμετωπίσει ó έγγονός, μοιάζουν περισσότερο από κοινοί τόποι.

Για απόδειξη δέν έχει κανείς παρά να σκεφτεί τούς πηχναίους τίτλους των άριστερών μας έφημερίδων. «Μεροκάματα πείνας των οικοδόμων», «άργοπεθαίνουν οι άγρότες της Θεσσαλίας», «ρημάχτηκε ή Κρήτη», «άφανίζονται τὰ μεσοστρώματα». Για ποιά έποχή μιλάμε; Για τó Κιλελέρ ή τήν Κατοχή; Φαίνεται ότι δέν έχουν πιά νόημα οι λέξεις πείνα, θάνατος, ρήμαγμα, άφανισμός. 'Η μήπως δυσκολεύονται πολλοί να δούνε τις σημερινές δυστυχίες; 'Η μήπως δέν υπάρχουν οι σημερινές δυστυχίες σ' αυτή τήν κοινωνία που τήν ονομάζουν και κοινωνία της κατανάλωσης; 'Η μήπως τὰ λένε αυτά για να μιλήσουν «άπλά», τή γλώσσα του λαού. Και πόσο ή γλώσσα του λαού μπορεί να είναι άναντίστοιχη με τήν πραγματικότητα του; Και ποιά κοινωνία πρέπει να αλλάξει ó κόσμος με τόν άγώνα του: των οικοδόμων που «πεινούν», των Θεσσαλών που «άργοπεθαίνουν», των μικρομεσαίων που «άφανίζονται», των Κρητικών που «ρημάχονται»; Και γιατί ή άστική δημαγωγία είναι χειρότερη από τήν «άριστερή» δημαγωγία;

'Αν πρέπει, λοιπόν, να άγωνιστούμε για να αλλάξει μιά κοινωνία που πεινά, ρημάζεται, ξεπουλιέται, άφανίζεται, άργοπεθαίνει, ή κοινωνία του άφόρητου μιζεραμπιλισμού μας, πάει να πει ότι κανείς δέν θέλει να αλλάξει τίποτε γιατί τέτοια κοινωνία δέν υπάρχει.

'Όσο λοιπόν δικαιωμένη είναι ή ιστορική 'Αριστερά που πάλεψε για να «άπελευθερώσει τὰ στοιχεία της νέας κοινωνίας», όσο άκόμη και τὰ τραγικά λάθη έντάσσονται σ' αυτό τόν τιτάνιο άγώνα, όσο τὰ στοιχεία που συνέβαλε να άπελευθερωθούν δέν σύνθεσαν τό δικό της δράμα αλλά τήν εικόνα της φτασμένης καπιταλιστικής κοινωνίας που ζούμε, τόσο, ύστερα από ένα όρισμένο σημείο, αυτή ή ίδια ιστορική 'Αριστερά καταδικάστηκε από τήν τραγική υπέρβασή της.

'Υστερα από ένα όρισμένο σημείο: άς μή ζητηθεί ή άκριβής ήμερομηνία. 'Η διάσπαση του ΚΚΕ τό 1968 πιστοποιεί μιά κατάσταση ολοκληρωμένων διαδικασιών φθοράς. Και ένα πολιτικό άποτέλεσμα μείζονος σημασίας. Μετά ταύτα δέν υπάρχει πιά μιά άριστερή συγκροτημένη πολιτική δύναμη, δύναμη με κόσμο, έπιρροή, όργάνωση, θεωρία και ιδεολογία που να χαράζει τούς καινούριους δρόμους, να δρά για τήν «άπελευθέρωση των στοιχείων της νέας κοινωνίας» που ó σύγχρονος καπιταλισμός δεσμεύει.

Τόσο σύνθετες ιστορικές άπολήξεις όφείλονται συνήθως σε συνδρομή σύνθετων αίτιών και παραγόντων, έτσι που δέν μπορούμε να σκεφτόμαστε τή μία και μοναδικά άληθινή αίτία. Μπορούμε όμως να συνοψίσουμε τό άποτέλεσμα: μιά άλυσίδα δυσμενών περιστάσεων, έξωτερικών έπεμβάσεων, ιστορικών

καταβολών, κοινωνικών προσδιορισμών, λαθών, άποτυχιών και επιλογών οδήγησαν εκείνο τό ρωμαλέο και σύγχρονο με τις εποχές που έζησε πολιτικό ρεύμα σε βαθιά ιδεολογική και πολιτική αλλοίωση. Τόσο βαθιά που μόνο τό όνομα ανακαλεί τό παρελθόν. Τό ιστορικό ΚΚΕ έχασε τά έρείματά του και τις άφετηρίες του. Αυτή ή πηγή δημοκρατίας έπαψε νά είναι δημοκρατική. Αυτή ή νέα αντίληψη της πολιτικής στέρησε από τόν ίδιο του τόν κόσμο τά πολιτικά του δικαιώματα. Από προάγγελος του σοσιαλισμού έγινε έξάγγελος του κρατισμού, από δημιουργός κοινωνικής συνείδησης προαγωγός της κοινωνικής συντήρησης, από οκαπανέας του μαρξισμού άπολογητής του λαϊκισμού, του εργατισμού, της κοινωνικής μεταφυσικής.

Στήν πορεία που διανύθηκε από τό Γουδί στην ΕΟΚ, από τό Βενιζέλο στον Καραμανλή, ή ιστορική Άριστερά έπειδή ήταν και ριζοσπαστική και σοσιαλιστική, βρέθηκε στή καρδιά της ιστορίας του τόπου. Τώρα, ταυτισμένη με την παράδοση, αναπαυμένη στο εύκλειές της παρελθόν, ξεπερασμένη από την ίδια την ιστορία που έφτιαξε, εκτινάχτηκε στο περιθώριο. Όταν στην ΕΣΣΔ, με προκάλυμμα τό «σοσιαλισμό», φτιάχτηκε μία νέα ταξική κοινωνία, όταν πλέον τό σοσιαλιστικό δράμα του ΚΚΕ ταυτίστηκε με τόν μοναδικό και έναν «σοσιαλισμό» του άποσταλινοποιημένου σταλινισμού, όταν έχασε από τά μάτια του τόν κόσμο που άλλαζε, τότε τό άλας έμωράνθη. Κανείς πιά δέν τό 'χει ανάγκη.

Γιά σοσιαλισμό, δέβαια, μπορεί νά μιλάμε αλλά σοσιαλισμό δέ βλέπουμε. Οί σημερινοί διάδοχοι του ιστορικού ΚΚΕ μπορεί νά αντιπολιτεύονται τόν Καραμανλή, νά μάχονται την ΕΟΚ, νά καταγγέλλουν τόν ιμπεριαλισμό, νά αναθεματίζουν τό χουντισμό, όμως τό γενικό κοινωνικό και πολιτικό δράμα που προβάλλουν, εκείνο που προεικονίζει μία άλλη κοινωνία, δέν είναι σοσιαλιστικό. Σε τελευταία ανάλυση κανείς δέν θέλει νά ανταλλάξει τόν αυταρχισμό του σύγχρονου καπιταλισμού με τό δεσποτισμό του «ύπαρκτου σοσιαλισμού». Η φοβερή είδηση για την επανάσταση του 'Οκτώβρη, που κάποτε άναστατώνει και τόν τόπο μας, είναι πολύ μακρινή.

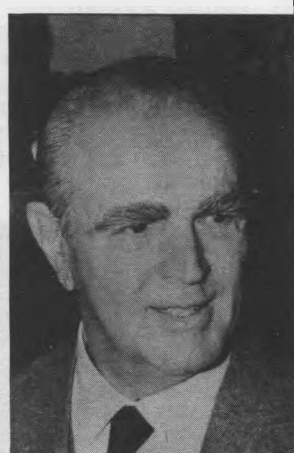
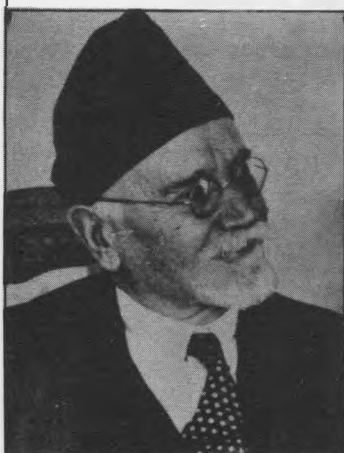
Όμως οί σημερινοί «κληρονόμοι» του ιστορικού ΚΚΕ υπάρχουν. Και θά υπάρχουν όπως οί διαφημιστές: φωνασκώντας για νά πλασάρουν παλιά έμπο-

ρεύματα χωρίς αξία χρήσης, με έρεθιστικά όνόματα και στυλινές συσκευασίες. Και θά υπάρχουν όσο ή υπερδύναμη ΕΣΣΔ θά κατασκευάζει θιασώτες και θά πειθαναγκάζει ύποτελείς. Στο δάθος τίποτε δέν αλλάζει. Τό σημερινό ΚΚΕ, νεκρόφιλο και έτερόφωτο, καμιά προοπτική δέν μπορεί ν' άνοιξει για τόν έλλητισμό. Οί σημερινοί διάδοχοι του ιστορικού ΚΚΕ θά περιμένουν πότε θά τους δοθεί ή επάξια θέση στο πάνθεο των συγχρόνων ήρώων του «σοσιαλισμού» Χούζακ, Ταράκι και Μεγκίστου.

Η ιστορική ανανέωση

Η άλλη τάση των ιστορικών κομμουνιστών – αν κουδεντιάζουμε μόνο για τις δύο σπουδαιότερες άς μήν ξεχνάμε όμως κι εκείνους που έτελεύτησαν ή τελευτούν με όλιγότερο θορυβώδη ύπαρξη ή μοιράστηκαν τή σιωπή του πλήθους – που σημαία τους είχαν την «ανανέωση», προσπάθησαν νά μεταγράψουν την εύρωκομμουνιστική στρατηγική των διαρθρωτικών αλλαγών και του δημοκρατικού δρόμου στο σοσιαλισμό. Παρέμειναν, όμως, σε κατάσταση πολιτικής άδεδαιότητας, ιδεολογικής άφασίας και συνοδοιπορίας με τόν εγχώριο, τόν εγκληματισμένο σταλινισμό. Ένα άδέβαιο δήμα έμπρός, πολλά σταθερά δήματα πίσω.

Δέν είναι σκοπός μου έδώ ν' άσχοληθώ με τά συγκεκριμένα γιατί, τά ποιός, τά πότε και πώς. Άλλωστε έχουν τόσα είπωθει για τό κεφάλαιο αυτό. Θέλω μόνο νά τονίσω ότι οί ιστορικοί κομμουνιστές που ανέλαβαν την ανασυγκρότηση του «χώρου της ανανέωσης» περιφρόνησαν όσες δυνάμεις είχαν άποσπαστεί από τό μαγνητισμό του εύκλειούς παρελθόντος και τή νοχέλεια του δογματισμού. Η πολιτική τους φτιάχτηκε χωρίς διάλογο ανάμεσα στη σκέψη και τή δράση. Άνανέωσαν, κάθε φορά, όσα οί ίδιοι, και μόνον αυτοί, θεωρούσαν ανανεώσιμα και ανανεωτά χωρίς διάλογο με τόν κόσμο στον όποιο ανακόινωσαν άπλως τά ανανεωθέντα. Έχασαν έτσι τή δυνατότητα νά δημιουργήσουν κίνημα ιστορικής προοπτικής, δηλαδή κίνημα με άπελευθερωτική προοπτική από τά δεινά του καπιταλισμού. Κατασπατάλησαν τις δυνάμεις που μπορούσαν νά δημιουργήσουν μία νέα άριστερά λιγότερο θρησκα, περισσότερο εικονοκλαστική, σύγχρονη με τήν εποχή μας.

Ἡ ἱστορική ἀνανέωση, συμμετρικά ἀντίθετη πρὸς τὴ σοβιετοφιλία τοῦ ΚΚΕ, παρουσίασε ἕναν ἰσοδύναμο μὲ ἐκεῖνο ἀναχρονισμό. Βάλλθηκε νὰ διορθώσει τὸ παρελθόν, νὰ ἐπανορθώσει τὰ περασμένα, νὰ φιλοτεχνήσει μιά καλὴ καὶ κόσμια εἰκόνα τοῦ ἑαυτοῦ τῆς μέσα στὰ περασμένα, φορτώνοντας τὶς ἀστοχίες καὶ τὰ λάθη στοὺς «κακοὺς». Ἀλλά, ἀφοῦ δὲν πῆρε οὐδαρὰ ὑπόψη τὸ κοινωνικό ἔδαφος καὶ τὴν πραγματικότητα τῶν κινημάτων κοινωνικῆς κριτικῆς πού θά πρεπε νὰ γονιμοποιήσει, γιὰ τὸ σύγχρονο καπιταλισμό δὲν μίλησε. Χωρὶς φαντασία γιὰ νὰ πολιτικοποιήσει τὶς τεράστιες κοινωνικὲς ἀλλαγές, ἀλλαγές καπιταλιστικοῦ χαρακτήρα, χωρὶς περιέργεια γιὰ ν' ἀκούσει τὴ φωνὴ τῶν κοινωνικῶν ἀγώνων, ψέλλισε καὶ ψελλίζει ἐκεῖνο τὸ «παραπέρα δάθεμα καὶ πλάτημα τῆς δημοκρατίας». Δηλαδή ἀπὸ πολιτικὴ ἀποψη ζητοῦσε τὴν ὀλοκλήρωση τῆς ἐπανάστασης τοῦ 1909 πού οἱ ἀσυνέπειες τῶν ἀστῶν καὶ οἱ δικτατορικὲς δυνάμεις ἔχαν ἀφήσει μεσοστρατίς. Ἦταν τίποτε ἄλλο ἢ ΕΑΔΕ:

Χωρὶς δρᾶμα, χωρὶς δύναμη, χωρὶς πάθος, χωρὶς προστάτες, ἀποδυναμώθηκε, συνθλίφθηκε ὑποτονθορίζοντας τὴ μονωδία γιὰ τὴ «συνεργασία καὶ ἐνότητα τῶν δημοκρατικῶν δυνάμεων». Ἔτσι, καὶ ἡ ἱστορική ἀνανέωση ἔμεινε στὰ χρόνια τοῦ παπποῦ, μείον τὴ δυναμογόνα προοπτικὴ τοῦ σοσιαλισμοῦ τῶν προδρόμων τῆς. Κι ἐδῶ ἡ ἀφελὴς διαπίστωση διὰ ἀπὸ τὸν παπποῦ στὸν ἐγγονό τὰ πάντα ἄλλαξαν, στὴν καλύτερη περίπτωση, χρησίμευσε γιὰ νὰ παραχθοῦν γνώσεις ἔξω ἀπὸ τὸν πολιτικό χῶρο τῆς Ἀριστερᾶς καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς πολιτικὲς διαδικασίες. Ἀλλά καὶ αὐτὴ ἡ γνώση, πού δὲν προσέβαλε τὸ λόγο καὶ τὴν πράξη τῆς ἀνανεωτικῆς πολιτικῆς, κατάντησε ἀκαδημαϊκή.

Καὶ ἐδῶ, νομίζω ὅτι συναντᾶμε μιά καθοριστικὴ συνέπεια τοῦ παραδόξου, πού ἔλεγα στὴν ἀρχή, ὅτι δηλαδή ἡ ἱστορική κομμουνιστικὴ Ἀριστερὰ συνέβαλε ἀποφασιστικὰ στὴ διαμόρφωση τῆς σημερινῆς καπιταλιστικῆς – ἀστικοδημοκρατικῆς ὀλοκλήρωσης.

Γιατί οἱ κομμουνιστές, ὅπως τονίστηκε, δὲν δούλευαν γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό. Τὸ ἀποτέλεσμα προκλήθηκε ἐπειδὴ αὐτοὶ δὲν μπόρεσαν νὰ κάνουν τὸ ρωμῆικο νὰ πάρει τὸ δρόμο τῶν δικῶν τους σοσιαλιστικῶν ἐπαγγελιῶν. Ἦ ἤττα ἔδωσε τὴ δυνατότητα στὴν ἀστικὴ τάξη, μέσα σὲ μιά μακρόχρονη διαδρομὴ, νὰ «οἰκειοποιηθεῖ» πολλὰ ἀπὸ τὰ ἐπιμέρους μεταρρυθμιστικὰ προγράμματα τῶν κομμουνιστῶν. Οἱ ἱστορικοὶ κομμουνιστές ὅμως βίωσαν αὐτὴ τὴν «εὐθύνη» ὡς ἐνοχή. Ἐνοχοποιημένοι, αὐτοενοχοποιούμενοι καὶ ἀλληλοενοχοποιῶντες, ἀποσιώπησαν, ἀπώθησαν, δικαιολόγησαν, σκέπασαν, ἐξιδανίκευσαν καὶ ἐξωραΐσαν ἕνα παρελθόν πού δὲν εἶχε καμιά ἀνάγκη γιὰ ἐξωραϊσμό καὶ ἐξιδανίκευση γιατί ἦταν ἱστορικά δικαιωμένο.

Ἡ ἱστορική ἀνανέωση, ἀνανεώνοντας τὸ «λάθος» παρελθόν, πέρασε πλάι στὸ παρόν. Πέρασε πλάι στοὺς σημερινούς ἐγγονοὺς καὶ στὰ προβλήματα τους γιατί αὐτοὶ, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς ἱστορίες τοῦ παρελθόντος, συνεχίζουν μὲ ἀνοιχτές ἢ λανθάνουσες μορφές τὴν πάλη πού οἱ παλαιοὶ δνόμαζαν ταξικὴ καὶ πού ἡ ἔκβαση τῆς καθορίζει τὶς μεταξὺ τους σχέσεις ὡς σχέσεις ὑπαγωγῆς – κυριαρχίας – ἐκμετάλλευσης. Καὶ πού εἶναι ἀβίωτες.

Σήμερα ἡ ἱστορική ἀνανέωση καὶ ὅλοι οἱ ἀριστεροὶ – κομμουνιστές τῆς ἀνανέωσης ψάχνουν νὰ λύσουν τὸ αἶνιγμα τῶν προσεχῶν ἐκλογῶν ἐνῶ ὁ κόσμος ἀπὸ δίπλα κοροϊδεύει «τί εἶναι αὐτὸ πού κάνει νιάου νιάου στὰ κεραμίδια». Καὶ δὲν μπορεῖ νὰ γίνει τίποτε ὅσο σκεφτόμαστε καὶ ἀντιδρούμε μὲ σύμβουλο τὴ «λαθολογία». Τίποτε δὲν μπορεῖ ν' ἀλλάξει ἂν δὲν ἐνστερνιστοῦμε τὸ λόγο τῆς μεγάλης ἀλλαγῆς: τῆς ἀλλαγῆς τοῦ καθεστώτος τοῦ σύγχρονου καπιταλισμοῦ.

Οἱ ἀριστεροὶ – κομμουνιστές τῆς ἀνανέωσης, οἱ ἱστορικοὶ καὶ οἱ σύγχρονοι, οἱ ὀργανωμένοι καὶ οἱ ἀοργάνωτοι, ὅλοι οἱ «ἀνανεωτές», μποροῦν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπ' αὐτὸ τὸ αὐτοδιαφημιστικό – δυσφημιστικό παρατσούκλι; Γιὰ νὰ ὑπάρξει ἕνα νέο ἀριστερὸ ρεῦμα, γιὰ νὰ ὑπάρξει νέα ἱστορική προοπτικὴ, γιὰ νὰ σταθοῦμε συγχρονισμένοι μὲ τὸ σύγχρονο κόσμο, γιὰ νὰ ταιριάζουμε μὲ δὲ, τι πραγματικὰ καινούριο μᾶς πάει ἀπὸ τὶς ἐπεξεργασίες καὶ τοὺς ἀγῶνες τοῦ εὐρωκομμουνισμοῦ, γιὰ νὰ ἀποσταλινοποιήσουμε οὐσιαστικὰ τὸ κίνημά μας, δὲν χρειάζεται νὰ λεγομαστε ἀνανεωτικοί. Ἀρκεῖ νὰ μπορέσουμε νὰ ὑπάρξουμε ὡς ἀριστεροί. Ἡ ΑΡΙΣΤΕΡΑ, δηλαδή ἡ ἰδεολογία τοῦ νέου πού σάν νέα κουβαλᾶ μαζί τῆς καὶ ὄλες τὶς παλιές ἀλήθειες, πρέπει νὰ ἀνασκάψει συθέμελα τὸ ἔδαφός τῆς, νὰ θυθοσκοπήσει τὸν ἑαυτὸ τῆς, νὰ κοιτάξει γύρω τῆς. Νὰ καταλάβει πὼς πρέπει νὰ ἀρχίσει μὲ τὰ προβλήματα τῆς κοινωνίας τοῦ ἐγγονοῦ. Ὁ δρόμος ἀπὸ τὸ Γουδί στὴν ΕΟΚ τελείωσε, δὲν ἔχει ἄλλο ψωμί γιὰ τὴν Ἀριστερὰ. Δὲν βαθαίνει καὶ δὲν πλαταίνει. Μόνο ἐκσφενδονίζει στὸ περιθώριο ὅσους ἐπιμένουν νὰ τὸν περπατοῦν ξεχνώντας τὶς φαρδιές ἱστορικὲς λεωφόρους δίπλα τους. Ὅ,τι ἦταν νὰ ζήσει ἔζησε, ὅ,τι ἦταν νὰ πεθάνει πέθανε.

Συμπέρασμα λοιπὸν πρῶτο καὶ μέγιστο:

Τί θὰ γίνει μὲ ἐκείνη τὴν ὑπόθεση τοῦ σοσιαλισμοῦ;

Τί θὰ γίνει μὲ τὸ σύγχρονο καπιταλισμό;

Ἄν τὸν θέλουμε σώνει καὶ καλά «ἀστικοτσιφλικαδικό», «νόθο», «δύσμορφο», «μεταπρατικό», «ὑπανάπτυκτο» θὰ εὐρύνουμε τὰ δρᾶ τῆς ἀμβλυνσῆς μας. Οἱ κομμουνιστές – ἀριστεροὶ ὅμως δὲν ἔχουν περιθώρια γιὰ τὴν ἐγκατέρευση τοῦ ἐνδοκόσμου χιλιασμοῦ.

Ἡ κρίση καί ὁ τρίτος δρόμος

τοῦ Πιέτρο Ἰνγκράο

μετάφραση: Σεραφεῖμ Βελέντζας

Τσέχικη ἀφίσα

Δέκα καί πλέον χρόνια πέρασαν ἀπό τήν ἐκρηξη τοῦ 1968. Σήμερα ἐξετάζουμε τή σημασία ἐκείνων τῶν γεγονότων, κάνουμε ἀπολογισμούς, ἀναρωτιόμαστε τί ἀπόμεινε ἀπό τόσους ἀγῶνες καί τόσες ἐλπίδες. Μήπως θά ἀντιμετωπίσουμε μιά νέα ὑπαναχώρηση, μιά ἀναδίπλωση στή σφαῖρα τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς, μιά ἀναβίωση τοῦ συνθήματος «νά καλλιιεργήσουμε τόν κῆπο μας»; Ἀκούγεται κι αὐτό ἐδῶ κι ἐκεῖ. Ἀκόμα καί ὀρισμένοι πού ὑμνοῦσαν μέ περίσσια ρητορική δεινότητα τή χρονιά τοῦ 1968, θεωρώντας τήν ἀρχή τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου, σήμερα θρηνοῦν γιά τό γκρέμισμα τοῦ μύθου ἢ ἀναπολοῦν ἐκείνη τήν περίοδο μέ μορφασμό ἀηδίας.

Τί ἦταν τελοσπάντων ἐκεῖνα τά γεγονότα; Ἀέρας κοπανιστός, ἀκατάσχετη φλυαρία, κούφια διαμαρτυρία; Ἡ μήπως ἄλμα στήν οὐτοπία, δίβουλα γυμνάσματα κάποιων περιορισμένων πρωτοποριῶν;

* Τό ἄρθρο αὐτό εἶναι ὁ πρόλογος, στή γαλλική ἐκδοση, τοῦ πρόσφατου διβλίου τοῦ Πιέτρο Ἰνγκράο (μέ τή μορφή συνέντευξης) πού στά ἰταλικά ἐκδόθηκε τό 1978 μέ τό τίτλο *Crisi e terza via*.

Ἡ συζήτηση πού ἀκολουθεῖ προσπαθεῖ νά δώσει δύο εἰδῶν ἀπαντήσεις σ' αὐτά τά ἐρωτήματα. Τοποθετεῖ τήν ἐκρηξη τοῦ '68 σέ μιά εὐρύτερη διαδικασία καί περιοδολόγηση· σέ μιά γενικότερη μεταβολή πού βλέπουμε νά γεννιέται στίς ἀρχές τῆς δεκαετίας 1960-70 καί πού οἱ ρίζες τῆς θρῆσκονταν ἤδη στά γεγονότα τοῦ 1956. Κι αὐτή ἡ περιοδολόγηση συνδέεται μέ μιά ἀνάλυση σημαντική: Δέν πιστεύω οὔτε στό ἐλάχιστο πῶς ἡ θεμελιακή σημασία τοῦ '68 ἐγκτεται ἀποκλειστικά καί μόνο στή φοιτητική ἐξέγερση. Οἱ πηγές καί οἱ ρίζες τῶν κινημάτων πού κορυφώνονται τό 1968 πρέπει καταρχήν νά ἀναζητηθοῦν στήν ἀνάπτυξη καί στό νέο περιεχόμενο τῶν ἐργατικῶν ἀγῶνων (καί σ' αὐτό τό θέμα διαφωνῶ ριζικά μέ ὀρισμένες πρόσφατες ἀναλύσεις τοῦ Ἀλαίν Τουραίν) καί, γενικότερα, σέ μιά σειρά διαδικασιῶν ἀναφορικά μέ τή μαζική διάδοση τοῦ ἀμερικανικοῦ βιομηχανικοῦ μοντέλου, στήν κενῶσιανή του ἐκδοχή.

Κοντολογία, τό '68 εἶναι ταυτόχρονα καί μάρτυρας καί ἐκφραση τῆς κρίσης ἐνός ἱστορικοῦ τρόπου ὀργάνωσης τῆς μεγάλης ἐπιχείρησης, καθῶς καί τῆς σχέσης αὐτοῦ τοῦ τρόπου ὀργάνωσης μέ τήν κοινωνία καί τό κράτος. Οἱ φοιτητικές ἐξεγέρσεις τῆς δεκαετίας 1960-70 ἐξέφρασαν τίς ἀντιφάσεις πού εἶχαν δημιουργηθεῖ σ' ὀλόκληρο τό δίκτυο τῶν μηχανισμῶν πνευματικῆς διαμεσολάβησης καί στούς μεγάλους μηχανισμούς κοινωνικῆς ἀναπαραγωγῆς – ἀντιφάσεις

πού έκτοτε τίς κουβαλοῦν μέσα τους οἱ ὤρμες καπιταλιστικές κοινωνίες. Συνεπῶς, τροφή καί ὄθηση γι' αὐτούς τους φοιτητικούς ἀγῶνες ἀποτελέσει μιά γενικότερη διαδικασία, ἡ ἀμφισβήτηση τῆς ὀρθολογικότητας τοῦ σύγχρονου καπιταλισμοῦ. Αὐτή ἡ ἀμφισβήτηση ἐξυπνοεῖται καί στους νέους ἐργατικούς ἀγῶνες τῆς δεκαετίας 1960-70, κι ἀκόμα στίς ἀναταραχές, τοῖς ἀγῶνες καί τίς ἐξεγέρσεις πού ἐντείνονται στόν τρίτο κόσμο ἀπό τό 1956.

Γι' αὐτό, πέρα ἀπό τά σφάλματα, τίς μονομέρειες καί τά ἐκφυλιστικά φαινόμενα, τό κίνημα πού κατέληξε στό «'68» ἦταν ἡ πρώτη ἀπόπειρα νά διατυπωθεῖ ἕνας νέος συνεκτικός λόγος γιά τήν κοινωνική παραγωγικότητα, γιά τή σχέση οἰκονομίας καί πολιτικής, ἐπομένως καί γιά τή σχέση μαζῶν καί κράτους. Πέρα ἀπό τίς ἐκάστοτε πλατφόρμες καί τίς ποιικίλες ἐντάσεις τῶν ἀγῶνων στίς διάφορες χώρες, βλέπουμε ὅτι τήν τελευταία δεκαπενταετία προωθείται ἕνα νέο «γενικό αἷτημα»· καί δέν ἀφορᾶ πιά μόνο τίς μορφές διακυβέρνησης, τίς συμμαχίες κομμάτων, τίς σχέσεις μεταξύ κρατῶν, ἀλλά καί τόν τρόπο ἀντίληψης τῆς ὀργάνωσης ἐργασίας, τίς σχέσεις ἐργασίας καί περιβάλλοντος, τό περιεχόμενο καί τή μορφή τῆς ἐπιστήμης, τόν «ἰδιαίτερο» ἢ μή χαρακτήρα τῶν πολιτικῶν θεσμῶν καί, τέλος, τή σχέση ἀντρας/γυναίκα, νέος/ἐνήλικος.

Καί δέν πρόκειται νά περιορίσω τόν ὀρίζοντα αὐτῶν τῶν διαδικασιῶν μόνο στά ὄρια τῶν καπιταλιστικῶν χωρῶν τῆς Δύσης. Οἱ κομμουνιστικές κατεύθυνσης χώρες τῆς Ἀνατολῆς εἶδαν ἐπίσης, στή δεκαετία 1960-70, νά γεννιοῦνται νέα προβλήματα, μέ ἄλλες μορφές καί ἄλλες μεθόδους. Ἡ Πράγα, τό Γκντάνσκ, ἡ κινεζική πολιτιστική ἐπανάσταση, ὅπως κι ἂν κατέληξαν, ἦταν σημάδια πῶς καί στήν Ἀνατολή εἶχαν τεθεῖ ὑπό ἀμφισβήτηση – σέ ἄλλο ἐπίπεδο καί μέ ἄλλους πρωταγωνιστές – οἱ σχέσεις στό ἐσωτερικό τοῦ κομμουνιστικοῦ μπλόκ, ἀλλά καί ἕνα ὀρισμένο κοινωνικό πρότυπο, μιά ὀρισμένη μορφή διασύνδεσης κράτους καί παραγωγικῆς διαδικασίας, καθῶς καί ὀλόκληρη ἡ ἰδεολογία πού ταυτίζει τό σοσιαλισμό μέ τή μέγιστη ἀνάπτυξη τοῦ κρατισμοῦ καί τῆς συγκέντρωσης ἐξουσιῶν.

Αὐτά εἶναι τά ριζικά καινούρια καί «ἀδιανόητα» προβλήματα πού ἔτυχε νά βιώσει τό δυτικοευρωπαϊκό ἐργατικό κίνημα τήν τελευταία δεκαπενταετία. Πρώτη φορά, ὕστερα ἀπό δεκαετίες ὀλόκληρες, ἡ ἐργατική τάξη τῆς δυτικῆς Εὐρώπης βρέθηκε στό ἐπίκεντρο μιᾶς ἀναζήτησης γιά τόν καθορισμό ἐνός ἐντελῶς ἀνέκδοτου μετασχηματισμοῦ τῆς κοινωνίας, τόσο σέ σχέση μέ τά μοντέλα τοῦ – κυρίαρχου μετά τήν ἦττα τοῦ φασισμοῦ – Κράτους Προνοίας, ὅσο καί σέ σχέση μέ τίς ἀνταρχικές μορφές σχεδιασμοῦ πού σημάδεψαν τίς ἐπαναστάσεις στήν Ἀνατολή. Πρώτη φορά, ὕστερα ἀπό δεκαετίες ὀλόκληρες, ἡ ἐργατική τάξη ξανάγινε πόλος ἐπιπέδου ἀπό μόνος του καί ὄχι ἀπλῶς παραπληρωματική δύναμη στήν πάλη γιά τήν ἡγεμονία πού διεξάγεται ἀπό τόν Ὀκτώβρη τοῦ 1917 ἀνάμεσα στήν καπιταλιστική Δύση καί τίς ἐπαναστάσεις τῆς Ἀνατολῆς.

Ὁ ἀναλυτικός ἀπολογισμός τοῦ τρόπου μέ τόν ὁποῖο ἔφτασε σ' αὐτό τό ραντεβού ἡ δυτικοευρωπαϊκή ἀριστερά μένει νά γίνει σχεδόν ἐξολοκλήρου.

Δέν μπορεῖ κανεῖς νά ἀρνηθεῖ ὅτι στήν αἰχμή τῶν πολιτικῶν καί κοινωνικῶν ἀγῶνων τῆς δεκαετίας 1960-70 πραγματοποιήθηκε σέ μεγάλο μέρος τῆς Εὐρώπης μιά νέα «εἰσροή» δυνάμεων πού ἔσπασαν τή σχετική ἀπομόνωση τῆς ἐργατικῆς τάξης, πού ἡ ἐπιρροή τῆς καί οἱ δεσμοί τῆς ἀπλώθηκαν σέ ὀλόκληρο σύνολο νέων κοινωνικῶν στρωμάτων, πέρα ἀπό κάθε προηγούμενο ὄριο. Συνήθειες καί τρόποι σκέψης ἀπό αἰῶνες καθιερωμένοι ἄλλαξαν ριζικά. Ἀκόμα κι ὁποῖος ἔμεινε σέ συντηρητικές ἢ μετριοπαθεῖς θέσεις, σήμερα ἐκφράζεται τελειῶς διαφορετικά.

Καί δέν μοῦ φαίνεται σωστή ἡ ἀποψη πῶς ὁ κόσμος εἶχε τάχα παρασυρθεῖ ἀπό ἕνα ἐφήμερο κύμα, πού γιγάντωσε γιά μιά στιγμή καί κόπασε ἀμέσως μετά. Ὅπωςδήποτε, οἱ ἀγῶνες διέφεραν ἀπό τόπο σέ τόπο. Ἀλλά, ἂν στραφοῦμε πέρα ἀπό τά μεμονωμένα ἐπεισόδια καί τά ἰδιόμορφα γεγονότα τοῦ 1968-69, βλέπουμε τούτα τά τελευταία δεκαπέντε χρόνια μιά ὄθηση πρὸς τά ἀριστερά πού ἄλλαξε ριζικά τό πολιτικό πλαίσιο ὀρισμένων χωρῶν. Στή Γαλλία, γιά πρώτη φορά μετά τό 1945, παρουσιάστηκε ἡ πιθανότητα μιᾶς ἀριστερῆς κυβέρνησης. Στήν Ἰταλία ξεπεράστηκε ἡ παλιά διάκριση πού ἀπέκλειε γιά λόγους ἀρχῶν τή δυνατότητα πρόσβασης τῶν κομμουνιστῶν στίς κυβερνητικές εὐθύνες. Στήν Πορτογαλία καί τήν Ἰσπανία γκρεμίστηκαν τά φασιστικά καθεστώτα, καί ἡ δημοκρατία κάνει τά πρώτα της δύσκολα βήματα. Ἀκόμα καί στήν Ὀμοσπονδιακή Γερμανία, μ' ὅλα τά λάθη καί τά σφάλματα τοῦ φοιτητικοῦ κινήματος, ἀποκλείστηκε ἡ ἐπάνοδος τῆς δεξιάς. Σ' ὀλόκληρη τή δυτική Εὐρώπη εἶδαμε νά ἐμφανίζονται πολιτικά ὑποκείμενα προικισμένα μέ πρωτόφαντη ἀντοχή. Κι αὐτό τό λέω ἔχοντας ὑπόψη τό γυναικεῖο κίνημα· μόνο οἱ ντιλετάντηδες τῆς πολιτικῆς θά σκεφτοῦν πῶς πρόκειται γιά ἀμελητέο ζήτημα ἢ γιά δῶρο ἐξ οὐρανοῦ.

Κι ὁμως, θρυσκόμαστε ἐπίσης μπροστά στά ἀποτελέσματα καί τά ὄρια τῆς δράσης τῆς ευρωπαϊκῆς ἀριστερᾶς. Γιατί δέν προλαβαίνουμε τά γεγονότα; Γιατί ἡ προοπτική ἀλλαγῆς τῆς πολιτικῆς κατεύθυνσης στήν Εὐρώπη ἐμφανίζεται σήμερα πιά ἀβέβαιη, πῶς δύσκολη; Γιατί οἱ ὄσες νέες ἐνωτικές διαδικασίες ἀρχισαν, δείχνοντας νά προχωροῦν πέρα ἀπό τίς παραδοσιακές κομμουνιστικές καί σοσιαλιστικές ὀργανώσεις, συνάντησαν ἀξεπέραστες περιπλοκές ἢ σταμάτησαν ἀπότομα; Ὅλα αὐτά τά θέματα χρειάζονται ἐπείγουσα ἐξέταση· ἡ ὁποία, κατά τή γνώμη μου, δέν γίνεται νά ἀποκλειστεῖ ἀπό μιά συζήτηση γιά τά χαρακτηριστικά τῆς κρίσης ὅπου ζοῦμε, γιά τή φύση καί τήν ἐμβέλειά της.

Ὁ ἀναγνώστης πού θά ἔχει τήν ὑπομονή νά διαβάσει αὐτή τή συζήτηση θά βρεῖ μιά ὑπόθεση ἐργασίας. Θεωρῶ σημαντικές καί θετικές τίς καινοτομίες πού υἱοθέτησαν οἱ πῶς προωθημένες δυνάμεις τῆς ευρωπαϊκῆς ἀριστερᾶς στή στρατηγική καί τήν ἀντίληψή τους γιά τό σοσιαλισμό. Ὡστόσο συλλογίζομαι πῶς, παρ' ὅλες αὐτές τίς καινοτομίες, στή συγκεκριμένη ζωὴ μεγάλης μερίδας τοῦ ευρωπαϊκοῦ ἐργατικοῦ κινήματος ἐξακολουθεῖ νά παραμένει ἀναλλοίωτη μιά ἀντίληψη γιά τήν ἐξουσία τῆς ἀστικής τάξης πού δέν ἀνταποκρίνεται στίς ἀλλαγές τῶν προηγμένων καπιταλιστικῶν χωρῶν. Μίλησα γιά τό νέο περιεχόμενο

τόσων και τόσων αγώνων. Πράγματι: σιγά-σιγά, σχολείο, οικογένεια, έθνος, δικαστικοί μηχανισμοί και ιατρική γνώρισαν αγώνες με νέα μορφή και περιεχόμενο, όπου αναδειχθηκαν νέοι πρωταγωνιστές στο πλευρό των εργατών: νεολαία, φοιτητές, τεχνικοί, έπιστημονικοί εργάτες. 'Αλλά σ' αυτούς τους αγώνες και τά κινήματα εξακολούθησε να υπάρχει μία αντίληψη που θεωρεί την έξουσία ως μηχανή, ένιαία δύναμη, συγκέντρωση οργάνων καταστολής. Γι' αυτό, ακόμα κι αν έπεκτάθηκε ο χώρος τόν οποίο άνοιξαν αυτοί οι νέοι αγώνες, ή ιδέα της πάλης για την έξουσία παραμένει ανεξέλικτη: πάλη μάλλον για απόκτηση παρά για αλλαγή.

Φυσικά, θά μπορούσαμε να επικαλεστούμε δυνάμεις της άριστερας που από χρόνια ακολουθούν άλλη κατεύθυνση, και δέν θά ήταν διόλου δύσκολο να αναφέρουμε κι όνόματα. Όμως έδω ύπαισσομαι μία συμπεριφορά που άφορά περισσότερο τόν «κοινό νοΰ»: την κατεύθυνση που προσδιορίζεται και προδικάζεται από τή δράση εκατομμυρίων άνδρών και γυναικών σε μεγάλο μέρος της Δύσης. Έπιβεβαίωση αυτής της άποψης βρισκω και στά ρεύματα που εκδηλώθηκαν έξω από τις παραδοσιακές οργανώσεις του εργατικού κινήματος - και έναντίον του. Σκέφτομαι εκείνες τις έξτρεμιστικές ομάδες που άνεπτυξαν, στην καρδιά του '68, μία άντικρατική και άντιθεσμική πολεμική· μία πολεμική που προσπαθούσε να έξιδανικεύσει τόν άυθορητισμό και τή δημιουργικότητα των κινήματων - και των άναγκών των μαζών - στην κοινωνία των πολιτών. Γι' αυτό και μού φαίνεται ακόμα πιο σημαδιακό και χαρακτηριστικό σύμπτωμα τό γεγονός πώς, τελικά, οι ίδιες αυτές ομάδες, στη δράση και τήν ιδεολογία τους, τροφοδότησαν περισσότερο μία αντίληψη που θεωρεί την έξουσία κάστρο προς πολιορκία ή κατάληψη, μία στενόθωρη ιδέα για τό σύγχρονο κράτος.

Νομίζω - κι αυτό προσπαθώ να δείξω και σ' αυτή τή συζήτηση - πώς μία τέτοια αντίληψη δέν κατανόησε και έξακολουθεί να μήν κατανοεί τήν πολυπλοκότητα και τό διαρθρωτικό επίπεδο των σύγχρονων καπιταλιστικών κοινωνιών· κι όχι μόνο αυτό, αλλά ούτε και τόν καινούριο συνδετικό ιστό που δημιουργήθηκε μεταξύ οικονομίας, έπιστήμης και πολιτικής· ούτε τις διασυνδέσεις μεταξύ της πληθώρας των κρατικών μηχανισμών και βαθμίδων, που διατηρούν ταυτόχρονα και κάποια άυτονομία. Και βρισκω πώς, παραγνωρίζοντας μία τέτοια πολυπλοκότητα του θεσμικού δίκτυου, χάνεται και τό νόημα των νεώτερων και καινοφανών άντιφάσεων που έχει δημιουργήσει μέσα στην άστική κοινωνία ή πρωτοδουλλία του εργατικού κινήματος και οι θεαματικές μεταλλαγές στην οργάνωση του κόσμου μας. Κι έδω θέλω να τονίσω τό έξής: οι διαδικασίες μονοπωλιακής συγκέντρωσης και συγκεντροποίησης δέν σημαίνουν κατανάγκην γραμμική και ένιαία έξουσία.

'Αντίθετα μάλιστα.

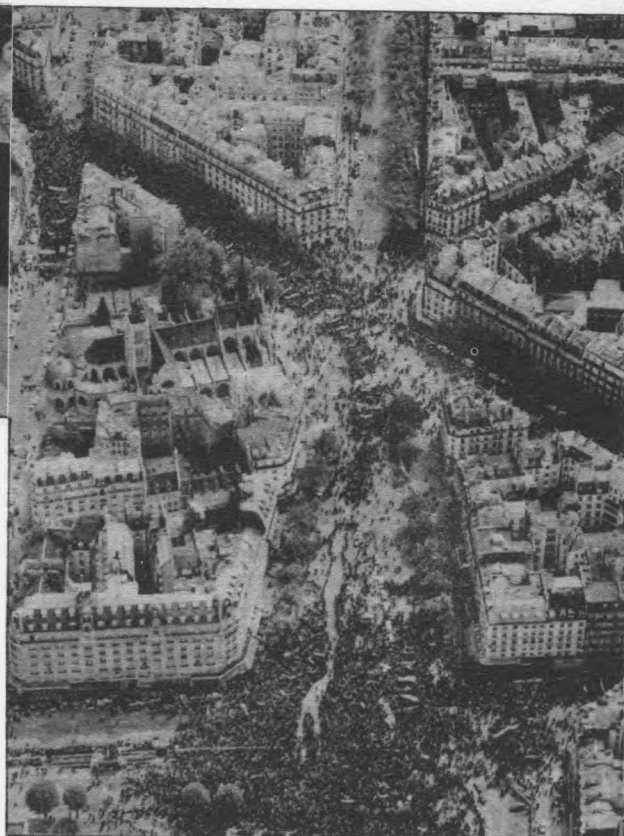
Φοβάμαι λοιπόν μήπως φτάσαμε ως τή θυελλώδη περίοδο της δεκαετίας 1960-70 με μία πολιτική παιδεία του εργατικού κινήματος ακόμα πολύ έξαρτημένη από τήν αντίληψη που θεωρεί τόν κοινωνικό άγώνα σύγκρουση δυό ξεχωρων σωμάτων, οργάνωση επαναστατικών δυνάμεων έξω από τό πλαίσιο του

άστικού κόσμου· μία παιδεία που έξακολουθεί να βλέπει τήν επαναστατική αλλαγή σαν δυναμική πράξη (σκέφτομαι και όσους έμπιστεύονται αυτή τή δυναμική πράξη στην ψήφο) με στόχο τήν έξασφάλιση του έλέγχου της πολιτικής μηχανής· μία ιδέα δυναμισμού που έναποθέτει τή διαδικασία ανασύνθεσης εργαζομένων και κοινωνικής παραγωγής σε ένα άκαθόριστο μέλλον.

Θά άντιτείνει κανείς πώς αυτή ή γραμμική θέαση της έξουσίας και της σύγκρουσης των τάξεων ήταν άπαραίτητη για να θεμελιωθεί και να στεριώσει ή άυτονομία, τό πνεΰμα άπόσχισης (δανείζομαι τόν όρο από τόν Γκράμσι) του εργατικού κινήματος. 'Ακόμα, θά παρατηρήσει πώς ήταν άδύνατο να μείνει άλώδητο τό εργατικό κίνημα από τή μακροχρόνια έπίδραση της άστικής κουλτούρας, ή όποια κάθε στιγμή (άκόμα και στις δημοκρατικές της συνιστάμενες) βλέπει και έμφανίζει τήν πολιτική ως τεχνική της κυριαρχίας και της οργάνωσης της συναίνεσης, παράγει και έμφανίζει τήν έπιστήμη ως κλειστή στόν έαυτό της λογική, θέτει και άναπαράγει διακρίσεις άνάμεσα στους πολιτικούς μηχανισμούς και τήν άσταμάτητα μεταβαλλόμενη ζωή των μεγάλων μαζών. Τέλος, θά ύπενθυμίσει πόσο σοβαρό ρόλο έπαιξε αυτή ή θέαση της πολιτικής στις μεγάλες άναστατώσεις που ώθησαν τις χώρες της 'Ανατολής σε ένα ιστορικό άλμα μέσα από μία τραγική σύγκρουση· στις χώρες αυτές, ο άγώνας πήρε έξαρχής στρατιωτικό χαρακτήρα και συνεπώς εύνόησε μία όρισμένη αντίληψη για τήν έξουσία, έναν όρισμένο τύπο άγωνιστικής δραστηριότητας, έναν όρισμένο τύπο πλαισίου. Αυτά είναι ιστορία, είναι κληρονομία μας, και δέν διαγράφονται ούτε με ώραιες λέξεις ούτε με προγραμματικές δηλώσεις.

Πολύ σωστά όλα αυτά. Όμως αυτή ή γραμμική θέαση της έξουσίας δέν είχε λιγότερο σοβαρές συνέπειες σε τούτη τή νέα ιστορική φάση, όπου οι άντιφάσεις της άστικής κοινωνίας δέν έμφανίστηκαν πιά με τή μορφή της άθλιότητας και του φασισμού. Τότε άνοιχτηκαν επαναστατικές δυνατότητες θεμελιωμένες στη διεκδίκηση της ποιότητας της ζωής και της εργασίας, σε μία νέου τύπου δημοκρατία, διάχυτη κι όχι συγκεντρωμένη στην κορυφή των κρατικών μηχανισμών, σε μία δημιουργικότητα όπου οι κλάδοι γνώσης να άλληλοδιαρθρώνονται και να άλληλοενισχύονται. Μπρός σ' αυτές τις άντιφάσεις και τις δυνατότητες, και ενώ ή ευρωπαϊκή άριστερά άναζητούσε μία στρατηγική με βάση τόν άξονα δημοκρατία / σοσιαλισμός, ή αντίληψη που θεωρεί ότι ή πολιτική είναι συγκέντρωση έξουσιών χρεοκόπησε (στις ποικίλες παραλλαγές της: από τις ριζοσπαστικότερες ως τις μετριοπαθέστερες). Είναι κι αυτό άλλο ένα τίμημα που πλήρωσε ή άριστερά όχι μόνο στην ιστορία και τήν παράδοσή της αλλά και στόν νεωτερισμό των, ώρμασμένων με τούς δικούς της αγώνες, θεμάτων και καθηκόντων.

Μόνο που κι αυτά πέρασαν πιά. Τά αναφέρουμε έπειδή έτοι μπορούμε να καταλάβουμε καλύτερα όσα ήδη έπείγουν γύρω μας: ή περίοδος μετά τόν Μάη του '68, ή αντίδραση και ή αναδιοργάνωση των κυρίαρχων τάξεων, οι άπίστευτες αλλαγές που έγιναν μπρός στα μάτια μας. Κι έδω, δέν υπάρχει τίποτα πιο άχρη-

στο και αποδιοργανωτικό από τις κλάψες για τις χαμένες ευκαιρίες ή τα φιλοσοφικά δράματα που θεωρούν κραυγαλέα απάτη τούς μεγάλους αγώνες των τελευταίων χρόνων. Πρέπει πιά να καταλάβουμε πώς δεν βρισκόμαστε στο έτος ΜΗΔΕΝ. Δεν είναι αλήθεια πώς δεν έγινε τίποτα. Αντίθετα, αυτοί οι αγώνες έπληξαν προαιώνιες συνήθειες, άρχισαν να ροκανίζουν άθιχτα ίσαμε τότε σημεία του παλαιού καθεστώτος κυριαρχίας, και μάλιστα σε τέτοιο βαθμό, που να ανατρέπονται οι παγκόσμιες ισορροπίες, οι σχέσεις μεταξύ κρατών, τα συστήματα συμμαχιών, οι μορφές πολιτικού ανταγωνισμού, με ταχύτητα που θά φαινόταν αδιανόητη μόλις δυό χρόνια πριν.

Έξου και ή τραχύτητα των καιρών. Έξου και ο κίνδυνος. Έξου και ή απόδειξη πώς τά γεγονότα της τελευταίας τριακονταετίας δεν ήταν ο χορός που χόρευαν κάποιοι πολιτικοί άνδρες, πάντα αυτοί, πάντα οι ίδιοι, πάντα επί σκηνής.

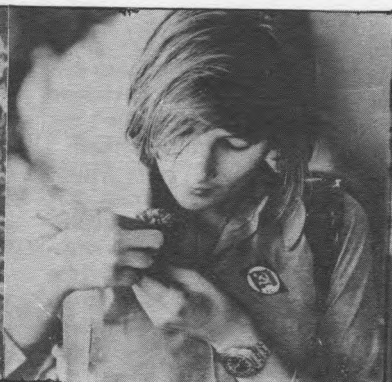
Είναι πολύ εύκολο να καταγράψουμε τις τρέχουσες μεταβολές: Η νέα θέση της Κίνας σε εξωτερικό και εσωτερικό επίπεδο. Η αλλαγή της πολιτικής θεωρίας της διπολικότητας. Η έκρηξη επαναστάσεων σε χώρες - κλειδιά όπως το Ιράν, με τη διεύθυνση πολιτιστικών δυνάμεων και κινημάτων που ή Εύρωπη άγνοούσε την ύπαρξή τους πριν από ένα χρόνο. Η υπόγεια αλλά ύπαρκτη κρίση κρατικών και ιδεολογικών συστημάτων σε χώρες που χτές ακόμα έμφανίζονταν σαν πρότυπα πολιτικής σταθερότητας: οι Ηνωμένες Πολιτείες και ή Μεγάλη Βρετανία λογουχάρη. Τό ξαναμίλημα μιάς γλώσσας με παγκόσμια εύρύτητα από τη Ρωμαιοκαθολική Έκκλησία, με επικεφαλής έναν Πολωνό Πάπα, απέναντι στην άμφισβήτηση των μεγάλων συστημάτων σκέψης της σύγχρονης κοινωνίας και απέναντι σε ό,τι βολικά ονομάζουμε «κρίση αξιών».

Νά λοιπόν θέματα που μάς μιλούν για έναν ήδη διαφορετικό κόσμο, που επιτρέπουν να αντλήσουμε ήδη όρισμένα συμπεράσματα για πρόσφατους προβληματισμούς και γεγονότα. Είναι θέματα και πραγματικότητες που δεν αντικαθρεφτίζουν την εικόνα ενός στατικού κόσμου όπου ή έξουσία ισούται πάντα με τον έαντό της. Όχι, τά πράγματα αλλάζουν - και μάλιστα γρήγορα.

Γι' αυτό και πρέπει να αδράξουμε γερά τούς δυό άστερισμούς που τό όνομά τους μόλις μπήκε στο πο-

Μάης 68, ή διαδήλωση της 13ης Μαΐου.

λιτικό λεξιλόγιο της δεκαετίας 1970-80: *εύρωκομμουνισμός και εύρωσσοσιαλισμός*. Γι' αυτό κι ο στοχασμός για τό παρελθόν και ή ιδεολογική αντιπαράθεση είναι θέματα στενά δεμένα με τό παρόν και με τά καθήκοντα που επιβάλλουν οι τρέχουσες αλλαγές. Συνεπώς πρόκειται για στοχασμό που, αντί να στρέφεται στο παρελθόν, πρέπει μάλλον να ατενίζει μπροστά, να προωθεί τις εξελίξεις, να άντλει συμπεράσματα από ολοκληρωμένες εμπειρίες. Μήπως πρέπει να αλλάξει ακόμα και ή ιδέα για την ένότητα του εργατικού και λαϊκού κινήματος; Πρέπει όπωσδήποτε να συνηθίσουμε να αντιλαμβανόμαστε την ένότητα ως συνεχή, ακόμα και γεμάτη συγκρούσεις, διαδικασία που ξέρει πώς να αποκτά τούς δικούς της κανόνες και πώς να επεξεργάζεται τη δική της πειθαρχία, χωρίς αυτό να σημαίνει πώς σκοπεύει σε μιά αδιέξοδη και άνέφικτη όμοιογένεια. Οι ικανότητες αντίστασης που φανέρωσε ή αστική κοινωνία βασίζονται κατά μέγα μέρος στην εύκαμψία και τη διάρθρωση των μορφών με τις όποιες όργάνωσε την εξάπλωσή της σε παγκόσμιο επίπεδο και κατάφερε να γίνει διαμεσολαβητής για άλλους πολιτισμούς, άλλες ιστορίες, άλλες παραγωγικές διαδικασίες. Πώς είναι λοιπόν δυνατό να περιοριστεί ή νέα και πλουσιότερη δημιουργικότητα, ή διαφορετική όρθολογικότητα, που φορέας της προσπάθει να γίνει τό εργατικό κίνημα, στά όρια ενός και μοναδικού μοντέλου; Άραγε οι διαστάσεις που πήραν οι αγώνες χειραφέτησης των εργαζόμενων μαζών σε παγκόσμιο επίπεδο δεν συ-

νεπάγονται και νέο στοχασμό για την πληρώρα των ενεργών σήμερα κοινωνικών και πολιτικών φορέων και απέναντι στις νέες μορφές της «πολιτικής»;

Μιλούσα πριν για το '68. Άν πούμε πώς το περιεχόμενο των αγώνων της δεκαετίας 1960-70 είναι ή απαίτηση για έλευθερία, για ανθρώπινη ποιότητα που δέν υλοποιείται αποκλειστικά στή σφαίρα της τυπικής πολιτικής αντιπροσωπευσης αλλά και στόν κόσμο της παραγωγής, τότε τό ζήτημα των στόχων, του περιεχομένου και της μορφής της επιστήμης (κι όχι μόνο των άμεσων σχέσεων μέ την τεχνολογία), τό ζήτημα της σχέσης των μαζών μέ τή γνώση γίνεται καθοριστικό· κι όχι μόνο μέ όρους πολιτικών συμμαχιών αλλά και μέ όρους οργανικών σχέσεων. Τότε ή θεματική του κράτους και των θεσμικών μεταβολών παίρνει έντελώς άλλη διάσταση – όσο λίγο κι αν υπολογίσουμε αυτό που αντιπροσωπεύει σήμερα τό κράτος ως δίκτυο που εξισορροπεί τήν παραγωγή, τήν επεξεργασία της γνώσης, τήν εκπαίδευση και τή διαμόρφωση της κοινής συναίνεσης.

Πού άλλου πρέπει νά δημιουργηθεί μιά αυθεντική σχέση δημοκρατίας και σοσιαλισμού άν όχι σ' αυτό τό νέο πεδίο; Μήπως απ' αυτή τήν όπτική γωνία δέν αρχίζουμε σήμερα νά εξετάζουμε μέ διαφορετικό τρόπο τή σοσιαλιστική προοπτική και τή μετάβαση στό σοσιαλισμό; Από αυτή τή σκοπιά, ή παράμετρος αξιολόγησης της ριζοσπαστικότητας των αγώνων φαίνεται νά μετατοπίζεται. Περνάμε από μιά βίαη δυναμική πράξη στή δυνατότητα εφαρμογής μιάς

στρατηγικής που από τώρα κιόλας, προοδευτικά – και στήν καρδιά της άστικής κοινωνίας –, μπορεί και έλίσσεται στις πολύπλοκες διαρθρώσεις μεταξύ οικονομίας, επιστήμης και κράτους. Γι' αυτούς τούς λόγους (και προσπαθώ νά τούς αναπτύξω περισσότερο στή συζήτηση), δέν μέ έχουν πείσει κάποιες αντιρροήσεις του Λουί Άλτουσέρ – στή σημαντική άλλωστε και πολυεπίπεδη θεωρητική του έρευνα – για όρισμένες προτάσεις που παρουσιάσαμε, μέ άλλους Ιταλούς συντρόφους, ως υλικό μελέτης για τό κράτος.

Ίσως γελιέμαι. Άλλά, απ' αυτή τήν όπτική γωνία, παίρνει έντελώς άλλη όψη και τό μπλόκ των δυνάμεων που πρωταγωνιστούν σε μιά τέτοια αλλαγή, σε μιά τόσο κλιμακωτή ριζοσπαστικότητα, και οι μορφές αυτής της κλιμάκωσης. Άν ή οργάνωση της εργασίας στή μεγάλη επιχείρηση, τό σύστημα γνώσης και οι μεγάλοι μηχανισμοί κοινωνικής αναπαραγωγής, όπως τό σχολείο, ή οίκογένεια και ή δικαιοσύνη, αποτελούν πράγματι αντικείμενα διεκδίκησης, τότε στό πεδίο του αγώνα εμφανίζονται φορείς, κοινωνικά σχήματα και ρόλοι που δέν προβλέπονται από τις παλιές μορφές οργάνωσης του εργατικού κινήματος. Οι συνθήκες διαβίωσης των σημερινών νέων, ή λειτουργία των διανοομένων, ή σχέση σχολείο/εργασία, ή οικοδόμηση μιάς στρατηγικής της επιστημονικής έρευνας μέ ευρωπαϊκές διαστάσεις και ό φεμινισμός δέν αποτελούν πιθανά πεδία για δευτερεύουσες συμμαχίες τις όποιες πρέπει ιδιαίτερα νά προσέξει τό εργατικό κίνημα, αλλά πραγματικά κεφαλαιώδη σημεία μιάς νέας στρατηγικής για δημοκρατική μετάβαση στό σοσιαλισμό· κεφαλαιώδη σημεία – άν χρειάζεται νά δώσω ένα παράδειγμα – μέ τήν ίδια βαρύτητα που είχε για τήν εργατική τάξη, σε μιά συγκεκριμένη ιστορική περίοδο, τό αγροτικό ζήτημα, τό όποιο – νά μήν τό ξεχνάμε – ήταν βασικό κριτήριο για τήν έκτίμηση μιάς σωστής επαναστατικής κατεύθυνσης.

Θέλω μιά στιγμή, και στά πεταχτά, νά απαριθμήσω αυτά τά καινούρια θέματα: Ό συνδικαλισμός και ή άνεργία των νέων σήμερα. Τό εργατικό κόμμα και ό τρόπος που διώνουν οι νέοι τήν πολιτική. Έργατικό κίνημα και φεμινιστικό κίνημα. Τό ζήτημα του κράτους στή σχέση του μέ τό σύστημα γνώσης. Ίσως γελιέμαι, αλλά άν προσπαθήσουμε νά δούμε τά πράγματα μ' αυτό τόν τρόπο, πιστεύω πώς ακόμα κι ή γλώσσα τώσων και τώσων συγκεντρώσεων, συναντήσεων και εκδηλώσεων θά αλλάξει.

Ακόμα και η αντίληψη για το πολιτικό κόμμα αλλάζει. Βέβαια δεν πρόκειται να εκλείψει η αντίληψη αυτή - αντίθετα: η νέα προβληματική μπορεί να της δώσει νέα ένταση. Δεν μέ έχει πείσει και πολύ η «πληρότητα» ορισμένων αναλύσεων του Μισέλ Φουκώ - κι αυτό τό λέω χωρίς να ισχυρίζομαι πώς εγώ είμαι ο σωστός. Κι αν ακόμα μπορούμε να εμπιστευόμαστε τη γονιμότητα των «τοπικών» και περιθωριακών αγώνων, όπως μάς συμβουλεύει, γίνεται ακόμα πιο επιτακτική η ανάγκη για μία διαδικασία ανασύνθεσης - μία διαδικασία και μία ανασύνθεση που δεν θα άνατεθούν πια στον κλειστό κύκλο των «ιερέων» της πολιτικής, αλλά θα επιτρέπουν την πρόσδεση σε διαρθρώσεις των κλάδων γνώσης, των ειδικοτήτων, των αντιφατικών και διαφορούμενων μηχανισμών μέσω των οποίων αναπαράγεται και οργανώνεται η σύγχρονη κοινωνία: Νά λοιπόν ένας νέος αντικειμενικός στόχος για τό εργατικό κόμμα, μία νέα έφικτή (και αναγκαία!) πλευρά - νά λοιπόν μία μαζική αίτηση για κουλτούρα και οργάνωση που ανταποκρίνεται στη στρατηγική δημοκρατία / σοσιαλισμός.

Τό εργατικό πολιτικό κόμμα, λοιπόν, αντί να ισχυρίζεται πώς μόνο αυτό περιέχει, μέ τρόπο σφαιρικό, την έγγηση και τά εργαλεία για τό σοσιαλιστικό μετασχηματισμό, καλείται να αρθρώσει μία διάχυτη στις μάζες πολιτική επιστήμη ή όποια γίνεται υπόθεση πολιτικών και κοινωνικών φορέων ίκανών να οικοδομούν καθημερινά τις συνθετικές τους ίκανότητες «έπιτόπου». Άπ' αυτή τή σκοπιά, τό εργατικό πολιτικό κόμμα εμφανίζεται οικοδόμος της δημοκρατίας, όχι τόσο μέ τις έγγυσεις που δίνει στους άλλους όσο μέ τόν τρόπο που αντιλαμβάνεται τό σοσιαλισμό.

Μήπως τότε ό κόσμος της πολιτικής θά γίνει πολυπλοκότερος; Μήπως πανάρχαια χαρακτηριστικά προνόμια, παμπάλαια τσιφλίκια, διακρίσεις τυπικών καθηκόντων (όπως μεταξύ κομμάτων και συνδικάτων) θά πέσουν σε άχρηστία; Έτσι, ή δημοκρατία γίνεται δύσβατη. Μήπως μάλιστα υπερβολικά δύσβατη; -θά ρωτήσουν ορισμένοι. Σωστές και δικαιολογημένες άπορίες.

Είναι όμως γεγονός (και ευκαιρία!) πώς ή παγκόσμια πολιτική άρένα έχει μεγαλώσει. Χιλιάδες άνθρωποι, πολιτισμοί ίσαμε χτές ακόμα φημμένοι και περιθωριοποιημένοι μπήκαν στον άγώνα. Οί ξεκάθαρες τομές και οί τσεκουράτες κρίσεις, που βάζουν όλα τά καλά από τή μία μεριά κι όλα τά στραβά από τήν άλλη, είναι αδύνατο να εφαρμοστούν σήμερα. Θά προχωρήσω ακόμα παραπέρα: τά πράγματα δεν γίνονται απλούστερα έξω από τήν ανάπτυξη μίας μαζικά οργανωμένης δημοκρατίας. Πέρα απ' αυτή τήν προοπτική, ανοίγεται ένας άλλος πιθανός δρόμος: ή έπερχόμενη επέλαση του αμερικανισμού, ή ανάπτυξη και διάδοση της σωματειακής αντίληψης. Ό,τι κι αν ισχυρίζονται οί όπαδοί του νεοφιλελευθερισμού, αυτός ό δεύτερος δρόμος δεν σημαίνει διόλου μείωση του ρόλου του κράτους αλλά, αντίθετα, πολλαπλασιασμό και διασπορά των μηχανισμών που θά κάνουν τόν μεσάζοντα μεταξύ διαμετρικά αντίθετων συμφερόντων. Ό ρόλος και ή ζωή του κράτους θά δυσκολευτούν. Και δεν είναι βέβαιο πώς έτσι θά λιγότερε

τό βάρος της πολιτικής. Όχι· σ' αυτόν τό δρόμο ή πολιτική περιορίζεται σε τεχνική χειρισμού των μηχανισμών, μέ χωριστές έξουσίες που οδηγούν σε μεγαλύτερη γραφειοκρατία. Σήμερα γίνεται λόγος για κρίση ιδεολογιών. Αυτός ό ισχυρισμός φαίνεται να περιέχει μία δόση αλήθειας. Άλλά πρέπει να αναρωτηθούμε μήπως αυτή ή κρίση συνεπάγεται όχι τήν έξαφάνιση αλλά τόν τεμαχισμό των ιδεολογιών, τήν υποκατάσταση των μεγάλων συλλογικών ιδεωδών από δόγματα.

Αυτός ό δρόμος (ή διάδοση και εφαρμογή της σωματειακής αντίληψης κατά τό αμερικανικό πρότυπο) δεν είναι διόλου ειρηνικός. Μόνο στην Ίταλία να στραφώ, βλέπω κιόλας σ' αυτό τό δρόμο άπαίσιες κηλίδες αίματος. Δεν πιστεύω πώς ή τρομοκρατία, όπως τή ζούμε στη σημερινή Ίταλία, είναι μόνο τρέλα. Δεν πιστεύω καν πώς είναι μόνο συναμοσία. Βέβαια ή Ίταλία δεν αντιπροσωπεύει τόν κόσμο όλο. Άλλά αυτό που γίνεται σ' έμάς δείχνει που μπορεί να οδηγήσει μία ακόμα μεγαλύτερη διάδοση της σωματειακής αντίληψης στην κοινωνία. Αν αποκλειστεί ή γενική προοπτική, αν ή δύσκολη αλλά έφικτή ένότητα του ατομικού και συλλογικού «υποκειμένου» θρυμματίζεται σε χίλια δυό αντιφατικά κομμάτια και «συμφέροντα» (που μπορούν να αλληλοτροφοδοτούνται στο έσωτερικό του ίδιου υποκειμένου), αν έτσι τραβάει ό κόσμος, τότε γιατί να μην καταψύγουμε στη νοοτροπία και στα εργαλεία του μαχαιροβγάλτη; Γιατί να μην υποβάλουμε σε εκβιασμό στην κοινωνία, αρχίζοντας από τό ίδιο μας τό γκέτο, από τά δικά μας έδάφη; Κι αν είναι ανέφικτη όποιαδήποτε αυτονομία στο χώρο και τό χρόνο της εργασίας, γιατί να μην αναζητήσουμε τήν ευτυχία και τήν αξιοπρέπεια παραέξω, παίρνοντας τό κατά δύναμη και «όσα πάν κι όσα έρθουν»; Αν ή υποκειμενικότητα, ή ατομική δημιουργικότητα και οί ανάγκες άπελευθέρωσης δεν μπορούν να βρουν ανταπόκριση στον τρόπο οργάνωσης και αντίληψης της εργασίας, στον τρόπο οργάνωσης και αντίληψης της «πολιτικής», τότε γιατί να μην αναζητήσουμε τήν ατομική σωτηρία στα ναρκωτικά, σε μία ανεξάρτητη και ξεκομμένη από τόν κόσμο θρησκευτικότητα;

Αυτά τά έρωτήματα βρίσκονται μπροστά μας. Χρειάζεται επαγρύπνηση για να μην τά λησμονήσουμε. Άλλωστε είναι πολύ χαρακτηριστικό τό γεγονός πώς, σε ορισμένες τάσεις του '68, σε ορισμένα σοβαρά σφάλματα εκείνης της περιόδου, ήδη συναντούσαμε μία έφεση αναδίπλωσης σε σωματειακούς όρίζοντες, στην άσφαλισμένη ζωή της σέκτας.

Όποσδήποτε, υπάρχουν χώρες που άντέχουν στην πολυτέλεια να διατηρούν, να αφήνουν χώρο για τόν κορπορατισμό, ακόμα και για τόν ένοπλο άγώνα, μία πάλη χωρίς νομική κάλυψη. Όμως ίσαμε ποιό σημείο;

Κι ως πότε;

Ο ΑΙΘΙΟΠΙΚΟΣ ΔΡΟΜΟΣ ΓΙΑ ΤΟ «ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟ»

Στην Αιθιοπία ο Μεγκίστου, αφού κατέλαβε τό ύπατο αξίωμα της εξουσίας, έπρεπε – τί θά πεί ό κόσμος; – νά ανταγωνιστεί σέ μεγαλείο τόν αυτόκράτορα προκάτοχό του. Άλλά έκσυγχρονισμένα. Έφτιαξε λοιπόν ένα κόμμα, τό κόμμα του, βάφτισε τό στρατό έθνικό, κόκκινο καί άπελευθερωτικό, σφιχταγκάλιάστηκε μέ τή σοβιετική όρθοδοξία, φιλήθηκε σταυρωτά μέ τόν Βενιαμίν της Φιντέλ Κάστρο καί ξεκίνησε γιά νέες (πραγματικά καινούριες στήν ιστορία) περιπέτειες. Έμπρός γιά τό σοσιαλισμό, γιά τό μελλοντικό άνθρωπο της Αιθιοπίας. Έμπρός λοιπόν, στό όνομα όλων αυτών, νά εξαφανίσουμε τόν γειτονικό λαό της Έρυθραίας.

Πέροι τόν Ιούλιο, καί ύστερα από μεγάλη επίθεση των στρατευμάτων του Μεγκίστου, ύποστηριγμένη από σοβιετικό ναυτικό καί στελεχωμένη από Κουβανούς έπιτελικούς, καταλήφθηκε τό μεγάλο λιμάνι της Έρυθραίας Μασαουάχ. Λίγο άργότερα άκολούθησαν πολλές άλλες πόλεις. Αύτές, όπως καί ή πρωτεύουσα Άσμαρα, μετά τήν προέλαση του άπελευθερωτικού στρατού, παρουσίαζαν εικόνα καταστροφής καί έρήμωσης. Έκει οι έπιτελικοί του Μεγκίστου καί οι σύμμαχοί τους όργάνωσαν τόν πληθυσμό πού άπέμεινε σέ συλλόγους νεολαίων, γυναικών κ.λπ. Ό,τι χρειαζόταν. Λίγο άργότερα, τέλος Νοεμβρίου, τά στρατεύματα του Μεγκίστου κατέλαβαν τήν πόλη Κερέν. Πληθυσμός: 45.000 κάτοικοι πρίν, 5.000 μετά. Από τούς 250.000 κατοίκους της όμώνυμης διοικητικής περιοχής, 4.500 έντάχτηκαν στους άγροτικούς συλλόγους πού τούς προσέφεραν οι «άπελευθερωτές». Σκοπός: νά «έκπαιδεύσουν τίς μάζες», νά τούς δώσουν νά καταλάβουν «πόσο πολύ είχαν εξαπατηθεί από τούς σχισματικούς» Έρυθραίους. Άν ήταν δυνατόν νά μήν καταλάβουν.

Σήμερα, μέ 500.000 πρόσφυγες μέσα καί έξω από τίς δύο χώρες, καί εκατοντάδες χιλιάδες νεκρούς, έπιχειρείται άνακατανομή του πληθυσμού γιά νά καλυφθούν τά κενά. Κάτι θυμόμαστε από τά παρόμοια καμώματα της Καμποτζιανής ήγερσίας: διάλυση των φυσικών πληθυσμιακών έννοτήτων, προσφυγιά, διαβίωση σέ άθλιότερες από τίς προηγούμενες συνθήκες, βίαιη μετανάστευση στό όνομα του σοσιαλισμού. Καί αύτά γιά τόν όρθολογικότερο καταμερισμό του πληθυσμού σέ σχέση μέ τήν παραγωγή

Μιά κοινωνία αιώνας παγωμένη άρχισε νά κινείται: καί πρίν άκόμη καταλάβει τί ζητάει, ή σοβιετική έξωτερική πολιτική (μαρξιστική-λενινιστική, μάς λένε) της διόρθωσε τόν προσανατολισμό, επιβάλλοντας τό δικό της πρότυπο. Όπως στήν Τσεχοσλοβακία, όπως ή Κίνα στό Βιετνάμ, τό Βιετνάμ στήν Καμπότζη.

Τά τελευταία χρόνια κυριάρχησε ένας δρόμος γιά τό σοσιαλισμό: ό κατακτητικός – πειθαναγκαστικός. Άποτέλεσμα: έρημώσεις καί καταστροφές – σοσιαλισμός πουθενά. Καί αύτά τά δεινά, στους ανθρώπους, τά πράγματα καί τίς ιδέες, δέν τά προκαλούν οι δυνάμεις της αντίδρασης, όπως ξέραμε ή όπως συμβαίνει σήμερα άλλου, αλλά οι λεγόμενες δυνάμεις της προόδου.

Πέτρος Πιζάνιας

Η ΕΝΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ

Πρίν δύο χρόνια, Σεπτέμβριος 1977, είχε θρυμματιστεί ή ένότητα της γαλλικής άριστέρας. Μερικούς μήνες άργότερα, τό Μάρτιο του 1978, ή δεξιά του Ζισκάρ κέρδιζε τίς έκλογές ένώ ό γαλλικός λαός έχανε τίς έλπίδες πού είχε στηρίξει στήν Ένότητα της Άριστέρας καί τό Κοινό Πρόγραμμα. Έκτοτε οι βασικοί πρωταγωνιστές αύτης της τερά-

στιας κωμωδίας, τό Σοσιαλιστικό καί τό Κομμουνιστικό Κόμμα, ἐπιδόθηκαν σέ μιά μοναδική γιά τήν ἐφευρετικότητά της ἐκστρατεία ἀλληλοσπαραγμού. Καί παρ' ὅλα αὐτά, σ' ὅλες τίς ἐκτοτε ἀναμετρήσεις δεξιᾶς καί ἀριστερᾶς (νομαρχιακές ἐκλογές, τμηματικές δημοτικές), τό ἀριστερό ἐκλογικό σῶμα παρέμενε πιστό στήν Ἀριστερά καί δέν σημειώθηκε καμιά μείωσή του. Ἀντίθετα μάλιστα. Ἀλλά τά δυό κόμματα τῆς Ἀριστερᾶς βρίσκονταν ὅσο ποτέ ἄλλοτε μακρύτερα τό ἓνα ἀπό τό ἄλλο.

Φέτος, στίς 20 Σεπτεμβρίου, ὕστερα ἀπό μίαν ἐκκλήση τοῦ Φ. Μιττεράν πού ἀποδέχτηκε τό ΓΚΚ, πραγματοποιήθηκε συνάντηση ἐκπροσώπων τῶν δύο κομμάτων γιά νά ἐξετάσουν τίς μεταξύ τους σχέσεις. Οἱ ἀντιπρόσωποί τους Φίττερμαν καί Μπερεγκοβουά κατέληξαν στό νά ὑπενθυμίσουν ἀπλῶς τήν ἐπέτειο τοῦ τορπιλισμοῦ τοῦ Κοινοῦ Προγράμματος. Ἀπό τή συνάντησή τους δέν προέκυψε κανένα πρακτικό ἀποτέλεσμα, καμιά ἀνταπόκριση στίς δεδηλωμένες διαθέσεις τοῦ κόσμου γιά ἐνότητα, καμιά διάθεση αὐτοκριτικής. Τό κοινό ἀνακοινωθέν τῶν δύο κομμάτων μιλάει ἀόριστα γιά τήν πιθανότητα τῆς μεταξύ τους «σύγκλισης στούς ταξικούς ἀγῶνες τῶν μαζῶν». Ἀλλά δέν ἐπιτρέπει καμιά αἰσιοδοξία γιά τήν ἀναζωογόνηση τῆς Ἐνωμένης Ἀριστερᾶς, γιά κάποια πολιτική συμφωνία. Κάτι τέτοιο, δήλωσε ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ ΓΚΚ Φίττερμαν, στίς παρούσες συνθήκες θά σήμαινε «ἐξαπάτηση τῶν ἐργαζομένων».

Ὡς ἐκ τούτου ὁ ζισκαρντισμός μπορεῖ μέ τήν ἡσυχία του νά ἀντιμετωπίσει τά τεράστια, ὄντως, προβλήματά του.

Δ.Μ.

Ο ΕΞΟΣΤΡΑΚΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΑΒΕΛ ΚΟΧΟΥΤ

6 Ὀκτωβρίου: Οἱ τσεχοσλοβακικές ἀρχές ἀπαγόρεψαν στό θεατρικό συγγραφέα Πάβελ Κόχουτ νά ἐπιστρέψει στή χώρα του, γιάτί διέκοψε πρόωρα τήν ἄδεια ἐξόδου, διαρκείας ἐνός ἔτους, πού τοῦ εἶχε χορηγηθεῖ. Ὁ Πάβελ Κόχουτ, ἐκτός ἀπό θεατρικός συγγραφέας, εἶναι καί ἀπό τούς συντάκτες τῆς «Χάρτας 77», ἓνας ἀπό τούς ἐπώνυμους «διαφωνοῦντες». Τά σύνορα, ἔτσι τό θέλησε ἡ ἱστορία, κλείνουν καί πρὸς τά μέσα καί πρὸς τά ἔξω, κατά πάσης ἐπιθυμίας καί εὐφλεκτικῆς ἐπωνυμίας, καί ἀνοίγουν μόνο προκειμένου νά καλοδεχτοῦν τά στρατεύματα τῶν ὁμόσπονδων εἰρηνοποιῶν.

10 Ὀκτωβρίου: Ὁ Κόχουτ στερήθηκε τήν τσεχοσλοβακική ἰθαγένεια, γιάτί ἐγινε ὄργανο τῶν ἀντεπαναστατικῶν δυνάμεων, ἐξηγεῖ ὁ *Ριζοσπάστης*, μεταγράφοντας ἀπλῶς ἀνάλογη εἶδηση ἀπό τίς στήλες τῆς *Ροῦντε Πράβο*, ὄργανου τοῦ ΚΚ Τσεχοσλοβακίας. Σωστά. Ὅργανο ὁ μὲν, ὄργανο καί ἡ δέ. Ὁ σκοπός διαφέρει – ὁ χαθᾶς, πού λέμε. Ἡ σοσιαλιστική ὀρχήστρα παίζει ἓνα μόνο σκοπό, ὕμνο, γιά τούς καθηλωμένους, ἀρίφνητους ἀκροατές. Κάθε παραφωνία τιμωρεῖται παραδειγματικά, γιάτί ταράσσει τήν ἁρμονία τῶν σφαιρῶν.

Τίς ἰδιαιτέρες πολιτικές πεποιθήσεις τοῦ Κόχουτ δέν τίς γνωρίζουμε· μήτε εἴμαστε σέ θέση νά διακριθῶσουμε σέ ποιούς σκοτεινοὺς κύκλους τῆς Δύσης ἐνεπλάκη κατά τήν ἀπουσία του, ἢ πῶς ἀριθμοῦνται οἱ κύκλοι αὐτοῖ στή σύγχρονη κόλαση. Ξέρουμε ὅμως πῶς δικό του, ὅπως καί πολλῶν ἄλλων, ἦταν τό αἶτημα γιά κάποια στοιχειώδη πολιτικά δικαιώματα, τά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ πολίτη, πού ἔλεγαν ἄλλοτε. Ξέρουμε ἐπίσης πῶς τό αἶτημα αὐτό τό συμμαρίζονται καί τό συνυπογράφουν καί πολλοί κομμουνιστές, ἀπ' αὐτούς πού ἀγωνίστηκαν χρόνια πολλά γιά τήν ὑπόθεση τοῦ σοσιαλισμοῦ. Μετά τήν ἀνοίξη τῆς Πράγας, ἔχουμε πέσει σέ βαθύ, βαρὺ χειμῶνα.

Τά τελευταῖα χρόνια στίς ἀνατολικές χώρες, δίπλα στή φυσική ἐξόντωση, τή φυλάκιση, στά στρατόπεδα συγκεντρώσεως καί τά ψυχιατρεῖα, προστέθηκε καί μιά καινούρια μέθοδος ἀντιμετώπισης τῶν πολιτικῶν ἀντιπάλων: ὁ ἐξοστρακισμός. Καί καταποδιαστά τά ἰδεολογικά ξόρκια: στά ἄρατα πέρατα, στή Δύση! Ἔτσι ἡ διεκδίκηση τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, ἐπαναστατικότερη, παραπέμπεται στή Δύση, ἡ ἡσυχία, τάξη καί ἀσφάλεια, ἡ εὐρυθμὴ λειτουργία τῆς σοσιαλιστικῆς μηχανῆς διατηρεῖται ἀλώθητη.

ΔΙΕΘΝΗ ΘΕΜΑΤΑ

καί η σοσιαλιστική νομιμότητα, αποσταλινοποιημένη πιά, δέ χρειάζεται νά χαλάει τόν ύπνο της μέ τίς κάθε λογής μικροπαρανομίες. Έτσι, έπιπλέον, οί φρόνιμες ήγεσίες περιφρουρούν τήν προφητική τους ιδιότητα: οί αποδιοπομπαίοι διανοημένοι δύσκολα, πολύ δύσκολα, θά άρνηθούν τήν άνοιχτή άγκαλιά τών φιλελεύθερων δυτικών κυβερνήσεων. Ή δυνατότητα τών ανθρώπων γιά αντίσταση έχει κάποια όρια, πού η πολιτική του έξοστρακισμού φροντίζει όλοένα νά στενεύουν.

Σέ ποιόν «δικαίο», ποιό κράτος δικαίου, εκχωρήσαμε άνέγνωροι, άναλφάβητοι, τό δικαίωμα καί τό πάθος τής γραφής; Πώς θά συλλαβίσουμε καί πάλι τό όνομα του σοσιαλισμού, μονάχοι μας, τώρα πού αναγράφεται σέ τόσα όστρακα;

Διονύσης Καψάλης

«ΣΤΗΝ ΚΑΜΠΟΤΖΗ
ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΟΥΝ ΠΑΙΔΙΑ
ΚΑΤΩ ΤΩΝ 5 ΕΤΩΝ...»

Μιά είδηση πού ίσως ενδιαφέρει τούς οργανωτές τών «παιδότοπων» τών φεστιβάλ τής Αυγής, τής ΚΝΕ, του ΠΑΣΟΚ καί τό κίνημα Ειρήνης.

Παιδιά κάτω τών 5 ετών δέν υπάρχουν σχεδόν καθόλου στήν Καμπότζη... Ούτε έγκυες γυναίκες. Ή πείνα, οί άρρώστιες καί οί βιαιότητες τών «Κόκκινων Κμέρ» έξαφάνισαν τούς νεώτερους γόνους του λαού τής Καμπότζης. Ή εκατόμβη ολοκληρώθηκε μέ τήν άρνηση τής νέας έξουσίας πού έγκατέστησε στή χώρα τό Βιετνάμ νά επιτρέψει τή διεθνή βοήθεια. Γι' αυτό, στό πρόγραμμα βοήθειας πρός τήν Καμπότζη πού ανέλαβε ο Διεθνής Έρυθρός Σταυρός καί η Unicef δέν περιλαμβάνονται πλέον άποστολές γάλακτος γιά μωρά, βιταμίνες καί φάρμακα γιά έγκυες γυναίκες. Δέν χρειάζονται πλέον έλλειψει άποδεκτών. Όσο γιά τά 650.000 παιδιά ηλικίας 5 έως 9 ετών, κάπως πιό άνθεκτικά αυτά, πεθαίνουν κάθε μέρα κατά χιλιάδες. Σέ λίγο θά άφανιστεί κι αυτή η γενιά.

Αυτά δήλωσαν στή Γενεύη, στίς 28 Σεπτεμβρίου, οί εκπρόσωποι Διεθνούς Έρυθρου Σταυρού καί Unicef, ύστερα από έπιτόπια έρευνα.

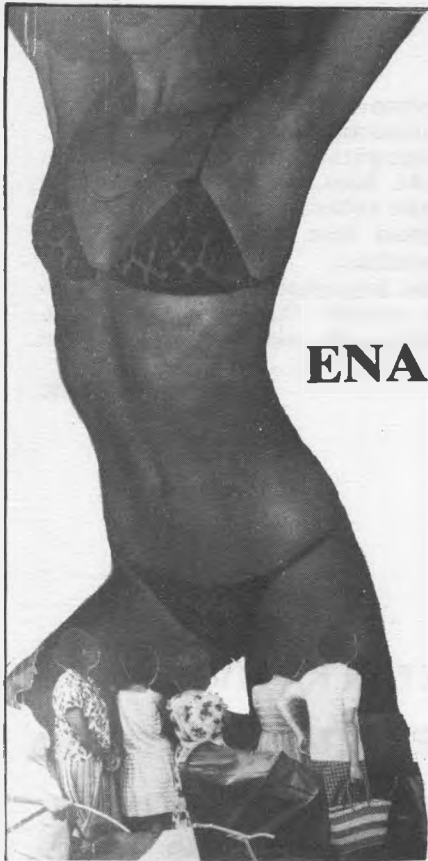
Κανείς, λοιπόν, δέν μπορεί νά πει ότι δέν ξέρει «αυτά» τά πράγματα, παρ' όλο πού οί έφημερίδες πέρασαν τήν είδηση στά ψιλά. Ξέρουμε, ύποτίθεται, καί τίνος τό φταιξιμο. Ο Ριζοσπάστης (7.10.79), γιά παράδειγμα, έγραψε ότι η γενοκτονία αυτή όφείλεται άποκλειστικά στό αίμοσταγές καθεστώς του Πόλ Πότ. Λέξη γιά τήν καταστροφή τής οικονομίας τής χώρας άπό τό νέο καθεστώς (καλλιεργούνται μόνο τά 15% τών ποτιστικών χωρifiών), λέξη γιά τήν άρπαγή τών τροφίμων γιά τή διατροφή του στρατού κατοχής.

Έστω! Καί λοιπόν; Μήπως οί άνθρωποι σταμάτησαν νά πεθαίνουν επειδή έμεις, ύποτίθεται, καταλογίσουμε τό φταιξιμο στους κακούς; Τί τήν ήθελαν τήν τόση πολιτικοποίηση οί χαρωποί παιδότοποί μας;

Άλλά έμεις άσχολούμαστε μέ τήν «πολιτική» – τήν πολιτική χωρίς πολιτικά προβλήματα. Ή γενοκτονία στήν Καμπότζη, φαίνεται, είναι τής δικαιοδοσίας τών φιλανθρώπων κυριών καί τών διεθνών οργανισμών πού έπιπλέον προωθούν – έμεις τά ξέρουμε όλα – τά σχέδια του ήμπεριαλισμού μέ τό πρόσχημα τής φιλανθρωπίας.

Οί εκδηλώσεις γιά τό έτος του παιδιού συνεχίζονται.

Άγγελος Έλεφάντης

Η ΑΥΤΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ:

ΕΝΑ ΣΧΗΜΑ ΠΑΡΑΠΛΑΝΗΤΙΚΟ

της Χριστίνας Μιχαλακοπούλου-Βείκου

Τά τελευταία χρόνια τό γυναικείο κίνημα άρχισε νά διαμορφώνει έναν καινούριο τύπο άμφισβήτησης πού δέν άφορά μόνον τήν κριτική του παραδοσιακού γυναικείου ρόλου αλλά διεκδικεί νέους όρους κοινωνικής συμβίωσης και διευρύνει τό όριά του εκφράζοντας μία γενικότερη δυσπιστία άπέναντι σέ κάθε έδραιωμένη συλλογική άσθεντία: πολιτική, εκπαιδευτική, πνευματική, θρησκευτική, τελευταία και στρατιωτική. Αύτή ή ριζική μετατόπιση ξεκίνησε άπό τήν κατανόηση του γεγονότος ότι ή διάκριση άντρικών και γυναικείων ρόλων, όταν κρίνεται όχι σέ προσωπικό αλλά σέ οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο, είναι τροχοπέδη για κάθε ευρύτερο ριζοσπαστικό κίνημα.

Μόλις μία δεκαετία πριν, οι στόχοι των γυναικείων αγώνων περιόριζονταν στην άναγνώριση και στην ίσοτιμία της πολύπλευρης

προσφοράς τους. Ή όλο και έντοότερη κοινωνική λειτουργικότητα των γυναικών είχε τελικά άποτέλεσμα τήν άλλαγή του ως τότε στερεότυπου πολιτισμικού γυναικείου μοντέλου και τήν εκ των πραγμάτων άναγνώρισή τους σαν τό «άλλο», τό «δεύτερο φύλο».¹ Ωστόσο, αύτή άκριβώς ή διάκριση στάθηκε μία μεγάλη παγίδα για τήν κατανόηση των πραγματικών διαστάσεων του γυναικείου ζητήματος, έπειδή καλλιέργησε ένα κλίμα ιδιαιτερότητας και άυτόνομίας των γυναικείων διεκδικήσεων, πού τίς απογύμνωσε άπό τή σύνδεσή τους με τό συγκεκριμένο οικονομικοκοινωνικό περιβάλλον τους. Ταυτόχρονα, με τή μέθοδο της έξιδανίκευσης, φόρτωνε τίς γυναίκες με τό συναισθηματικό χαρακτηρισμό του άθώου θύματος πού άγωνίζεται — έστω και χωρίς νόημα — συντηρώντας έτσι και διαιωνίζοντας τό ιδεαλιστικό μοτίβο της «ίσοτητας εν τή διαφορά».²

Αύτή ή ιδεολογία της άνισότητας δέν άφορά τά άτομα καθεαυτά αλλά τήν ιδιότητά τους ως άρσενικά ή θηλυκά όντα και καθορίζει ως πεπρωμένο τά γυναικεία βιολογικά χαρακτηριστικά.³ Άπό δώ λοιπόν άντλεί τό βασικό όρθολογικό της έπιχείρημα της «φυσικής» γυναικείας παθητικότητας και ύποταγής. Στην ουσία πρόκειται για όρθολογικοποίηση του μυστι-

κισμού της θηλυκότητας, για άυθαίρετο προσδιορισμό άνθρώπινων ύπάρξεων κάτω άπό τό όνομα «γυναίκες», με τή συνοδεία όλων των συνειρμικών σχέσεων πού τό όνομα αύτό προκαλεί.⁴

Όταν, άφαιρετικά και γενικευτικά, θεωρούμε τήν καταπίεση των γυναικών άποτέλεσμα έμφυτων βιολογικών και ψυχολογικών λόγων πού δεσμεύουν τή δημιουργικότητά τους, τότε ύποβιβάζουμε τή σημασία της κινητοποίησής τους. Μπορούμε εύκολα νά τήν όρίσουμε ως μία άνεξάρτητη, παρα-πολιτική

1. Για μίαν ιστορική θεμελίωση: Simone de Beauvoir, *The Second Sex*, μετ. H.M. Parshley, Penguin Books, Great Britain, 1976, σ. 16-21.

2. Simone De Beauvoir, *όπ. παρ.*, σ. 730-1.

3. Κριτική της ιδέας του «θηλυκού πεπρωμένου» βλέπε Sheila Rowbotham, *Woman's Consciousness Man's World*, Penguin Books, Great Britain, 1974, σ. 36-7, 117.

4. Συζήτηση για τήν ιδιομορφία του «γυναικείου χαρακτήρα»: Caroline Bird, *Γεννήθηκα γυναίκα*, μετ. Μ. Κορνηλίου, Πάπυρος Press, Άθήνα, 1972, σ. 234 κ.έ. Έπίσης για μίαν ιστορική έπισκόπηση βλ. M.Z. Rosaldo — L. Lamphere eds., *Woman, Culture, and Society*, Stanford University Press, California, 1974, σ. 1-6:

κίνηση - θετική⁵ ίσως αλλά πάντως όχι ουσιαστική - που αποβλέπει απλά και μόνο στην ανύψωση του κύρους και στη διεύρυνση των δυνατοτήτων μιας ομάδας του πληθυσμού χωρίς καμιά άλλη κοινωνική σκοπιμότητα. Οι γυναικείες διεκδικήσεις φαίνονται έτσι έντελώς συμβατικά παράπονα προσωπικού τύπου και κάνουν τόν γνήσιο πολιτικό χαρακτήρα τους.

Ένας τέτοιος φεμινισμός όμως, απογυμνωμένος από τα όρισμα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά του πλαίσια (αυτά άκριτως τα οποία πασχίζει να μεταβάλλει) φαντάζει σαν μετέωρο άνεπληρέστο από τους συγκεκριμένους θεσμούς, τις δομές και τις σχέσεις που τόν γέννησαν. Και βέβαια, συντηρεί την παραδοσιακή σύγχυση ανάμεσα σε ό,τι είναι προσωπικό και σε ό,τι είναι πολιτικό, σύγχυση τόσο εξυπηρετική για την ενδυνάμωση της αστικής νοοτροπίας.

Η ιδέα της αυτονομίας του γυναικείου κινήματος παρουσιάζεται - στη σημερινή του φάση - ως επίπλαστη κατασκευή που μας εμποδίζει να τό καταλάβουμε και να τό περιγράψουμε ιστορικά καθώς επίσης και να τό κατανοήσουμε ως ένα μέρος του όλου κοινωνικού γίγνεσθαι στην εξέλιξη του. Αυτό τό πράγμα πέρασε ανεξέλεγκτο τόσο στον άρχικό φιλελεύθερο φεμινισμό όσο και στην κατοπινή μαρξιστική έρμηνεία του, που τόνησε ιδιαίτερα μόνο τις παραγωγικές σχέσεις εξάρτησης της γυναίκας μέσα στο καπιταλιστικό σύστημα.⁶

Η συνειδητοποίηση της γυναίκας ως φύλο αλλά και ως άτομο, όσο ρομαντικά κι αν άρχισε - κοινό παρελθόν κάθε επανάστασης - φέρνει μαζί της μιά ριζική κριτική της κοινωνικής πραγματικότητας και της ιδεολογίας του καπιταλισμού και των παραγωγικών σχέσεων που αυτός διαμόρφωσε στην κοινωνία και στην οικογένεια. Η καταπίεση της γυναίκας άρχισε βέβαια πριν από τόν καπιταλισμό. Άλλά ο καπιταλισμός άλλαξε τή φύση της καταπίεσής της, οδηγώντας την σε κοινωνική απομόνωση. Σήμερα ή αφύπνιση της γυναίκας συνείδησης καθορίζεται από τή σχέση των προσωπικών και των κοινωνικών δυνατοτήτων που της ανοίγονται και είναι αποτέλεσμα των ειδικών οικονομικοπολιτικών

συνθηκών που τήν διαμορφώνουν και τις όποιες θέλει ριζικά να μετασχηματίσει. Άποκαλύπτει συγκεκριμένες διακρίσεις και άδικίες που πρέπει να καταπολεμηθούν όχι από άτομική σκοπιμότητα αλλά από άναγκη κοινωνικής δικαιοσύνης και για τήν πρόοδο όλου του ανθρώπινου γένους.

Έτσι τό γυναικείο κίνημα είναι φορέας μιάς σταθερής ανανεωτικής κίνησης και εκφράζει προωθημένη κριτική στάση απέναντι στην κοινωνική πραγματικότητα του σύγχρονου καπιταλισμού. Κατά συνέπεια, οι γυναικείες διεκδικήσεις δέν μπορούν να θεωρούνται περιθωριακή κίνηση που λειτουργεί αντιπαραθετικά προς τό γενικότερο προοδευτικό κίνημα. Άντίθετα, αποτελούν μιά κατακτημένη βαθμίδα στην κλίμακα του γενικότερου κοινωνικού προβληματισμού, που ή παραγνώρισή της στοιχίζει κοινωνικά, οικονομικά, ακόμη και «ήθικά».

Πολλοί λόγοι συνηγορούν για τήν επανεκτίμηση και τήν καινούρια τοποθέτηση του γυναικείου κινήματος ως ζωντανού και παλλόμενου μέλους στο σώμα των ποικίλων κοινωνικών μεταλλαγών. Πρώτ' άπ' όλα, οι γυναίκες δέν αποτελούν κάποια ταξική ομάδα⁷ ή μιά στεγανή κατηγορία του πληθυσμού, που άγωνίζεται για τά ιδιαίτερα της ενδιαφέροντα. Είναι τό ένα από τά δύο ανθρώπινα είδη που συνδέονται - και δέν χωρίζονται - μεταξύ τους με «άμεση φυσική είδολογική σχέση»,⁸ τή σχέση του άνδρα και της γυναίκας, που είναι ή άναγκαία φυσική σχέση ολοκλήρωσης ανάμεσα σε δύο ανθρώπινες ύπαρξεις. Έτσι ή διαίρεση γυναίκες-άντρες είναι σχηματική και αυθαίρετη, αφού αποστραφεί από τό ένα είδος της ανθρώπινης φύσης όλα τά ιστορικά και κοινωνικά του χαρακτηριστικά που τό διαμορφώνουν εξελικτικά σε δρώντα παράγοντα μέσα στο μεταβαλλόμενο κοινωνικό περιβάλλον του. Πολύ περισσότερο που οι γυναικείες διεκδικήσεις δέν αποβαίνουν τελικά προς όφελος μιάς μόνο ιδιαίτερης ομάδας. Άντίθετα, αποβλέπουν σε θεσμικές αλλαγές ενός συγκεκριμένου κοινωνικού κατεστημένου μέσα στο οποίο περιλαμβάνονται και όλοι οι άντρες, συγανωτιστές και όχι αντίπαλοι. Τό

γυναικείο κίνημα προσανατολίζεται προς ένα κόσμο «άνδρόγυνο», όπου οι ταξινόμησεις θά άφορούν μόνο τή δράση, τις ικανότητες και τά ενδιαφέροντα των ανθρώπων και όχι τό φύλο τους. Όπου οι ανθρώπινες σχέσεις δέν θά καθορίζονται από όρους ανταγωνισμού ή αντιδικίας, οικονομικής εξάρτησης ή κοινωνικού γοήτρου, αλλά από τό στόχο της υπέρβασης των διαμορφωμένων συλλογικών δεσμευτικών τύπων συμπεριφοράς που έχουν παραδοσιακά επιβληθεί.

Μιά δεύτερη παρεξήγηση εξάλλου είναι ή εξομοίωση και ή συνεξέταση των γυναικείων προβλημάτων με τά προβλήματα όρισμένων κοινωνικών ομάδων που είναι φορείς ιδιαίτερων χαρακτηριστικών άσχετων προς τό φύλο τους, όπως οι φυλετικές ή οι μειονοτικές ομάδες. Τά γυναικεία αίτήματα είναι πλατύτερα και διαπολιτισμικά. Ξεπερνούν τά προβλήματα που δημιουργούνται από τις διαφορές φυλής, χρώματος, τάξης, ενώ παράλληλα τά άφομοιώνουν και τά προωθούν. Η άπαίτηση για άναγνώριση και χειραφέτηση άφορά όλες τις γυναίκες εξίσου, ανεξάρτητα από τήν προέλευση και τή θέση τους, ενώ οι ιδιαίτερες ομάδες κινούνται μέσα σε όρισμα μόνο πλαίσια διεκδικήσεων, οικονομικού χαρακτήρα κυρίως. Αυτός άλλωστε ήταν και ο λόγος που ο φεμινισμός στην Άμερική, ύστερα από ένα έντονα μαχητικό ξεκίνημα, πέρασε γρήγορα σε μίαν ύφεση: τό ότι δηλαδή σκόπιμα - ξεύπνα θά έλεγα - τόν αντιμετώπισαν με τήν ίδια τακτική και από κοινού με τήν

5. Άναφορικά βλ. Μ. Καβουριάρη, «ΕΟΚ: Η συζήτηση που δέν έγινε», *Πολίτης*, Ιούνιος-Ιούλιος, 1979, σ.4.

6. Βλ. σχετική άνάλυση Sheila Rowbotham, *Women Resistance and Revolution*, Penguin Books, Middlesex, England, 1972, σ. 246-7.

7. Βλ. άνάλογη άποψη: B.S. Denish, *Sex and Power in the Balkans (Woman, Culture, and Society)*, M.Z. Rosaldo - L. Lamphere eds., Stanford University Press, California 1974) σ. 260.

8. «Η σχέση του άντρα προς τή γυναίκα είναι ή πιό φυσική σχέση μιάς ανθρώπινης ύπαρξης προς μίαν ανθρώπινη ύπαρξη» (Καρλ Μάρξ, *Οικονομικά φιλοσοφικά χειρόγραφα*, 3ο χειρόγραφο: Karl Marx-Frederick Engels Collected Works, Progress Publishers, Moscow, 1975, τόμ. 3, σ. 296).

κινητοποίηση των μαύρων.⁹ Η μεθόδευση αυτή άμβλυσε τους στόχους και των δύο κινήσεων καθώς αυθαίρετα θεώρησε κοινή την αίτιολογία τους και έτσι έβλαψε τελικά και τις δύο. Ακόμη, οι μειοψηφικές ομάδες διαθέτουν ένα τελευταίο μέσο αυτοπροστασίας απέναντι σ' έναν έχθρικό κοινωνικό περιγύρο (όσο κι αν αυτή είναι μία λύση άπελπισίας): τό ότι μπορούν να περιχαρακωθούν σέ κλειστές αυτορυθμιζόμενες ομάδες πού λειτουργούν μέ έσωτερική νομοτέλεια ενάντια στίς έξωτερικές αντιδράσεις. Οι γυναίκες όμως δέν διαθέτουν ούτε αυτή τήν έσχατη δυνατότητα: δέν μπορούν νά άποσχιστούν από τήν κοινωνία «τους», μπορούν μόνο νά τήν αλλάξουν...

Επιπλέον, τό γυναικείο κίνημα διέπεται, από μία βασική ιδιορρυθμία: οι άγώνες του δέν κατευθύνονται ενάντια σ' έναν έχθρο.¹⁰ Άποσκοπούν άφενός σέ μιάν εύρύτερη αντίληψη του γεγονότος ότι τό ένα δεύτερο περίπου των ανθρώπων καταπιέζεται από τήν διαίώνιση παγιωμένων (συλλογικών και άτομικών) θεσμών και τύπων συμπεριφοράς, πού βρίσκουν ιδανική εφαρμογή στήν κεφαλαιοκρατική και άστική κοινωνική οργάνωση και άφετέρου επιδιώκουν μιάν ουσιαστική άναγνώριση τής προσφοράς τους όχι μέ περιορισμένες και ποσοστιασικές αλλάγές αλλά μέσα από τή ριζική άναδιοργάνωση των πλαισίων τής όλης κοινωνικής ζωής.

Τέλος, ή κινητοποίηση των γυναικών έχει διπλή κατεύθυνση: στρέφεται όχι μόνο πρός τά έξω - στους άντρες - αλλά και πρός τά μέσα - στίς γυναίκες - πού βρίσκονται πιά αντιμετώπιες όχι άπλά μέ τό δικαίωμα αλλά και μέ τήν υποχρέωση τής χειραφέτησής τους. Ο άγώνας τους για άλλαγή και βελτίωση των όρων διαβίωσης είναι παράλληλα και άγώνας για τή δική τους ολοκλήρωση και συνειδητοποίηση. Γι' αυτό, έξάλλου, τό γυναικείο κίνημα δέν μπορεί νά εξομοιώνεται μέ άλλα κοινωνικά κινήματα, όπως λ.χ. τό οικολογικό, πού στήν προβληματική και στό στόχο τους έχουν άποκλειστική και μονοδιάστατη όροθεσία. Τά γυναικεία αίτήματα δέν σχετίζονται ποσοτικά μέ κάποια ειδική περιοχή ενδιαφερόντων αλλά πηγάζουν από τό σύστημα και τή μεθόδευση

τής κοινωνικής πρακτικής πού χρησιμοποιεί τήν γυναίκα ως παραγωγικό αντικείμενο και εκμεταλλεύεται τήν ίδια τήν ύπόστασή της. Εύλογα λοιπόν οι αλλάγές πού αυτά στοχεύουν, συντελούν στήν ποιοτική μεταβολή του εύρύτερου κοινωνικού χώρου, μεταβολή πού τά περιέχει και τά υπερβαίνει ταυτόχρονα.

Μ' αυτά τά δεδομένα μπορούμε, νομίζω, νά ύποστηρίξουμε ότι τό κίνημα των γυναικών άποτελεί μιά γενικότερη κοινωνική, γήσια πολιτική, κινητοποίηση για τή λύση προβλημάτων όπως ή εκμετάλλευση τής εργασίας τους, ή υποτίμηση του ρόλου τους, ή άλλοτρίωση τής προσωπικότητάς τους, ή εκμηδένιση τής παρουσίας τους - προβλήματα πού ύπήρχαν πρίν από τον καπιταλισμό αλλά δέν λύθηκαν από τό μαρξισμό, ίσως γιατί και οι ίδιες οι γυναίκες δέν μπόρεσαν ως τά τώρα νά τους δώσουν τήν πραγματική και απαραίτητη θεωρητική διάσταση τους. Έτσι ή μορφή του σύγχρονου φεμινισμού δέν μπορεί νά συγκριθεί μέ κανένα άποκλειστικό και αυτόνομο επαναστατικό ή μεταρρυθμιστικό κίνημα μέχρι σήμερα. Είναι προγενέστερος και πλατύτερος άφου ό άγώνας του - πολιτικός στήν ουσία - για νά δικαιωθεί έχει άνάγκη τής συμπαράστασης και τής συνεργασίας όλων των προοδευτικών φορέων τής κοινωνίας, στή βελτίωση και στο μεγαλύτερο έξανθρωπισμό τής οποίας τελικά άποσιωπεί.

Η γυναικεία συνειδητοποίηση είναι πρῶτ' άπ' όλα συνειδητοποίηση ενός άτομου μέσα στο οικονομικό και πολιτικό περιβάλλον πού τό καθορίζει και κάτω από τίς κοινωνικές συνθήκες πού τό διαμορφώνουν. Αυτό σημαίνει ότι τό κύριο χαρακτηριστικό κάθε γυναικείας έξέγερσης είναι καταρχήν ή καταπίεσή της ως ανθρώπινη ύπαρξη και τό φύλο της καταντά νά είναι ένα δευτερεύον στοιχείο. Άφου βέβαια «ή... θέση της στήν κοινωνία δέν πρέπει νά προέρχεται από τήν ιδιαίτερη ιδιότητά της σαν γυναίκα αλλά από τήν αξία και τή χρησιμότητα τής άποστολής πού εκπληρώνει, από τό πόσο αξίζει σαν άνθρωπος, σαν πολίτης σαν διανοούμενη και σαν αγωνι-

στρια».¹¹

Συνακόλουθα, οι ιδεατοί στόχοι του γυναικείου κινήματος δέν μπορούν παρά νά εντάσσονται στά πλαίσια ενός συγκεκριμένου πολιτικού χώρου, κριτικού και προοδευτικού, και ενάντια σ' ένα όρισμένο κοινωνικό κατεστημένο και τίς επέκτασεις του, όπως ειδικά παρουσιάζονται μέσα από τό σύγχρονο καπιταλισμό. Πράγμα πού τελικά σημαίνει ότι τό γυναικείο κίνημα είναι λειτουργικός τρόπος διαμαρτυρίας ενάντια στά δοσμένα πολιτικά σχήματα, όργανικά δεμένος μέ κάθε άλλη μορφή κριτικής και διαμαρτυρίας και καθόλου αυτόνομα και όφελμιστικά ιδιοτελής.

Άκούμε συνήθως πώς χωρίς τό σοσιαλισμό οι γυναίκες δέν μπορούν νά άποκτήσουν ισότητα θέση στήν κοινωνία. Άλλη μιά παγίδα: ό μύθος τής αδράνειας.¹² Όπως έμαθαν νά είναι γυναίκες παίζοντας τό ρόλο του θηλυκού, άνάλογα πρέπει τώρα νά μάθουν νά περιμένουν τή λύτρωση «έξ ουρανού», από ένα καινούριο σύστημα για τό όποιο αυτές δέ θά έκαναν τίποτε άλλο παρά νά τό δεχτούν. Νομίζω πώς ή διαφορά βρίσκεται εδώ ακριβώς.

Οι γυναίκες τώρα αγωνίζονται όχι μόνο για τήν ισότητα αλλά και για τή συμμετοχή τους σ' όλες τίς φάσεις του κοινωνικού γίγνεσθαι, μέ ίσους όρους και ίσες άπολαύες. Ίσως λοιπόν θά ήταν σωστότερο νά λέμε πώς και ό άγώνας των γυναικών δέν οδηγεί πουθενά άλλο παρά στήν κατάκτηση τής ολοκληρωμένης σοσιαλιστικής κοινωνίας άφου κι αυτές αγωνίζονται για τήν ισότητα όλων των ανθρώπων μπροστά στο δικαίωμά τους για καλύτερο μέλλον.

9. Βλ. αναλυτική παρουσίαση Caroline Bird, *οπ. παρ.*, σ. 45-56, 117, 136.

10. «... ή άπελευθέρωση των γυναικών δέν σημαίνει ότι οι άντρες θά έξαιλειφθούν» (Sheila Rowbotham, *Woman's Conscionsness Man's World*, σ. 117).

11. Άλεξάντρα Καλλοντά, «Άυτόβιογραφία», μετ. Έφ. Άβδελά, *Σκούπη*, τεύχος 1, Γενάρης 1979, σ. 18.

12. Gill Simms, *I.S. Women's Newsletter*, No. 4, σ. 1.

le viol.
est un FASCISME
non reconnu

Ο διασμός είναι φασισμός
μή αναγνωρισμένος

να ζωριζω • και γραμμα

Ὁ βασιλιάς είναι ὁμολογουμένως τσίτσιδος κι ὅμως πῶς λάμπει ἡ χρυσοποίκιλτη καινούρια φορεσιά του. Ὅλα αὐτά μαζί. Εἴμαστε, καί πάλι, εἰς τὰ ρούχα ἀστενεῖς.

Ἐτεροδοξία βαφτίστηκαν τὰ διάφορα κινήματα διαφωνούντων στίς ἀνατολικές χώρες· ἡ ἀπελπισμένη πάλη ἐνός τμήματος διανοουμένων πού ἀμφισβητοῦν τήν κοσμοσωτήρια βαρβαρότητα τοῦ σοσιαλισμοῦ τῶν ψυχιατρειῶν, τῶν στρατοπέδων συγκεντρώσεως, τῆς πολιτισμικῆς ἀποσάθρωσης. Πάλη, διαφωνία, ἑτεροδοξία, ἀηδία ἢ τρέλα, ἂν καί πολλοί ἀπ' αὐτοῦς ὀραματίζονται ρητὰ ἕναν ἄλλο σοσιαλισμό, ἐντούτοις ἐλάχιστα πράγματα μπορεῖ κανεὶς νά ψελλίσει στίς χώρες αὐτές καί πολύ λιγότερα νά διαλέξει.

Μόνο πού ἡ ἑτεροδοξία ἔχει πολλοὺς ἐπίδοξους ἀναδόχους στή Δύση. Ἀπὸ τοὺς ποικιλώνυμους, ἐπιτετραμμένους ἢ αὐτόκλητους,

γυμνῶς γαλλικά, γεφύρωσε τό χάσμα τῶν γενεῶν. Τί τοῦ κόστισε; Ἐνα ἐπίθετο, τίποτε παραπάνω.

Στόχος αὐτῆς τῆς ἐκστρατείας, ὑπογραμμίζει ὁ Λεκούρ, εἶναι ἡ πολιτικὴ ἀποστράτευση τῶν δυτικῶν διανοουμένων καί ὁ ἠθικὸς ἐπανεξοπλισμὸς τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ. Ἡ ἰδέα τῆς κομμουνιστικῆς κοινωνίας, μᾶς λένε, εἶναι δῆμιος τῆς ἐλευθερίας. Τό Γκουλάγκ εἶναι ἐνσάρκωση τῶν θεωριῶν τοῦ Μάρξ. Ὁ μόνος σοσιαλισμὸς εἶναι ὁ ὑπαρκτός. Καί ἐδῶ, κατάφωρα πιά, νέοι φιλόσοφοι καί σοβιετικοὶ πλέκουν τὰ χέρια πάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια μας, σέ μιά ἀψίδα θριάμβου, γιὰ νά περάσουν ἀπὸ κάτω, ἠττημένοι, τῆς γῆς οἱ παράφρονες.

Καί τί σχέση ἔχουν οἱ νέοι φιλόσοφοι μέ ἐμᾶς; Ἐδῶ ἔχουμε παλιούς, πολὺ παλιούς, φιλόσοφους· καί τὰ νέα, συγκεκριμένα, εἶναι τόσο κοντά μας καί δίπλα μας, πού διατηροῦν ἀκόμα κάποια ριζοσπαστικὴ φρεσκάδα, μοιάζουν μέ στρατιωτικὸ ἀπολυτήριο. Κι ὅμως, ὁ μαρξισμὸς δέν εἶναι πιά τῆς μόδας, εἴτε στή Γαλλία εἴτε ἐδῶ. Κι ὅμως, ἡ ἐνοχοποίηση τῶν ἀριστερῶν, δρεπανηφόρος, μέ τὴ συνδρομὴ τῆς ἀδέκαστης ὀρθοδοξίας, παίρνει κεφάλια καί ψυχές. Ἡ ἰδεολογικὴ τρομοκρατία κανοναρχεῖ τὴ λύτρωση; μέ μορφές ἐκλεπτυσμένες, καλλιτεχνίζουσες, μᾶς ἀπαγορεύει, ἐμᾶς τοὺς «πολιτικοποιημένους», νά ἀνακατεύομαστε σέ πράγματα ἱερά, ὅπως εἶναι ὁ κόσμος, ἡ τέχνη, ἡ ζωὴ, ὁ ἔρωτας, ὁ θάνατος. Ἡ πολιτικὴ εἶναι βρωμιὰ, ἡ πολιτικὴ σκέψη μόλυνση. Πρῶην ἀγρυπνοί, χτεσινοὶ ἐξεγεγμένοι, ὀλημερίς ἀπολογοῦνται, τὴ νύχτα ὑπνοδατοῦν, νυχοπατοῦν – νά μὴν ξυπνήσει ὁ δημόσιος κατήγορος στίς ἰδιωτικὲς ψυχές – καί φεύγουν. Ποιοὶ καί τί θά εἶναι αὐτοὶ πού θά γυρίσουν, ἂν γυρίσουν, ἕνας Θεὸς τό ξέρει. Ὅσοι ἀνακατεῖναι, ζοῦν καθημερινὰ τὸν κίνδυνο νά καταντήσουν γραφικοὶ ἰδαλγοί.

Παραταῦτα, φαίνεται πῶς οἱ ἰδέες ἔχουν ἀκόμα κάποιο ἐκτόπισμα, ἀδηλο ὄγκο κι ἀναπάντεχες ροπές, μὰ δική τους ζωὴ πού σφύρειται μέ τὴ δική μας καί τὴν ἀναμοχλεύει. Γι' αὐτὸ καί μερικοί,

Ἐτεροδοξία ἢ Ἐπανάσταση;

τοῦ Ντομινίκ Λεκούρ

μετάφραση, πρόλογος: Ἄγγελος Ἐλεφάντης
Ἐκδόσεις «Ἀγώνας», 1979, σ.σ. 125

Βιβλίο κάπως παράδοξο στή βιτρίνα τῶν ἰδεῶν μας, ἕνα κομμάτι ἀπὸ τὴ ζωὴ μας δίπλα σέ σκευὴ καί σκηνώματα ρακένδυτης παιδείας καί μπαλωμένων θερησκευμάτων. Βιβλίο πού δέν πάει μέ τὰ νερά μας – γιὰ νά θυμηθοῦμε καί ἐκεῖνο τὸ «ἀναπόταμα» πού λέγαμε κάποτε, ὅταν ὄλοι κολυμπούσαμε, πασίχαροι, στήν ἴδια κατεύθυνση. Γύρω βρονάζουν οἱ παλιές ἀπλουστεύσεις γιὰ τὸν ἄνθρωπο καί τὴν πολιτικὴ, ἐνῶ φιλοσοφίες νέες μοιάζουν μέ ἕνα ζευγάρι στίλβνά, καινούρια δεκανίκια γιὰ ἐκεῖνο τὸ γηραλέο, μαραγκιασμένο πρᾶγμα πού δέν λέει νά πεθάνει, κι ὄλο νίπτει τὰς χεῖρας του. Κοινοὶ τόποι τῆς ἀστικῆς ἠλιθιότητος ἀνακαινίζονται καί μετατρέπονται σέ χαρούμενα στρατόπεδα ὅπου οἱ ἀπελεύθεροι ναρκισσεύονται μέ σχήματα λόγου καί προσχήματα τοῦ παραλόγου.

πρέσβεις ἢ ἀπλούς πρεσβεύοντες, ἰδεολόγους καί ἀφελεῖς τῶν ἀστικῶν κυβερνήσεων, πού ἔβγαλαν ἀπὸ τὴ ναφθαλίνη τίς ψυχροπολεμικὲς τους βελάδες καί βελάζουν, ὡς τὴν νεόκοπη κίνηση ἀνανηψάντων πού καί νέα καί φιλοσοφία ἀγαπᾶ νά λέγεται: Ὁ Μάρξ, ὁ Λένιν, οἱ ὅπουδῆποτε καί ὀποτεδῆποτε ἐπαναστάτες, τὰ ἀριστερὰ ἐργατικά κινήματα, οἱ κάθε λογῆς κομμουνιστὲς ἢ ριζοσπάστες διανοούμενοι, καί ὀποιοσδήποτε ἐπιμένει, παρά τοὺς ἀσπονδούς φίλους του καί τοὺς ἐξομολογητὲς ἔχθρους του, νά λέγεται ἀριστερός, ἀναγορεύονται σέ δεσμοφύλακες τοῦ ἀνθρώπου καί θεωρητικὸς τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ. Ἀκόμη καί ὁ τόσο δικός μας Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας κ. Τσάτσος, παλαιὸς φιλόσοφος αὐτός, ἀπὸ τὴ Γαλλικὴ ραδιοφωνία, σέ ἀπταιστὰ ὁμολο-

και γραμματα γυριζω • και γραμμα

πού επιμένουν νά μελετούν τά άμελέτητα, συνεχίζουν, σ' ατήν τήν άγια οικογένεια τών διανοουμένων, νά σπάνε τά μούτρα τους, νά χάνουν τό ψωμί τους, ή νά χάνονται στόν άνεξύπνητο.

Έτεροδοξία ή Έπανάσταση. Ό παραδειγματικός άξονας πού διασχίζει τό άριστερό σκέλος του διλήμματος σηκώνει πολύ νερό,

πολλά όνόματα, πολλή ένοχή, μακραίνει κι αυγαταίνει, σάν τήν παλιά καλή εκείνη λεωφόρο τής προόδου· τό δεξί σκέλος μαραζώνει. Παραμορφωμένη προοπτική, θά λέγαμε. Όσο γιά εκείνο τό διαζευκτικό, έγινε γέφυρα τών στεναγμών, σύνορο άπαραβίαστο, αντίπερα όχθη - δέν ήταν άνέκαθεν; -, όπου άνοπλες φρουρούν

του κόσμου οί άμαρτίες. Κι όπου άμαρτίες, εκεί και οί ίεροεξεταστές. Γιατί τήν έξουσία τήν κρατεί και τήν κραδαίνει ή νέα φιλοσοφία, όσοδήποτε νεάζουσα, και ό Λεκούρ μάς θυμίζει πώς τό δίλημμα ισχύει πάντοτε.

Διονύσης Καψάλης

Μάζες και Έξουσία

του Πιέτρο Ίνγκράο

Μετάφραση: Άνταϊος Χρυσοστομίδης - Σοφία Τσαμίχα

Έκδόσεις Θεμέλιο, Άθήνα 1979, σσ. 196

Τό βιβλίο του Πιέτρο Ίνγκράο - ένός από τίς σημαντικότερες φυνσιολογίες του Ιταλικού ΚΚ - είναι μιά σειρά από δέκα άρθρα, γραμμένα τήν περίοδο από τό 1964 ως και τό 1977, πού αναφέρονται σέ διάφορες φάσεις ανάπτυξης τής ταξικής πάλης στην Ιταλική κοινωνία. Άρθρα κατεξοχήν πολιτικά, βασισμένα όμως σέ μιά πολιτική αντίληψη πού, στίς μέρες μας, σπάνια συναντάται (άν δέν έχει εκλείψει έντελώς πιά) στά κείμενα τών πολιτικών ήγετών του παγκόσμιου κομμουνιστικού κινήματος. Η πολιτική αντίληψη του Ίνγκράο είναι σέ θέση νά χρησιμοποιεί όλα τά στοιχεία μιάς έπιστημονικής ανάλυσης τής κοινωνικής πραγματικότητας και, δίχως νά πέφτει σ' ένα κοινωνιολογισμό χωρίς όρχή και τέλος, νά απομονώνει τίς τάσεις γιά εξέλιξη ή αλλαγή και νά συνθέτει ένα πολιτικό πρόγραμμα θεμελιωμένο σέ πραγματικές κοινωνικές διαδικασίες και όχι σέ κάποιες «άρχές πίστης» εκπορευόμενες από ένα απολιθωμένο πιά ιδεολογικό κατασκευάσμα πού του έχουν κολ-

λήσει τήν έτικέτα «μαρξισμός-λενινισμός». Κοντολογίς, λοιπόν, είναι ένα είδος πολιτικής ανάλυσης γιά τό σήμερα, άγνωστο σέ μάς τούς Έλληνες, πού θυμίζει τίς καλύτερες παραδόσεις του κομμουνιστικού κινήματος, όταν πραγματικά εφαρμόζοταν από τούς Μάρξ, Ένγκελς, Λένιν, Τρότσκι ή Γκράμσι ή «συγκεκριμένη ανάλυση τής συγκεκριμένης πραγματικότητας».

Κεντρική ιδέα τών κειμένων του Ίνγκράο, όπως άλλωστε υποδηλώνει και ό τίτλος του βιβλίου,¹ είναι ή σχέση μαζών και έξουσίας. Η σημερινή πολιτική και κοινωνική δομή, όπως διαμορφώνεται στον καπιταλιστικό κόσμο μετά τήν κρίση του '29 και μορφοποιείται οριστικά μετά τό δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, υπαγορεύει - πάντα από τή σκοπιά τής εργατικής τάξης, δέβαια - μιά ανάγκη και ένα πρόβλημα: Πώς επιτυγχάνεται, άφενός, ή συμμετοχή τών μαζών στην λήψη τών αποφάσεων σέ κάθε τομέα κοινωνικής και οικονομικής δραστηριότητας, αλλά και, αφετέ-

ρου, πώς κατοχυρώνονται και πραγματοποιούνται οί αποφάσεις αυτές τών μαζών. Στο σημείο αυτό, ή ανάλυση τής σχέσης έξουσίας - μαζών ξεκινάει από τήν αναγνώριση και τήν παραδοχή - στή δυναμική τής έννοια, όχι στατικά, θετικιστικά - τής αστικής δημοκρατίας, ακριβώς γιατί μέσα στά πλαίσια τής τελευταίας εκδηλώνεται και αναπτύσσεται ή σχέση αυτή.

Ό Ίνγκράο δέν παραπέμπει τήν έννοια τής αστικής δημοκρατίας στό τά πάντα υποσχόμενο φιλελεύθερο ιδεώδες, μήτε όμως και τήν αντίλαμβάνεται σάν τή μεγάλη άπάτη τής αστικής τάξης ενάντια στό λαό: τήν ανάγκη στό συγκεκριμένο πεδίο ανάπτυξης τής ταξικής πάλης, όταν πλέον δέν ισχύει «ή ανάλυση πού έβλεπε τον παγκόσμιο καπιταλισμό σάν τέλμα και σάν βαθμιαίο εκφυλισμό» (σ. 50): όταν είναι πλέον αποδειγμένη ή ζωτικότητα του καπιταλιστικού συστήματος και κάτι παραπάνω από αποτελεσματικές οί λύσεις πού έδωσε στην όργάνωση τής παραγωγικής δραστηριότητας μετά τήν

και γραμμάτα ζευριζω • και γραμμα

κρίση του '29· όταν οι διάφοροι φασισμοί δέν ήταν άπλά και μόνο τρομοκρατία σέ βάρος του λαού, αλλά και συγκεκριμένος τρόπος άπόσπασης τής συναίνεσης τών μαζών και ένταξής τους σέ καινούριες μορφές κοινωνικής συμβίωσης και όργανωσης τής παραγωγής². όταν σωριάζεται και θρυμματίζεται ή «χαρισματική άποψη πού θεωρούσε τά κομμουνιστικά κόμματα, πάντα και σέ κάθε περίπτωση, σαν τούς πραγματικούς φορείς και τούς έγγυητές τής επαναστατικής συνείδησης» (σ. 51), άποψη πού ανασκευάζουν οι επαναστάσεις στην Κούβα, π.χ., ή τήν Άλγερία.

Άστική δημοκρατία για τόν Ίνγκράο δέν είναι μόνο τό Κοινοβούλιο, ούτε, πολύ περισσότερο, ή άπόδοση στό Κοινοβούλιο τής πραγματικής του διάστασης, τής όποιας άρνητές ύποτίθεται πώς είναι οι εκπρόσωποι τής άστικής τάξης. Παρόμοιες άντιλήψεις άποτελούν «άνανέωσεις» του μαρξισμού σέ φιλελεύθερη μήτρα, μέ ίκανή

δόση άυταπάτης και ούτοπίας. Ή άστική δημοκρατία έμπεριέχει μία σειρά άλλους, σημαντικότερους, θεσμούς, στους όποιους και στηρίζεται. Είναι τά πολιτικά κόμματα, τά συνδικάτα, ή τοπική αυτοδιοίκηση, οι επαγγελματικές όργανώσεις, οι όργανισμοί παροχής ειδικών ύπηρεσιών (ταμεία υγείας, τράπεζες περιφερειακής ανάπτυξης, κ.ά.), και τόσοι άλλοι θεσμοί, μέσα στους όποιους οι μάζες ή συναιούν στίς έπιταγές μιάς καπιταλιστικής λογικής τής έξουσίας, ή άρχίζουν νά άποκτούν συνείδηση τής δύναμής τους και κινούνται πρós τήν στοιχειοθέτηση μιάς άλλης λογικής και λειτουργίας τών θεσμών αυτών, για νά τούς αναδιαρθώσουν και νά τούς μετατρέψουν σέ ύπηρετες τών συγκεκριμένων άναγκών τους. (Βλέπε τό άρθρο «Ή κρίση τών θεσμών», σ. 107 έπ.).

Μαζική κοινωνική πρακτική, λοιπόν, και έξεύρεση μιάς πολιτικής διάστασης πού νά έπιτρέπει τήν ένότητα τών πολλαπλών και

διαφορετικών στόχων πού πηγάζουν άπό τά μεμονωμένα άτομα του συνόλου. Τό ζητούμενο για τόν Ίνγκράο είναι νά λειτουργήσει ή δημοκρατία στή βάση, νά αναπτυχθεί ή συνείδηση τών μαζών, όχι στή βάση μιάς ιδεολογίας πού είσάγεται «άπό τά έξω», αλλά ακριβώς ως άποτέλεσμα τής συμμετοχής τους στην κοινωνική και παραγωγική διαδικασία. Μέ άλλα λόγια, ή συμμετοχή άπό παθητική - όπως τήν έχει θεσμοθετήσει τό καπιταλιστικό σύστημα - νά μετατραπεί σέ ενεργητική, πού τείνει νά άνατρέψει αυτό τό ίδιο τό σύστημα.

Αυτός ό άγώνας, φυσικά, δέν περιορίζεται στή βάση, μήτε και τείνει νά δημιουργήσει δυαδισμό έξουσίας. Άντίθετα, διαρθρώνεται και κλιμακώνεται ως τήν κορυφή, και άπαιτεί, τελικά, μεταρρύθμιση του Νομοθετικού και τών σχέσεων Νομοθετικού και Έκτελεστικού. Όμως όλα αυτά - νά τό σημαντικό - όχι στό όνομα κάποιων άρχών ή ιδεωδών, αλλά στή βάση του συσχετισμού δυνάμεων: Όργανομέ-

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΛΕΘΡΟΝ

ΘΕΩΡΙΑ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ
ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗΣ

georges bataille
**ή λογοτεχνία
και τò Κακό**
μετάφραση: έλένη βαρίκα

πλεθρον

ΘΕΩΡΙΑ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ
ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗΣ

lucien goldmann
**για μιά κοινωνιολογία
του μυθιστορήματος**
μετάφραση
έλένη βέλτσου-πέτρος ρυλμόν

και γραμματα ζωριζω • και γραμμα

νες και δυναμικές. οι μάζες επιβάλλουν την αναδιάρθρωση του πολιτικού έποικοδομήματος με τρόπο ώστε να αντιστοιχεί στις πραγματικές, έπιτακτικά έκφρασιμένες πιά, ανάγκες τους.

Η ίδια λογική επικρατεί και στην αντιμετώπιση της δικαιοσύνης και του δικαστικού σώματος (βλ. το πολύ ενδιαφέρον κείμενο «Ο δικαστής στην κοινωνία των μαζών», σ. 145 έπ.). Ο Ίγγκράο αναγνωρίζει ότι οι αγώνες των μαζών, άμέσως μετά τον τελευταίο πόλεμο, για ένα «κράτος δικαίου», για ισότητα άπέναντι στον Νόμο, ύπήρξαν σαφώς αναγκαίοι και άποφασιστικοί. ύπογραμμίζει όμως ταυτόχρονα το γεγονός ότι οι μάζες γρήγορα άντιλήφθησαν πώς, παρά την τυπική ισότητα, ή κοινωνική άνισότητα κυριαρχούσε. Έτσι, «φαινόταν καθαρά ή ανάγκη για μία "άνισονομία" που θα έδινε πραγματική ύπόσταση στην τυπική ισότητα» (σ. 146). Μέ τις μεγάλες έργατικές κινητοποιήσεις της δεκαετίας του '60 στην Ίταλία,

έχουμε «την "πρακτική", μαζική κριτική των όρων του άστικού δικαίου» (σ. 147). Έδώ έπαναλαμβάνεται μέ πολιτικούς, πραγματικούς όρους ή κριτική του άντιπροσωπευτικού κράτους, ή ίδια πού, θεωρητικά όμως, είχε διατυπώσει ο Μάρξ στο Έβραϊκό ζήτημα.

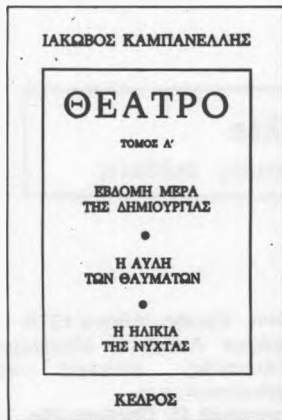
Η μεταρρύθμιση της δικαιοσύνης δέν είναι δυνατό να άφεθεί άπλά και μόνο στή μέριμνα του κλειστού κυκλώματος των δικαστικών, αλλά ούτε και αυτό τό κλειστό κύκλωμα μπορεί πλέον να λειτουργήσει. «Αν θέλουμε να νικήσουμε την άπομόνωση [του δικαστικού σώματος] και να συμπαρασύρουμε πραγματικά τις λαϊκες μάζες, πρέπει οι προτάσεις για μεταρρύθμιση [των νόμων] να συνδέονται μέ τις άνάγκες για άσφάλεια, για ήθικοποίηση της δημόσιας ζωής, για σωστή λειτουργία και άμεσότητα της δικαιοσύνης, πράγματα που σήμερα άπαιτούν έκατομμύρια άνθρωποι και είναι θέμα καθημερινής συζήτησης άνάμεσα στον κόσμο» (σ. 149). Πάντα, λοιπόν, και παν-

του μπορούμε και πρέπει να έχουμε έπέμβαση των μαζών και άρα ένα ουσιαστικό έκδημοκρατισμό Αυτή είναι ή ιδέα που συνεχώς επανέρχεται στή σκέψη του Ίγγκράο και πού πάνω της οικοδομείται μία δλόκληρη στρατηγική πάλης για τό σοσιαλισμό σέ συνθήκες άναπτυγμένου καπιταλισμού.

Στά κείμενα του Ίγγκράο ο προσεκτικός άναγνώστης θα βρει άκόμη ενδιαφέρουσες κρίσεις για τό έργο και την πολιτική του Τολιάτι, για τη σημασία της στροφής πού σημειώθηκε στο παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα τό 1956, μέ τις άποφάσεις του 20ου Συνεδρίου του ΚΚΣΕ, για τη μή δλοκληρωμένη κριτική του σταλινισμού, για την έπέμβαση των στρατευμάτων του Συμφώνου της Βαρσοβίας στην Τσεχοσλοβακία, για τις άνεπάρκειες, τις καθυστερήσεις, άκόμη και τά λάθη του κομμουνιστικού κινήματος.

Τό βιβλίο Μάζες και Έξουσία κυκλοφόρησε στην Ίταλία τον

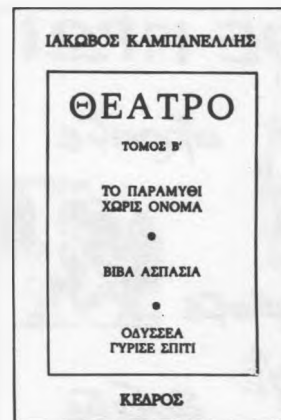
ΚΕΔΡΟΣ: ΘΕΑΤΡΟ ΙΑΚΩΒΟΣ ΚΑΜΠΑΝΕΛΛΗΣ

Κυκλοφόρησαν οι δύο πρώτοι τόμοι άπό τό Θεατρικό έργο του συγγραφέα πού εμφανίστηκε στο μεταίχμιο δύο εποχών για ν'άλλάξει τό ύφος της Έλληνικής δραματουργίας.

Έργα πού άνεβάστηκαν στή περίοδο 1956 - 1966 και άγαπήθηκαν γιατί είναι εικόνα και κραυγή της Έλληνικής πραγματικότητας.

Μέ πρόλογο του Κ. Γεωργουσόπουλου και κριτικές πού γράφτηκαν όταν πρωτοπαρουσιάστηκαν.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΕΔΡΟΣ
Πανεπιστημίου 44 - Τηλ: 3615.783

και γραμματα ζωριζω • και γραμμα

Ἀπρίλη τοῦ 1977, ἀμέσως μετά τῆς μεγάλης ἐπιτυχίας τοῦ ΙΚΚ στίς ἐκλογές τοῦ 1976 καί ὅταν ὁ Ἰνγκράο ἦταν ἤδη πρόεδρος τῆς ἰταλικῆς Βουλῆς. Ὅπως ἐπανειλημμένα ἀναφέρεται, εἶναι συλλογή κειμένων πού «δέν ταξινομήθηκαν μέ χρονολογική σειρά, ἀλλά σύμφωνα μέ τή θεματική τους καί... σύμφωνα μέ τή λογική κάποιου πολιτικοῦ στοχασμοῦ» (σ. 9, ὑπογράμμιση δική μου). Ἄν λάβουμε ὑπόψη τὰ παραπάνω, δηλαδή ὅτι τό συγκεκριμένο βιβλίο ὑπακούει καί ἀνταποκρίνεται στίς ἀνάγκες μιᾶς καθορισμένης πολιτικῆς συγκυρίας, εἶναι λίγο δύσκολο νά καταλάβουμε τή λογική τοῦ Ἑλληνα ἐκδότη - ἢ τῶν μεταφραστῶν; - πού κράτησε τόν τίτλο τῆς ἰταλικῆς ἐκδόσεως, τό κείμενο τοῦ ὀπισθόφυλλου, ὅλες τίς ἀναφορές τοῦ Ἰν-

γκράο γιά τό πῶς «ἐφτιαξε» τό βιβλίο του, ἀλλά πού τελικά μᾶς ἔδωσε μιά δική του ἑλληνική σύνθεση τοῦ *Μάζες καί Ἐξουσία*: ἀφαίρεσε ὀκτώ κείμενα τῆς ἰταλικῆς ἐκδόσεως καί πρόσθεσε δύο ἄλλα, πού χρονολογοῦνται μετά τήν ἐκδοχή τοῦ βιβλίου στά ἰταλικά.³

Τό ζήτημα δέν εἶναι τυπικό. Ἡ «ἑλληνική ραφή» μᾶς ἔδωσε ἀπλῶς πολιτικά κείμενα τοῦ Ἰνγκράο - καί ἂν ὁ τίτλος ἦταν *Πολιτικά κείμενα*, κανένα πρόβλημα δέν θά ὑπῆρχε - καί ὄχι τήν ὀλοκληρωμένη παρουσίαση τοῦ πλέγματος πού ὑποδηλώνει ὁ τίτλος: *Μάζες καί Ἐξουσία*. Ἔτσι, ἀπό τήν ἑλληνική ἐκδοχή λείπει παντελῶς ἡ διαπραγμάτευση τῆς συνιστώσας πού λέγεται *ἐξουσία*, καί πού στήν Ἰταλία εἶναι τό κόμμα τῆς Χρι-

στιανοδημοκρατίας: ἓνα κόμμα μέ πλατιά λαϊκή βάση, πού ξέρεי νά τήν κατευθύνει καί νά καρπώνεται τή συναίνεσή της· μέ πολλά ρεύματα ἀντιτιθέμενων συμφερόντων στό ἐσωτερικό του, τά ὁποῖα ὅμως πάντα ἐνώνονται στή κορυφή· μέ σφιχτούς δεσμούς μέ τήν Καθολική Ἐκκλησία, μέ τό μεγάλο κεφάλαιο καί τούς ἠγετικούς κύκλους τῆς πρώτης ἰμπεριαλιστικῆς δύναμης, τῆς Ἀμερικῆς· μέ ἰκανότητα, τέλος, στό νά κυβερνᾷ.

Παρ' ὅλ' αὐτά, ἂν καί τό ψαλίδι ἔχει κάνει ἀρκετή ζημιὰ, τό βιβλίο πρέπει νά διαβαστεῖ, ἰδιαίτερα τώρα πού τό ἐνδιαφέρον γιά τήν πολιτική σκέψη θρίσκει σέ κατακόρυφη πτώση στή χώρα μας.

Τίτος Μυλωνόπουλος

1. Ὁ τίτλος στά ἑλληνικά δέν συνδέεται ὀργανικά μέ τὰ κείμενα, καί θά ἐξηγήσω τούς λόγους παρακάτω.

2. Αὐτή ἡ πρόταση τοῦ Ἰνγκράο, πού μέ κάθε εὐκαιρία μᾶς τήν ὑπενθυμίζει, εἶναι ἀρκετά χρήσιμη στήν ἑλληνική ἀριστερά, γιατί ἴσως τῆς ἐπιτρέψει νά δεῖ τίς δομικές ἀλλαγές πού ἐπέφερε ἡ δικτατορία στήν ἑλληνική κοινωνία καί τότε, ἴσως πάλι, καταλάβει πού στηρίζεται τό σημερινό καθεστῶς τοῦ Καραμανλῆ καί τί συμφέροντα ἐκπροσωπεῖ.

3. Λείπουν ἀπό τήν ἑλληνική ἐκδοχή τὰ ἐξῆς ἀρθρα:

α. *La Democrazia cristiana da De Gasperi a Fanfani* (Ἡ Χριστιανοδημοκρατία ἀπό τόν Ντέ Γκάσπερι στόν Φανφάνι)

β. *Le lotte nel Mezzogiorno e gli anni del centrismo* (Οἱ ἀγῶνες στό Μετσοτζιόρνο καί τά χρόνια τῶν Κεντρῶν)

γ. *L' indimenticabile, 1956* (Τό ἀξέχαστο 1956)

δ. *Risposta a Bobbio: Democrazia di massa* (Ἀπάντηση στόν Bobbio: δημοκρατία τῶν μαζῶν)

ε. *Perche il dibattito su Gramsci* (Πρός τί ἡ συζήτηση γιά τόν Γκράμσι).

στ. *Regioni per unire* (Νομαρχίες πρὸς ἑνωσή)

ζ. *Caratteri dell' interclassismo della Democrazia cristiana* (Χαρακτηριστικά τῆς διαταξικότητας τῆς Χριστιανοδημοκρατίας)

η. *Sul governo democratico dell' economia* (Γιά τήν δημοκρατική διακυβέρνηση τῆς οἰκονομίας).

Μεταγενέστερα εἶναι τὰ δύο τελευταία κείμενα τῆς ἑλληνικῆς ἐκδόσεως.

ΚΑΘΕ ΠΡΟΙ

ἀφραξε

διαβαξε

διαβιδε

την ΑΥΓΗ

τη δίκη 68

ΦΩΝΗ

Νέα βιβλία

Ἐπιλογή ἀπό τίς τελευταῖες ἐκδόσεις

Πολιτικές ἀναλύσεις-Κοινωνικές ἐπιστῆμες

Π.Κ. Ἰωακειμίδης, *Οἱ σχέσεις Ἑλλάδας - ΕΟΚ - ΗΠΑ*, ἐκδόσεις Παπαζήση, χ.χ.

Πιетро Ἰνγκράο, *Crisi e terza via*, Editori Riuniti, 1978.

Γιάννης Κολιόπουλος, *Ληστές*, Ἡ κεντρική Ἑλλάδα στά μέσα τοῦ 19ου

αἰῶνα, Ἑρμῆς, Ἀθήνα 1979.

Γκεόργκ Λούκατς, *Μαρξισμός καί Σταλινισμός*, πολιτικά κείμενα, «Γράμματα», χ.χ.

Κυπριανοῦ Π. Προδρομίδη, *Ἡ θεωρία τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς*, ἐκδόσεις Παπαζήση, Ἀθήνα 1979.

Τάσου Ε. Φακιάλα, *Ἡ Εὐρωπαϊκή Κοινότητα καί ἡ ἔνταξη τῆς Ἑλλάδας*, ἐκδόσεις Παπαζήση, Ἀθήνα 1979.

να γεωρίζω • και γραμμα

Νά (σᾶς) μαθαίνουμε καί·τή λιτότητα

ΕΧΧΟΝ μὲν ἐγέννησεν ΕΣΣΟ ΠΑΠΠΑΣ, Walt Disney Productions δὲ ἐγέννησαν Ἐπιχειρήσεις Μορφωτικῶν Εἰδῶν ΕΠΕ. Ἡ σύμπραξή τους – πρώτη φορά πού στό κόμικ παρεμβαίνουν γονεῖς, φροντίδα δηλαδή καί σιγουριά καί τάξη – ἀπέφερε τόν Μίκυ Μάους οἰκονομολόγο, περιζητήσεως καί προσφορᾶς εἰδήμονα, ἐνεργειολόγο, συμβουλάτορα: «Ὁ Μίκυ, ὁ Γκούφη καί ἡ... ἐξοικονόμηση ἐνεργείας».

Προσμεϊώνουμε: α) Τά κέρδη τῆς ΕΧΧΟΝ USA ἰσοσκελιζοῦν τόν κρατικό μας προϋπολογισμό· τά μέσα ἐτήσια καθαρὰ κέρδη (χωρίς τίς ἀποσβέσεις) τῆς ΕΣΣΟ ΠΑΠΠΑΣ – Ἄνώνυμος Ἐταιρεία Διυλιστηρίων Θεσσαλονίκης + ΕΣΣΟ ΡΑΡΡΑΣ ΑΒΕ· + ΕΣΣΟ ΡΑΡΡΑΣ ΑΧΕ, – εἶναι περίπου 800.000.000 δραχμές.

β) Τά κέρδη τῆς «Walt Disney» ἀπ' τίς ταινίες, τά περιοδικά, τά μπλουζάκια, τά στυλό, τά μπρελόκ καί τ' ἄλλα δημοεῖδη δέν κατορθώνουν τάχα νά προκαλέσουν κι ἐκεῖνον ἀκόμα τόν κεκοροσμένο (Ἐμπενίζελ) Σκρούτζ;

Ἡ μία τῶν 7 ἀδελφῶν λοιπόν καί ὁ καλότατος θειοῦλης τῶν παιδιῶν ὄλου τοῦ κόσμου προειδοποιοῦν, συμβουλεῦουν ἀφιλοκερδῶς – τό ἔντυπο διανέμεται δωρεάν στά πρατήρια βενζίνης –, ἐπικρίνουν παραμονεύοντας τόν καταναλωτή καί τίς ἀτασθαλίες του.

Τούτη ἡ κίνηση, ἂν δέν προτείνει ἀνισομερῆ λιτότητα καί ἀνάμεσα στίς χώρες· ἂν δέν παραπέμπει στήν ἡχηρή σεξουαλική ἰδιαιτερότητα κατοικιδίου αἰλουροειδοῦς, στό ὅποιο καί μετουσιώθηκαν διά τῆς συνουσίας ἡ τίγρη τῆς μηχανῆς μας καί τό πολυμήχανο ποντίκι· ἂν δέν ὑπενθυμίζει (γιά νά τήν ἀναιρέσει) τήν τραγική εἰρωνεία· ἂν δέν συνιστᾷ πράξη ἀθῶα ἐλέους, πῶς μᾶς καθαίρει ἀπ' τά παθήματά μας;

Ὁ φτωχός, κουτός Γκούφη εἶμ' ἐγώ, ἐσύ, ὄλοι μας, ἀδαιεῖς καί ἀπερίσκεπτοι. Ἡ ἔταιρεία, ὁ Μίκυ: ὁ προστάτης μέ τή στέρεη λογική καί τούς προγραμματισμούς στήν τσέπη καί τό δάχτυλο μόνιμα ὑψωμένο νά σέ ξεχωρίζει μέσα στό σιτί, στήν κουζίνα, στό αὐτοκίνητο, ὅταν χαίρεσαι τά πού σοῦ χάρισε ὁ πολιτισμός, τηλεόραση κι ἀνεμιστήρα καί πλυντήριο καί κρῖς κράφτ· νά σέ ξεχωρίζει γιά νά σ' ἐπιτιμήσει. Γίνεσαι αἴφνης ὑποκείμενο μόνο καί μόνο γιά νά κατηγορηθεῖς. Πάλι τύψεις, πάλι τό πλῆθος ἔνοχο, πάλι κατάλευκη κι ἀμόλυντη ἡ φωλιά τους.

Οἱ στεγνές πληροφορίες καρφώνονται σ' ὄσους ὑποδοχεῖς γρηγοροῦν ἀκόμα. Κι ἀφοῦ ἐξαπέλυσαν ἐναντίον σου χιλιάδες λέξεις γιά νά πειστεῖς γιά τό καλύτερο καλό τῆς τάδε ἠλεκτρικῆς κουζίνας, ἄλλην ὁδὸ διαλέγουν γιά τήν δρεξή σου: εἶναι ἀνήθικο νά τρώς φαί καλομαγειρεμένο γιατί ξεοδεύεις ἄσκοπα παραπανίσιο ἠλεκτρικό. Διατεταγμένη ἀπόλαυση, διατεταγμένο μέτρο. Στή διάφανη λεπίδα πού τά διαχωρίζει, ὁ μέσος καταναλωτής, ὁ ἰδιώτης, χορεῦει ντίσκο στό ρυθμό τοῦ φτωχοῦ καί μόνου κάου-μπόν· ἐφτά γουλιές κόκα-κόλα συμπληρώνουνε τήν εὐωχία.

Παντελής Μπουκάλας

και γραμματά ζυωριζω • και γραμμα

Ἡ ἔκθεση
τῆς Ἐθνικῆς Πινακοθήκης:

ἀρχαῖο πνεῦμα
καί σύγχρονος ἐπαρχιωτισμός

Ἡ ἠρωϊκὴ ἀντίσταση τοῦ λαοῦ στὴν ταπεινωτικὴ ἔξαγωγή τῶν ἀρχαίων «μας» δικαιώθηκε σὸ ἔπακρο· ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Ριζοσπάστη, πόσο εὐτελεῖς εἶναι οἱ ἱμπρεσιονιστὲς μπροστὰ στὰ ἀρχαῖα ἀριστουργήματα, καὶ ὁ βαθυστόχαστος ἀφορισμὸς τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας, πὼς ἡ Ἑλλάδα δὲν εἶναι μόνο χώρα ἀλλὰ καὶ ἰδέα, θεμέλιο τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, θριάμβευσαν: τὸ Μητροπολιτικὸ Μουσεῖο τῆς Νέας Ὑόρκης μᾶς ἔστειλε πιστοποιητικὰ γεννήσεως καὶ εὐγενείας γιὰ τὴν ἔθνικὴ πολιτισμικὴ μας ταυτότητα. Ἡ Ἑλλάδα μεταμφέστηκε καὶ πάλι φαϊὰν γλαμύδα καί, ὡσπερ ὑποκριτὴς, σεργιανᾶει τὶς Κυριακὲς στὶς κατάμεστες αἴθουσες τῆς Πινακοθήκης. Κάθε ἔκθεμα καὶ ἕνας καθρέφτης – νὰ λάμψει φιλάρεσκα τὸ πρόσωπό της, τὸ ἀνέγγιχτο, τὸ πανάρχαιο. Ἀρχαῖο πνεῦμα ἀθάνατο, ἀγνὲ πατέρα τοῦ ωραίου, τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ ἀληθινοῦ, ἡ πατροκτονία εἶναι ἀφετηρία πολιτισμοῦ.

Ὁ λόγος, δικαιολογημένα σαρκαστικός, εἶναι γιὰ τὴν ἔκθεση πού ὀργάνωσε ἡ Ἐθνικὴ Πινακοθήκη σὲ συνεργασία μὲ τὸ Μητροπολιτικὸ Μουσεῖο τῆς Νέας Ὑόρκης. «Θησαυροὶ ἀπὸ τὸ Μητροπολιτικὸ Μουσεῖο Τέχνης τῆς Νέας Ὑόρκης» τιλοφορεῖται, καὶ ὀρίζει τὸ θέμα της μὲ τὸν ὑπότιτλο «Μνήμες καὶ Ἀναδιώσεις τοῦ Κλασικοῦ Πνεύματος». Στὴ διεθνή ἀγορὰ τῶν πολιτιστικῶν ἀνταλλαγῶν, ἡ Ἑλλάδα γιὰ πρώτη φορὰ ἐπέβαλε τὸ δικό της νόμισμα: δώσαμε ἀρχαῖα, μὲ πνεῦμα ὀργισμένο καὶ ἔθνικιστικό, καὶ πήραμε ἀρχαῖο πνεῦμα, πολλοὺς αἰῶνες ἀρχαῖο πνεῦμα. Μιά διεθνὴς ἀναγνώριση τῆς ἰδέας πού λέγεται Ἑλλάδα, ὀργανωμένη ἀπὸ σοβαρὰ Μουσεία, μὲ μουσειολόγους καὶ ἱστορικούς τῆς τέχνης διεθνῶς καταξιωμένους.

Ἡ ἔκθεση περιλαμβάνει ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ συγκλονιστικὰ ἐκεῖνα ἔργα πού εἶθισται νὰ ἀποκαλοῦμε ἀριστουργήματα. Πρὸς τί λοιπὸν ἡ γκρίνια; Γιατί νὰ μὴ σπαῖσουμε καὶ νὰ χαροῦμε ἄδολα τὰ ὁμορφα πράγματα; Ὁ κατάλογος δὲν εἶναι εὐκαταφρόνητος: Πίνακας τοῦ Ρέμπραντ,

ἔργα τοῦ Δομήνικου Θεοτοκόπουλου, ἔργο τοῦ Πουσέν, τοῦ Λοραίν, τοῦ Τισιάνου, τοῦ Ἐνγκο, τοῦ Σεζάν, τοῦ Πικάσο, ξυλογραφία τοῦ Χολμπάιν, σχέδιο τοῦ Ντύρερ, τοῦ Νταβίντ, γλυπτό τοῦ Κανόβα, ἀναγεννησιακὰ καὶ μεταναγεννησιακὰ γλυπτὰ, ἀνάλυφα, κ.λπ. Καὶ δίπλα στὰ μοναδικὰ, ἄλλα ἔργα, μικρότερης ἢ καὶ ἐλάχιστης καλλιτεχνικῆς ἀξίας, προϊόντα κυρίως τοῦ εὐρωπαϊκοῦ καὶ ἀμερικανικοῦ νεοκλασικισμοῦ: συμφωρμὸς νεοθώρητος γιὰ τὰ δικά μας θέσφατα, πού στὴ σύλληψή του, ἐναρμονισμένος μὲ κάποιες σύγχρονες μουσειολογικὲς ἀντιλήψεις, θὰ ἐπιδίωκε νὰ καλύψει ὄχι μόνο τὶς αἰσθητικὲς ἀλλὰ, ταυτόχρονα, καὶ τὶς γνωστικὲς ἀπαιτήσεις τοῦ ἐπισκέπτη. Γιατί εἶναι ἀπόλυτα σωστὸ πὼς μιά ἱστορία τῆς ὀποιασδήποτε στέχνης δὲν μπορεῖ, ἂν θέλει νὰ εἶναι ἱστορία, νὰ σταθεῖ στὰ ἀριστουργήματα, ἀλλὰ ὀφείλει νὰ ἀναδιφῆσει καὶ σὲ δευτερότερα ἔργα, στὶς ἄλλες τέχνες, σὲ πολιτιστικὲς δραστηριότητες, ρεῦματα, ἀντιλήψεις πού ἐντοπίζονται στὶς παρυφῆς ἢ ἔξω ἀπὸ τὴν καθαυτὴ τέχνη, σὸ λαϊκὸ πολιτισμὸ, καθὼς καὶ σὲ τεκμήρια ἐξωκαλλιτεχνικῆς ἱστορίας.

Ζακάρ, Σερβίτσιο τσαγιού καὶ καφέ, Παρίσι, 1809-19

Ἡ ἔκθεση αὐτή, ὡστόσο, μιμεῖται – γιὰ λόγους γοήτρου – μιά τέτοια ἀντίληψη, δίχως νὰ τὴν ὑπηρετεῖ ἢ νὰ τὴν ἀναδεικνύει. Ὄχι γιὰ τὰ ἐκθέματα, σὸ σύνολό τους, εἶναι πολὺ φτωχὰ καὶ περιορισμένης ἐμβέλειας τὰ περισσότερα, γιὰ νὰ φωτίσουν ἐπαρκῶς ἕνα τόσο ἀχανές θέμα, ὀπως σημειώνει ἡ κριτικὸς Ἐφη Ἄν-

και γραμματα γνωριζω • και γραμμα

δρεάδη (Τό Βήμα, 5-10-79), αλλά γιατί τό θέμα τό ίδιο ίσοπεδώνει τήν ιστορική διάσταση τών πολλαπλών ζητημάτων και καλλιτεχνικών παραδόσεων πού θίγει, καλύπτοντας κάτω από ιστορικοφανεϊς έξωραϊσμούς φαλκιδεύσεις αρκετά εύπεπτες γιά τό προγονόπληκτο καταναλωτικό μας σύστημα, γιά νά κατασκευάσει από τά θραύσματα τής άφωνίας μας μιά κίβδηλη συνέχεια στήν Ιστορία του δυτικού πολιτισμού. Και άν τυχόν έχουμε καμιά άπορία γιά τό ειδικό έπαθλο πού ή έκθεση αυτή έπιφυλάσσει γιά μās τούς Έλληνες, ή είσαγωγή του κ. Παπαστάμου στόν κατάλογο τής έκθεσης μās προλαβαίνει. Γιά μās δέν απαιτείται ειδικός μόχθος ή ιδιαίτερη παιδεία γιά νά θυμηθοῦμε τό αρχαιο πνεύμα. Είναι ή ρίζα μας. Ή έπαρχία προσκαλείται σέ ομαδική παραμνησία:

... σπουδαίο ρόλο γιά τήν έπαφή μέ τό πνευματικό και είκαστικό περιεχόμενο τής έκθέσεως αυτής, παίζει μιά πρώτη ψυχική προετοιμασία πού πιστεύω ότι έχει ό κάθε Έλληνας επισκέπτης τής Έθνικής Πινακοθήκης. Είναι μιά πηγαία προϋπόθεση γνωριμίας έργου και επισκέπτη, τής όποιας νομίζω ότι τά χαρακτηριστικά είναι περισσότερο έλλαδικά, στενά συνδεδεμένα μέ τόν τρόπο, τό περιβάλλον, τή ρίζα, παρά μέ τήν παιδεία και πνευματική καλλιέργεια του ανθρώπου.

Και μιά ακόμη λεπτομέρεια: γιά νά καταδειχτεί ή Ιστορική σημασία ενός έκθέματος πού παρατάσσεται δίπλα σέ άριστουργήματα, δέν είναι άπαραίτητο νά έμβαπτιστεί σέ κάποια άξια, νά μοιραστεί τό δάρος τής απόλαυσης, νά αποκτήσει ιδιαίτερη αισθητική άκτινοβολία. Κάθε άλλο: ή άκτινοβολία αυτή τυφλώνει και τελικά άναπαράγει τό γνώριμο μουσειακό διάκοσμο τών «άριστουργημάτων». Μπορεί κάλλιστα ένα τέτοιο έκθεμα νά τραδήξει τήν προσοχή μας, νά αποτελέσει άντικείμενο μελέτης, δίχως νά περιβληθεί τό πρόσχημα τής όμορφιάς. Φυσικά τό Μουσείο, ως θεσμός, ζει άκριβώς κατασκευάζοντας τέτοιες άξίες. Ίστορική σημασία, αισθητική ποιότητα, άγοραστική άξια, μιά ταύτιση μέ πολλαπλές ιδεολογικές μετατοπίσεις. Έτσι, γιά τήν Έθνική Πινακοθήκη, όλα τά έκθέματα του Μητρόπολιτικού Μουσείου είναι «θησαυροί». Ό,τι είναι παλιό, δηλαδή μουσειακό, είναι ωραίο. Οί όργανωτές τής έκθεσης θεωρούν φαινόμενα ίδιας τάξης, όσον άφορā τή μυστική τους άλληλουχία μέ τό αρχαιο πνεύμα,

ένα πίνακα του Ρέμπραντ, πού μοναδική σχέση του μέ τήν αρχαιότητα είναι ότι έντυσε τό μοντέλο του ως Μπελλόνα, ρωμαϊκή θεά του πολέμου, μιά καρέκλα καμωμένη στήν Άμερική τόν

Γουίλιαμ Γκέηλ και Γιός, Κομποστιέρα, Νέα Ύόρκη, πριν από τό 1863.

19ο αιώνα, μέ χρώματα και παραστάσεις αρχαίου έλληνικού άγγελίου, καθώς και διάφορα διακοσμητικά σκεύη πού, τουλάχιστον σέ μās τούς Έλληνες, θυμίζουν άποπνιχτικά τά άθλια αρχαιοπρεπή κατασκευάσματα πού στολίζουν τίς διτρίνες τών τουριστικών έμπορικών τής Πλάκας. Γι' αυτό, όσο τά Μουσεία θά «θησαυρίζουν», τόσο περισσότερο θά χάσκουμε, άναυδοι, τόσο θά φτωχαίνει ό πολιτισμός.

Τό συμπέρασμα λοιπόν πού καλείται νά συναγάγει ό επισκέπτης, ενεός μπροστά σ' έναν τέτοιο άμητό άποστειρωμένο άκαδημαϊσμού, είναι πώς ή άναβίωση του αρχαίου πνεύματος είναι παντού και πάντοτε γόνιμη. Έπειδή όμως άναβίωση αρχαίου πνεύματος δέν ύπήρξε ποτέ: έπειδή κάθε διάλογος μέ τήν αρχαιότητα μιλά πάντοτε γιά τά σύγχρονα πνεύματα: έπειδή τέτοια «συμπεράσματα» δέν κατασκευάζονται από έκθέσεις, αλλά ύπάρχουν, προϊόντα άλλων κοινωνικών διεργασιών, τό συμπέρασμα άπλώς κολακεύει τόν κοινό νοῦ κάποιων Έλλήνων γιά τήν αρχαία τους κληρονομιά, πού παρουσιάζε-

και γραμματα ζωριζω • και γραμμα

ται ως υπεύθυνη ακόμη και για τις ευγενείς παραδόσεις της αμερικανικής δημοκρατίας. Έτσι ο Φίλιπ ντέ Μοντεμπέλλο, διευθυντής του Μητροπολιτικού Μουσείου, μιλώντας για τα νεοκλασικά μνημεία που κοσμούν πολλές από τις παλαιότερες πόλεις των ΗΠΑ, γράφει:

Αυτό είναι ολοφάνερο [ή επίδραση της αρχαίας Ελλάδας] ακόμα και μέχρι τις Ηνωμένες Πολιτείες στην αρχιτεκτονική της εποχής της Έλληνικής Αναβιώσεως, που επεκτάθηκε σε πολλά δημόσια κτίριά μας, δηλαδή εκκλησίες, κρατικά καπιτώλια, δικαστικά μέγαρα και μουσεία, με τις προσόψεις του που θυμίζουν αρχαίους ναούς και μαρτυρούν ένα προηγούμενο ευγενικό και συνάμα δημοκρατικό.

Πράγματι, η σχέση του Τόμας Τζέφερσον με την αρχαία Ελλάδα, ή μάλλον με τό Διαφωτισμό, υπήρξε γόνιμο στοιχείο της δημοκρατικής, ούμανιστικής του ιδεολογίας. Όμως σήμερα, όποιος περιδιαβάξει την περίφημη εκείνη λεωφόρο της Ουάσιγκτον, από τον ποταμό (Ποτόμακ: όνομα Ινδιάνικο), όπου δεσπόζει τό σύγχρονο πομπώδες κατασκεύασμα του Κέννεντυ Σέντερ, έως την Πινακοθήκη, αν ή αρχιτεκτονική των προσόψεων, των μαυσωλείων και της μαρμάρινης κομπορημοσύνης δέν τον θέλγει, πλακώνεται από αισθήματα άπέραντης δυσφορίας και άηδίας, και τά προηγούμενα που του έρχονται στό νοϋ, δίχως νά τό θέλει, δέν είναι διόλου ευγενικά, μήτε δημοκρατικά.

Είναι λοιπόν ανάγκη, τό 'χουμε στό αίμα μας, νά γευόμαστε ρωμείκα μαντζούνια και αρχαιο-λατρευτικά παυσίλυπα, για νά δούμε ένας Ρέμπραντ, ένα Γκρέκο, ένα Σεζάν ή ένα Πικάσο; Και τί σημαίνει, έτσι γενικά και άοριστα, αρχαίο πνεύμα; Τά πνεύματα, στην αρχαιότητα, ήταν πολλά, και συχνά έξημμένα. Άμεση σχέση με την αρχαία Ελλάδα, μόνον ή αρχαία Ρώμη μπορούμε νά ισχυριστούμε πώς είχε. Κι αυτή ακόμη, ώστόσο, διαμεσολαβείται από κάποιες κοινωνικές ανάγκες των Ρωμαίων. Μέ τή φυγαλέα έννοια που δίνουν οί οργανωτές της έκθεσης, όλα τά πράγματα θά ήταν δυνατόν νά αποδειχτεί πώς έχουν σχέση με τό αρχαίο πνεύμα, όποτε ή ιδιαίτερη προοπτική της έκθεσης θά πήγαινε περίπατο, μιά και θά μπορούσε νά περιλάβει όλόκληρη τή δυτική τέχνη. Γιατί καμιά αναβίωση, κανενός κλασικού ή άλλου πνεύματος, δέν είναι μιά άπλή άντιστοιχία που

μιά ώραία πρωία φέρνει άντιμέτωπους, πρόσωπο μέ πρόσωπο, μιά σύγχρονη άναζήτηση μ' ένα αρχαίο πρότυπο. Άπό κάποιες άλλες ανάγκες, περίπλοκες και πολυσήμαντες, και κατά κύριο λόγο έξωκαλλιτεχνικές, οί διάφορες κλασικές, νεοκλασικές ή κλασικίζουσες σχολές στρέφουν τά μάτια τους στό παρεθλόν. Η σχέση της Άναγέννησης, λόγου χάρη, με την αρχαιότητα, που σημαίνει την άφετηρία του ούμανισμού και προϋποθέτει, ούτε λίγο ούτε πολύ, την κατάρρευση της φεουδαρχικής Ίταλίας, είναι διαφορετικής τάξης άπ' αυτήν του Πουσέν, του Ρομαντισμού, του Φιλελληνισμού, ή του Πικασό.

Άλεξάντερ Ρου, Σκαμνί, Νέα Υόρκη, γύρω στα 1865.

Αυτά, ή κάποια άπ' αυτά, βεβαίως τά γνωρίζουν, τόσο ο Παπαστάμος όσο και οί έπιφανείς ιστορικοί της τέχνης του Μητροπολιτικού Μουσείου. Προκειμένου όμως για έκθεση στην Ελλάδα, δέν θά όρρωθήσουν: τά λησμονούν. Και είναι έντυπωσιακά τά άποτελέσματα αυτής της λησμόνιας. Ίδού, για παράδειγμα, τί γράφει ο κατάλογος για ένα άριστουργηματικό τοπίο του Σεζάν:

Παρ' όλο που τό τοπίο αυτό δέν περιέχει ερείπια άπδ τό παρεθλόν της κλασικής Ελλάδας της Ρώμης, έν τούτοις ή έντύπωση που δίνει συνδέεται ολοφάνερα με

και γραμματα ζωριζω • και γραμμα

τήν κλασική εποχή. 'Εκείνο πού ξεχωρίζει περισσότερο είναι ή αίσθηση τής ισορροπίας πού ό καλλιτέχνης πέτυχε νά δώσει στή σύνθεση μέ τήν όδογέφυρα στό κέντρο, ή όποία δημιουργεί τήν έντύπωση ενός ρωμαϊκού ύδραγωγείου...

Μιά γέφυρα στό Μόν Σαίντ-Βικτουάρ, πού θυμίζει ύδραγωγείο, και ή αίσθηση τής ισορροπίας κάνουν τόν Σεζάν συγγενή πρώτου βαθμού

Πικάσο, «Γυναίκα μέ άσπρα», Παρίσι, 1923.

μέ τό άρχαιο πνεύμα και μέ τόν 'Αμερικανό κατασκευαστή μιās αντιπαθέστατης καρέκλας. Βέβαια, είναι γνωστή ή δεδηλωμένη έγνοια του Σεζάν νά δώσει «κλασική» πνοή στά τοπία του, έγνοια πού τόν φέρνει σέ έπαφή μέ τή ζωγραφική του Πουσέν· τό αποτέλεσμα όμως είναι, ούτε λίγο ούτε πολύ, ή άφετηρία τής σύγχρονης ζωγραφικής και σίγουρα θά έκανε τίς τριχες τών κλασικιστών τής εποχής του νά σηκωθούν από φρίκη και άρχαιοπρεπέστατη αγανάκτηση.

Και για τόν Πικάσο, τή Γυναίκα μέ άσπρα:

'Η πόζα της μέ τά διπλωμένα χέρια δέν φαίνεται νά έχει μιá συγκεκριμένη άρχαία πηγή. Έν τούτοις ό πίνακας, πού είναι σχεδόν άτονικός, έχει τήν αίσθηση μιās 'Αττικής στήλης, γιατί συμφιλώνει πράγματα φαινομενικά αντίθετα, δηλαδή τήν ήρεμη χαλαρότητα και τό επιβλητικό σχέδιο, τή λεπτότητα και τήν αίσθηση του όγκου.

'Ισως πράγματι ό πίνακας, προϊόν τής «κλασικής» περιόδου του Πικάσο, νά ανακαλεί κάποια άρχαία πρότυπα (άν και ή συγκεκριμένη συσχέτιση είναι κάπως άμφισβητήσιμη). Όμως μέ έργα του Πικάσο θά μπορούσε κανείς νά φτιάξει εκθέσεις για πνεύματα τόσο διαφορετικά όσο είναι τό άρχαιο έλληνικό, τό άφρικανικό, τό Ισπανικό, τό γαλλικό, τών 'Αζτέκων, τό μεσαιωνικό, τό σύγχρονο, τό σουρρεαλιστικό, και δέν ξέρω κι έγώ τί άλλο. Και αυτή ή ταυτόχρονη ανάπτυξη διαφορετικών και έτερόκλητων «στύλ», πού χαρακτηρίζει όχι μόνον τόν Πικάσο αλλά και όλόκληρη τή σύγχρονη ζωγραφική τών άρχών του αιώνα μας - τό άπελευθερωτικό της μήνυμα - είναι τόσο ριζικά αντίθετη μέ τό πνεύμα του όποιουδήποτε ως τά τώρα κλασικισμού, νεοκλασικισμού και παλαιοκλασικισμού, πού κανονικά ή τοποθέτηση άκόμη και του πιό άρχαιοπνευστου έργου του Πικάσο δίπλα στους έπιχρυσωμένους μπροντζούς, τίς καρέκλες, τά σκαμνιά, τίς κομποστιέρες, τά σερβίτσια του τσαγιού, τίς έσθήτες, τά κηροπήγια, τά κτίρια τής Ουάσιγκτον, άκόμη και τά νεοκλασικά μέγαρα τής Βασίλισσας Σοφίας (πώς νά μήν τά θυμηθούμε και αυτά;), νά αποτελει πράξη βίας μέ σαφείς ανατρεπτικές προθέσεις· άν ή μουσειακή αντίληψη για τόν πολιτισμό δέν κατάφερε νά κατευνάξει τά σύγχρονα δαιμόνια μέ άρχαιο πνεύμα, τώρα πού τό έφησυχασμένο σύγχρονο μαραζώνει για καλά.

Στό μεταξύ, στήν κάτω αίθουσα τής Πινακοθήκης, άριστερά, έργα μέ δυσανάγνωστες ύπογραφές, όπως Μπουζιάνης, Διαμαντόπουλος, Τσαρούχης, Μόραλης, περιμένουν. 'Ωσπου ν' άποφασίσουμε ότι ή τέχνη έχει κάποια σχέση μέ τή ζωή μας. Για νά πούμε, τελειώνοντας, πώς άκόμη και ή άηδία μας είναι πράξη πολιτισμού και όποιο πνεύμα τήν παρασιωπά βαρβαρίζει.

Διονύσης Καψάλης

και γραμματα ζωριζω • και γραμμα

ΔΕΚΑΔΕΣ τά διβλία ποιήσης, ισάριθμες μικρές τύψεις. Θά χρειάζονταν σελίδες και σελίδες αν τούς αφιέρωνες έστω και μία παράγραφο. Είλικρινά, όμως, κι ως κινδυνεύω να λυπήσω πολλούς, κι ή άπλή αναφορά τους στη «Βιβλιογραφία», σ' όρισμένα τουλάχιστον, πολύ τούς πάει.

Σέ καιρούς λιτότητας είναι να στενοχωριέσαι ακόμα και για τό χαρτί που άσκοπα καταναλίσκεται.

Τό χειρότερο: σ' αντίθεση με μία πλειάδα νέων ποιητών που βγήκαν στην επιφάνεια μέσα απ' τά σκοτάδια της δικτατορίας, οι άπόλυτα νεώτατοι, αυτοί της φετινής ή περσινής σοδειάς, όχι μονάχα δέν έχουν τίποτα να πουν, άπλώς ψελλίζουν χαμένα λόγια χαμένων αλλά και πισοδρομούν μορφικά, φτάνοντας ακόμα και στον παλιό παραδοσιακό στίχο των αρχών του αιώνα!

Φαίνεται πως ή ευμάρεια αποβλακώνει, πως θά περάσουμε μία περίοδο «καθυστερημένων παιδιών». Τί να γίνει;

Κ. Σταματίου, ΤΑ ΝΕΑ, 29-9-79.

Τήν πνευματική αναπηρία σας τή συνειδητοποιείτε όταν επιχειρήσετε να μεταλάβετε τό άπόσταγμα των άνθέων της σύγχρονης παραγωγής. Μην επικαλείσθε Παλαμάδες, Καβάφηδες, Σικελιανούς...(...)

Μιλάτε σοβαρά κ. Σταματίου;

Δυό μόνον άπορίες προς τον κ. Σταματίου, προσωπικά:

Ή πολυσέλιδη έφημερίδα στην όποία έχει (και επι-σειει) την τιμή να εργάζεται, *Τά Νέα*, έχει λοιπόν τόσα να πει, τόση σοφία στριμώνχεται στις στήλες της, ώστε ή δική της – ή τόσο σκόπιμη – κατανάλωση χαρτιού «σε καιρούς λιτότητας» να μη στοιχειοθετεί τό κολάσιμο άμάρτημα της σπατάλης; Γιατί, όμολογουμένως, *Τά Νέα* δέν «ψελλίζουν», αλλά ξεφωνίζουν· διαλαλούν και διαλαλούνται. Και αν ή ευμάρεια, που τόσο ενοχλεί τον κ. Σταματίου, αποβλακώνει, τότε ή μεγαλύτερη έφημερίδα της χώρας, με τραθήγματα άνω των 220.000 καθημερινά και ανάλογα έξοδα, τριβελίζει τά μυαλά μας κάπως περισσότερο από τις ποιητικές συλλογές, τυπωμένες κατά κανόνα ίδιους έξόδους και σε λίγες εκατοντάδες αντίτυπα. Αυτό όμως δέν φαίνεται να άπασχολεί τον κ. Σταματίου· και οι μικρές του τύψεις κοστίζουν ένα δεκάδραχμο και κυκλοφορούν σε εκατοντάδες χιλιάδες αντίτυπα, ενώ οι μεγάλες, οι δυσβάσταχτες, μαυρίζουν τά κατάστιχα των άνωνύμων.

Ή κριτική είναι εύκολη, άνέξοδη, όταν δέν κατονομάζονται οι κρινόμενοι. Όταν κατακεραυνώνονται, εκ του άσφαλου, όσοι είχαν την άτυχία να μίν υπερβαίνουν τό όριο ήλικίας που ό κ. Σταματίου όρισε ως τό κατώφλι της νοημοσύνης. Όταν ή έλλειψη ταλέντου ανάγεται σε ήθικό ζήτημα και ό κ. Σταματίου, ως κάτοχος των έντολών της Μούσας, αναλύεται σε ύβρεολόγια, ίεραρχώντας τον κόσμο σε γενεές εύφυών και ήλιθίων, ταλαντούχων και καθυστερημένων. Όταν ενοχοποιούνται οι άώνυμοι. Όλα αυτά ανακαλούν κάποια πολιτικά ήθη αρκετά δυσοίωνα. Και μία και ό κ. Σταματίου πεφυσιούται, ως ίδιαν έχων φρόνησιν (αν και ό λόγος είναι κοινός, κοινότατος), για τούς ποιητές που «βγήκαν στην επιφάνεια μέσα απ' τά σκοτάδια της δικτατορίας», ή λέξη που χαρακτηρίζει τον τύπο της ήθικης τρομοκρατίας που άσκει έλπίζω να τον στεναχωρήσει: φασισμός.

Διονύσης Καψάλης

Παλαιός λόγος και σημερινές άνησυχίες

Έδώ, ή επώνυμη επιφυλλίδα φυλλομετρεί όσα παράγει μιμούμενη πράξεις (γλώσσας) άσημαντες και εύτελεις. Στ' άχνάρια των επιθεωρησιογράφων του μεσοπολέμου – σουρρεαλιζαν εκείνοι άνέξοδα κι άνέντιμα. Κατηγορία

και γραμματα γυριζω • και γραμμα

Δύο οί στόχοι τών νεοσσών τής ποιήσεως: ὁ ἕνας ἡ ἀσάφεια. Σταυρόλεξα χωρίς λύση. Ἐχθρός ἡ σαγήνεια.

Δεύτερη ἐπιδίωξη ἡ κοπρολογία καί ἡ σεξολογία. Ἡ Τρούμπα στόν ποιητικό λόγο. Τά σεξικά στή μάγικη μορφή τους. Μόνο πού δέν κοιμοῦν τήν ποιήσή τους καί μέ εἰκόνας τών ὀργάνων διαιωνίσεως.

Ἡ λεκτική ζετσιπωσιά ἐκεῖ ὅπου ἔπαρχουν ἀνεκτές ἐκφράσεις. Ἐάν προσφύγετε σ' αὐτές διαγράφεστε ἀπό τόν κύκλο τών κοιλοτουριάρηδων.

Καί μιά εἰδοποίηση: Μήν ἀναζητήσετε σέ βιβλιοπωλεῖα ποιητικές συλλογές καί βιβλία πρόζας στόν τόνο πού ἀναφέρω. Δέν ὑπάρχει τό εἶδος. Ὑπάρχει τό χειρότερο. Τόσο πού δέν ντρέπεσθε μόνο τά παιδιά σας καί παραικίμπτετε τήν ἀνάγνωση, ἀλλά ἔρχεσθε σέ δύσκολη θέση καί ἀπέναντι τής γυναίκας σας μέ τήν ὁποία ἐντοῦτοις μόλις τελειώσατε τίς ἐπικλίνεις δραστηριότητές σας.

Σεμνοτιγία; Κάθε ἄλλο. Ἀπλῶς λεκτική ἀγωγή. Ἀπούσα καί αὐτή. Ὄχετολογία καί λεκανολογία. Πάνω δέ ἀπό ὅλα, ἀσυναρτησία. Γεννητικά ὄργανα στή θέση τών στυλό. Ἐξαιρέσεις πολλές καί καλές πού λαμπρύνουν τά Γράμματά μας. Αὐτές ὁμως δέν διαφεύδουν ἐπιδεδαιώνουν τόν κανόνα.

Π. Παλαιολόγος, «Ποίηση καί Ἀγωγή», Πρωινή, 27-8-79.

πού δέν ἀπευθύνεται, καταντᾶ ἦχος κῶδωνος σέ δωμάτιο κλειστό, δίχως ἀέρα. Κατήγορος χωρίς κατηγορούμενο δέν σηματοδοτεῖ παρά τό ὕφος καί τό ἦθος τών ἐπιχειρημάτων. Κινοῦν αἴτιο ἡ ὑποχρέωση νά γράψουμε καί σήμερα.

Στήν ἴδια κλίνη οἱ σπονδές στή γλώσσα καί τά θύματά της. Ἐτσι, οἱ λέξεις – τό κάθαγμα δηλαδή – ἐπιμένουν νά εἶναι ποιητικές καί μή, λογοτεχνικές καί ὄχι, καλές, κακές, ἀνήθικες, ἠθικοπλαστικές. Ἀκίνδυνες, τελικά, μιᾶς καί ἡ χρήση τους, ἡ θραύση τοῦ περιτυλίγματος πού τούς προσπόρισε ὁ καθημερινός λόγος, γραπτός καί προφορικός, δέν καταφέρνει – γιατί δέν δικαιούται – νά ἀναδείξει τίς ἐκτάσεις τους καί τίς ἐντάσεις τους. Ἡ δυσπαρευνία δέν ὑπονοεῖ καλά καί σώνει ἔφεση πρὸς τήν πιθανότητα τοῦ Αὐνάνα. Ὑπονοεῖ ὁμως πάμπολλα τερπνά ἡ φροντισμένη διατύπωση «ἐπικλίνεις δραστηριότητες». Συνουσία; Σύμπραξη; Ἐρωτικές ἀψιμαχίες ἀναιδήμονες ἢ, μήπως, συνύπνιον; Τό μή κατονομαζόμενο ἀντικείμενο δέν ἐξυπηρετεῖ, καί μόνο, τήν ἐπέλαση σκηνῶν «ἀκατονόμαστων ὀργίων»;

Ἀσάφεια καταμαρτυρεῖται λοιπόν καί σεξολογία. Κι ἡ σαφήνεια ποιά; Καί πού; Ὅταν ὁ φυσικός ρυθμός διεμβολίζεται ἀπό διαταγές ἀνωθεν, ἐκατέρωθεν, πανταχόθεν, ἐπαρκεῖ ἡ ὁμοιοκαταληξία; Ὅταν τό πράγμα τορπιλίζεται ἀπό διευκολυντικές μυθοπλασίες, ὅταν οἱ μῦθοι ἐκπίπτουν, πῶς ἡ βοή ἡ μυστική τών πλησιαζόντων γεγονότων καί πῶς ἡ μνήμη ἡ αἰσθητική θά σαρκωθοῦν καί θ' ἀρθρωθοῦνε;

Ἀπλά λόγια. Οἱ ἀνθρωποὶ ἐξακολουθοῦν νά συγκινοῦνται, κι ἄς οἱ δόσεις μικρές κι ἄς ἡ νοθεῖα μεγάλη κι ἄς στειώνουν οἱ ἰδεοληψίες τή φωνή καί τίς χειρονομίες. Οἱ ἀνθρωποὶ ἐξακολουθοῦν νά θέλουν νά μιλάνε. Κι ἐκεῖ δέ χωρᾶνε μήτε νοθεσίες ἀπέξω μήτε κι οἱ μητρές τών -ισμῶν καί τοῦ μηδέν ἄγαν. Τό κέρδος δέν εἶναι πάντα, καί μονάχα, στό τέρμα.

Παντελής Μπουκάλας

ΘΟΥΡΙΟΣ

**ΚΕΝΤΡΙΚΟ ὄργανο τοῦ
'ΡΗΓΑ ΦΕΡΑΪΟΥ'**

ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΤΗΣ ΙΝΔΟΚΙΝΑΣ

Αγαπητέ Πολίτη,

Σχετικά με την πολιτική ιδιότητα των προσφύγων της Ινδοκίνας, ο Κώστας Ζουράρης («Επίκληση στη χαμένη συνείδηση της Άριστερας για τους πρόσφυγες της Ινδοκίνας», *Ο Πολίτης*, Αύγ.-Σεπτ. 1979) θέλει να μάς πείσει ότι «οι γέροι, τὰ γυναικόπαιδα καί τὰ νήπια» δέν έχουν καμία. Μονάχα άντρες, φαίνεται, μπορούν να έχουν κάτι τέτοιο. Γυναίκες, όπως γέροι καί παιδιά, είναι θέβαια «άνθρωποι», αλλά χωρίς πολιτική διάσταση: «ούτε άριστεροί, ούτε δεξιόι». Άς είναι.

Διαφωνώ πάντως με τον κ. Ζουράρη όταν θεωρεί «άλληλεγγύη» την άποκοπή οικονομικής βοήθειας από τό Βιετνάμ. Τό πρόβλημα των προσφύγων είναι πραγματικό καί δέν μάς επιτρέπει έθελουφλίες. Όμως άς μήν ξεχνάμε ότι οι καταστροφές του πολέμου, ή κινέζικη εισβολή, ή μεγάλη *είσορη* προσφύγων στό Βιετνάμ, ή άρνηση των ΗΠΑ να δώσουν τίς άποζημιώσεις που συμφώνησαν — όλα δυσκολεύουν την άνοικοδόμηση της χώρας, επιδεινώνοντας τό προσφυγικό πρόβλημα.

Φιλικά,
Σάρρα Καφάτου

Ή άπάντηση του συνεργάτη μας Κώστα Ζουράρη:

Στίς παρατηρήσεις της κ. Καφάτου αντιπαρατηρώ τά εξής:

1. Όλοι άνεξαφρέτως οι νικημένοι του τέως καθεστώτος δέν έχουν πιά πολιτική ιδιότητα, κατά τή δική μου τουλάχιστον αντίληψη περί σοσιαλισμού. Κατά μείζονα λόγο, δέν αποτελεί εμπόρευμα συναλλαγής επί χρήμασι ή ιδιότητά τους ως ένεργών πολιτών καί ή ένδεχόμενη θέλησή τους για μετοικεσία. Τό λαοκρατικό Βιετνάμ δυστυχώς έχει κοστολογήσει μέ κάτεργα ή χρυσάφι καί τήν πρώτη καί τή δεύτερη. Οι μαρτυρίες είναι πιά άδιάψευστες.

2. Ναί, άν καταχρηστικά οι νικημένοι άνδρες κουβαλούν τό θάρος της προηγούμενης πολιτικής ιδιότητας, που νομιμοποιεί την έξολόθρευσή τους, οι γυναίκες στό προλαοκρατικό Βιετνάμ δέν πολιτεύονταν. Έπομένως διαπιστώνω, δέν καταφάσκω.

3. Δέν φταίει τό Βιετνάμ για τήν πείνα του, αλλά οι άνάγητες ΗΠΑ, που δέν έστειλαν βοήθεια, όπως είχαν υποσχεθεί στό Παρίσι τό 1973; Είναι πασίγνωστο νομίζω, ότι όταν οι ΗΠΑ συνομολογούν συνθήκες, είναι σέ θέση να απαιτούν σεβασμό από

τόν συμβαλλόμενο. Τό Βόρειο Βιετνάμ, παραβιάζοντας μονομερώς τό πρωτόκολλο του Παρισιού που είχε υπογράψει, έκπορθώντας τή Σαϊγκόν, καταργώντας τό ΕΑΜ του Νότου, μέλη του όποιου είναι σήμερα στά κάτεργα ή στην προσφυγιά, έπαιξε έν ού παικτοίς μέ δήθεν έλεγχόμενο κίνδυνο. Ό κίνδυνος θέβαια έπνιξε τον έλεγχο. Φταίει ό Ιμπεριαλισμός γι' αυτό; Καί οι σκανδιναβικές χώρες που απέσυραν τή βοήθεια για να βοηθήσουν τους πρόσφυγες; Δορυφόροι;

4. Πιστεύει πιά κανείς ότι τό Βιετνάμ, εξαπολύοντας τριακόσιες χιλιάδες πεινασμένους στρατιώτες του μέ άμερικανικό όπλισμό έναντιον της Καμπότζης που άργοπεθαίνει, βοηθά την οικοδόμηση του σοσιαλισμού του; ΟΗΕ, FAO καί UNICEF, οργανισμοί δηλαδή όπου συμμετέχει καί ό άνατολικός συνασπισμός, όλοι συμφωνούν: Ή Καμπότζη αυτή τή στιγμή ύφίσταται τό σοσιαλισμό των προσαρτήσεων καί τής επιφυλάσσεται ραγδαία ό σοσιαλισμός των πτωμάτων. Ή έθνοκτονία οικοδομεί σοσιαλισμό;

Φιλικά
Κ. Ζουράρης

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΒΙΒΛΙΑ Γ. ΚΟΡΔΑΤΟΥ, Ν. ΨΥΡΟΥΚΗ καί άλλων
ΤΟΜΟΙ 20

ΝΙΚΟΥ ΨΥΡΟΥΚΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ (1940-1967)
ΤΟΜΟΙ 3

ΝΙΚΟΥ ΨΥΡΟΥΚΗ

ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΠΟΙΚΙΟΚΡΑΤΙΑΣ
ΤΟΜΟΙ 6

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΒΑΣΙΛΗ Χ. ΜΑΚΗ: ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΑΚΡΙΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ (ΤΟΜ. 1)
ΒΑΣΙΛΗ Χ. ΜΑΚΗ: ΔΙΓΕΝΗΣ ΑΚΡΙΤΑΣ (ΤΟΜ. 1)

ΞΕΝΟΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΕΣ

ΗΛΙΑ ΕΡΕΜΠΟΥΡΓΚ: ΧΩΡΙΣ ΑΝΑΣΤΑ
ΑΡΘΟΥΡ ΚΟΝΑΝ ΝΤΟΥΛ: ΟΙ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ ΤΟΥ ΖΕΡΑΡ
ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝ ΡΟΜΑΝΩΦ: ΓΙΑ ΤΡΙΑ ΖΕΥΓΑΡΙΑ ΜΕΤΑΞΕΩΤΕΣ ΚΑΛΤΣΕΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ
Άσκληπιοῦ 1 τηλ. 3636083 - 3607382

Τό βιβλίο-σók
του Ζάν-Λουί Μπορύ

Στό φώς
της μέρας

(Τό δικαίωμα να είσαι
όμοφυλόφιλος)

Δέν μπορεί
να τό άγνοήσει
κανείς

Το επόμενο βιβλίο μας:
Ο πατριστατικός
κίνημα ομοφυλόφιλος